

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH(TÜRKİYE CUMHURİYETİ) ANABİLİM DALI

İTALYA HABEŞ SAVAŞI'NIN
TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI (1935-1937)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULAZİM ŞİMŞEK

ANKARA-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH(TÜRKİYE CUMHURİYETİ) ANABİLİM DALI

İTALYAN HABEŞ SAVAŞI'NIN
TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI (1935-1937)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Abdulazim ŞİMŞEK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK

ANKARA-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ) ANABİLİM DALI

İTALYA HABEŞ SAVAŞI'NIN
TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI (1935-1937)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Abdulazim ŞİMŞEK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK

Tez Jürisi Üyeleri

<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>İmzası</u>
.....
.....
.....
.....
.....

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
HABEŞİSTAN TARİHİ.....	7
1.1. İlk Çağlardan XVI. Yüzyılın Ortalarına Kadar Habeşistan	7
1.2. Osmanlı Yönetiminde Habeşistan	10
1.4. Osmanlı Habeşistan İlişkileri	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	22
İTALYA'NIN MİLLİ BİRLİĞİNİ TAMAMLAMASI VE HABEŞİSTAN İLE İLİŞKİLERİ (1871-1934)	22
2.1. İtalya'nın Milli Birliğini Kurması.....	22
2.2. İtalya'da Faşizmin Yönetime Gelmesi	24
2.3. Faşist Yönetimin Habeşistan Politikası	26
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	33
II. İTALYAN-HABEŞ SAVAŞI (1935-1936).....	33
3.1.Habeşistan Savaş Hazırlıkları	33
3.2. İtalyan Savaş Hazırlıkları.....	35
3.3. İtalyan-Habeş Savaşı.....	40
3.1.1 Makkale'nin Alınması.....	44
3.3.2. Birinci Tembien Muharebesi	48

3.3.3. Amba Aradam'ın İşgali	50
3.3.4. Enderta'nın İşgali	52
3.3.5.Şire'nin İşgali	55
3.3.6. Amba Alagi'nin İşgali	57
3.3.7. İkinci Tembien Muharebesi	57
3.3.8. Aşiangi Muharebesi	59
3.3.9. Gondar'ın Alınması	62
3.3.10. Başkent Adis-Ababa'nın İşgali	63
3.4. Savaşın Sonucu	65
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	71
İTALYAN-HABEŞ SAVAŞI'NA ENGEL OLMAK İÇİN MİLLETLER CEMİYETİ'NİN YAPTIĞI TOPLANTILAR.....	71
4.1. Milletler Cemiyeti.....	71
4.1.1. Üçler Konferansı	74
4.1.2.Milletler Cemiyeti 4 Eylül 1935 Toplantısı	77
4.1.3.Beşler Komitesi	79
4.1.4.Paris Barış Teklifleri	80
4.1.5. 13'ler Komisyonu.....	83
4.1.6. 18'ler Komisyonu.....	86
4.2. Zecri Tedbirler	87
4.2.1. İtalya'nın Zecri Tedbirlere Karşı Aldığı Önlemler.....	93
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	96
MİLLETLER CEMİYETİ'NE ÜYE DEVLETLERİN SAVAŞ KARŞISINDAKİ TUTUMU	96
5.1. İngiltere.....	96
5.2. Fransa	101
5.3.Türkiye	104
5.3.1. Vehip Paşa'nın Hayatı ve İtalyan- Habeşistan Savaşı'ndaki Rolü	112

SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA.....	121
EKLER.....	131

ÖZET

Sömürgecilik, bir devletin başka devlet, ulus veya topluluğu ekonomik ve siyasi olarak egemenliği altına almasıdır. Avrupalı devletlerin Afrika'ya yönelik sömürgecilik faaliyetleri 15.yüzyıla rastlar. Milli birliğini geç tamamlayan İtalya, 19 yüzyılda sömürgecilik faaliyetlerine başlamıştır. I. Dünya savaşında umduğunu bulamayan İtalya, Mussolini'nin Duçe olma hevesi ile Roma İmparatorluğunu tekrar canlandırma hayalleri İtalyan ordusunu Afrika'nın uçsuz bucaksız çöllerine taşımıştır. Habeşistan, tarihi kökenleri milattan önceki yıllara dayanan yer altı kaynakları bakımından zengin ve Afrika'da sömürge olmayan tek toprak parçasıydı. Habeşistan Özellikle İtalya'ya karşı kendini güvence altına almak için Milletler Cemiyeti'ne 1923 yılında üye olmuştu. Habeşistan Milletler Cemiyeti'ne üye olmasına karşın yine üye devlet olan İtalya'nın işgaline uğramıştır. Birinci bölümde Habeşistan tarihine değinilmiş ve Habeşistan'ın Osmanlı eyaleti olma süreci üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde İtalyan tarihine ilişkin kısa bilgi verilmiş ve İtalya'nın milli birliğini tamamlamasının ardından Habeşistan politikası anlatılmıştır. Tezin ana gövdesini oluşturan savaş; hazırlık aşaması, savaşın genel seyri ve savaşın sonucu üçüncü bölümde anlatılmıştır. Dördüncü bölümde Milletler Cemiyeti'nin savaş karşısındaki tutumu irdelenmiştir. Son bölüm yani beşinci bölümde ise Türkiye'nin Milletler Cemiyetince alınan zecri tedbirlere katılma süreci, Türk basınının tavrı üzerinde durulmuş ve son olarak da Vehip Paşa'nın hayatı anlatılmıştır.

ABSTRACT

Colonialism is economic and political domination of state over another state, nation and community. European states colonial activities towards Africa coincide with the fifteenth-century. Italy started its colonial activities in 19th century due to its late completion of the national unity. Italy cannot find its hopes in the First World War, Mussolini's desire to be Duce and the dreams of reanimate Roman Empire carried Italian army to vast deserts of Africa.

Ethiopia, which's historical origins based on previous years and rich in underground resources, was part of the only non-colonial Africa land. Ethiopia, in particular, in order to secure himself against Italy became a member of the League of Nations in 1923. Although Ethiopia is a member of the League of Nations still suffered the invasion of Italy, which is member state of Nation League at same time.

In the first section of the study, it is touched on the history of the Ethiopia and being focused on the process of the Ottoman province of Ethiopia. In the second part, after giving brief information about the history of Italy it describes national unity of Italy and Ethiopia policy. Forming the main body of the thesis, in the third section, the preparatory phase of the war the general form of the course and outcome of the battle are evaluated. In the fourth chapter, the attitude of the League of Nations towards war is investigated. In the last chapter, it focused on the process of Turkey's participation in the measures taken by the League of Nations and the attitude of the Turkish press. And finally, Vehip Pasha's life is explained.

ÖNSÖZ

İtalya 1871 yılında milli birliğini tamamladıktan sonra Avrupa'nın güçlü devletleri yanında sömürgecilik faaliyetlerine girişmiştir. İngiltere, İtalya'nın Avrupa siyasetinde rol oynamasını engellemek için onu Afrika'ya yönlendirmiş ve burada sömürge sahibi olmasında yardımcı olmaya çalışmıştır.

İtalya, Afrika'da Eritre ve Somali'de sömürge sahibi olduktan sonra Habeş topraklarına yönelmiştir. Bu doğrultuda 1894 yılında İtalya ile Habeşistan arasında yaşanan savaşta İtalyanlar ağır yenilgiye uğramışlardı. Fakat İtalyanlar, sömürgecilik faaliyetlerinde geç kaldıklarını ve yeterince sömürge sahibi olmadıklarını düşündüklerinden Habeşistan üzerindeki emellerinden vazgeçmiş değillerdi. Özellikle Faşist Hareket başa geçtikten sonra uygulamaya koyduğu yayılcı politikayla Habeşistan üzerindeki emellerini hayata geçirmek için çeşitli bahaneler uydurmuştur.

Habeşistan geniş ve verimli arazilere sahipti. İnsan gücü çok ucuzdu. Ve burası İtalya'da artan genç nüfusu istihdam edebilecek nitelikteydi. Habeşistan'ın ekonomik ve siyasi açıdan İtalya'nın ihtiyaçlarına cevap verebilecek olması nedeniyle Mussolini'nin iştahını kabartmıştı. Mussolini bu yola çıkarken gerçek emellerini kamufle ederek Habeşistan'a medeniyet götüreceğini ileri sürmüş ve bu şekilde işgale ortam hazırlamıştır.

İtalya ta 1933 yılında savaş planları yapmaya başlamış ve 1934 yılının sonlarına doğru ise savaş hazırlıklarına başlamıştır. 1935 Şubat ayından itibaren İtalya Afrika'daki sömürgelerine sevkiyat yapmıştır. Habeşistan ise Milletler Cemiyeti'ne güven bağladığından savaşın başladığı ana kadar İtalya'nın

hazırlıklarını sadece seyretmiştir.

İngiltere ve Fransa savaş meydanında olmasalar da en az savaş meydanındaymış gibi bu meseleye müdahil olmuşlardır. İngiltere ve Fransa İtalya'nın Habeşistan'a saldırısını Milletler Cemiyeti nezdinde zecri tedbirler olarak durdurmaya çalışmışlarsa da pek başarılı olamamışlardır. Milletler Cemiyeti'ne üye devletlerin tüm engellemelerine ve siyasi, ekonomik tedbirlere rağmen İtalya girdiği yoldan dönmeyerek Habeşistan'ı işgal etmiştir.

Bu çalışmada I. Dünya Savaş'ından sonra istediğini alamayan İtalya'nın yeni sömürge edinme arayışları sonucunda Habeşistan işgalinin Türk kamuoyundaki yansımalarını anlatmaya çalıştık. Bu çalışmanın hazırlık aşamasında arşivlerden önemli ölçüde yararlanmaya çalıştık. Ayrıca Cumhuriyet, Ulus Akşam ve Kurun gibi dönemin gazeteleriyle Ayın Tarihi, Yeni Adam ve Askeri dergilerden de faydalanma yoluna gittik.

Tezin kaynak tarama ve yazım aşamasında yardımlarını esirgemeyen ve bana kolaylık sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK hocama teşekkürü bir borç olarak bilirim.

KISALTMALAR

A.Ü.H.F.Y.	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
BCA.	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan
M.C.	Milletler Cemiyeti
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
S.	Sayı
s	Sayfa
Yay.	Yayımları

GİRİŞ

Osmanlı 1517 Mısır seferinden sonra Özdemir Paşa komutasında bir orduyla Habeşistan'a sefer düzenlemiş ve bu sefer neticesinde burada bir eyalet kurulmuştu. Zamanla merkezi Harrar olan Somali Krallığı da kısa bir süreliğine İstanbul'a bağlanmıştır. Ertire bölgesi de 1885 yılına dek Osmanlı'ya bağlı kalmıştır. Sömürgeci devletlerin Kızıldeniz liman şehirlerine ve Hindistan ticaretine hâkim olma düşüncesi neticesinde 1880'li yıllardan sonra Osmanlı, Habeşistan'da etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren sömürgeci devletlerle geçen bir boğuşma süreciyle beraber Habeşistan tarihinde yeni bir sayfa açılmış oluyordu.

Habeşistan'ın Avrupalılar için önem kazanması 1869 yılında Süveyş kanalının açılması üzerine olmuştur. Kanalin açılmasıyla Habeşistan'ın ticari gelirlerinde önemli derecede artış görülmüştür. Avrupalılar hem kanaldan hem de Habeşistan'da artan gelirlere pay sahibi olmak için kıyasıya yarış içine girmişlerdir. İngiltere ve Fransa Somali'ye yerleşmişlerdir. Böylece Habeşistan toprakları üzerinde Avrupalı devletlerin menfaatleri paylaşma süreci başlamış oluyordu.

Modern Habeşistan'ın tarihi 1855-1868 tarihleri arasında Habeşistan'da hükümranlık kurmuş olan İmparator Theodoros II tarafından tesis edilmiştir. Theodoros, Galla akınları ve yaşanan taht kavgalarından kötü şekilde etkilenen devleti derleyip toparlayarak ülkede birliği sağlamıştır. Begamer, Tigre ve Şuve'yi kendi topraklarına kattıktan sonra Magdala şehrini başkent yapmıştır.¹ Theodoros ülkesinde asayiş sağladıktan sonra izlediği politikalar nedeniyle İngiltere duruma müdahalede bulunmuştur. Theodoros'un kurduğu birlik İngilizlerin para vererek

¹ İbrahim Ethem Tiryakioğlu, "Sorunlar Ülkesi Etiyopya (Habeşistan)", *Stratejik Etüdler Bülteni*, Ankara, 1978, s.57.

isyana teşvik ettiği kabilelerin başkaldırılarıyla bozulmuştur. Buna ilave olarak da İngilizler Theodoros'un üzerine saldırıya geçerken Tigreliler İngiliz ordusuna geçiş izni vermişlerdir. Kendisinin de içinde bulunduğu Magdala kalesinin etrafı İngilizler tarafından çevrilince; İngilizlere teslim olmamak için intihar etmiştir.²

Theodoros'un intiharından sonra ülkede çıkan karışıklıkları fırsat bilen Tigre Kralı Kassa, 1872'de IV. Johannes olarak Aksum'da taç giyerek Habeşistan'ın yeni İmparatoru olmuştur. 1884'te İngilizler Aden körfezindeki Berbera ve Zeila limanlarını işgal ederek Afrika'daki sömürgecilik tarihinin temelini atmışlardır. İngilizler Johannes'in gönlünü almak için Mussava'yı Habeşistan'a bırakmışlardır. Buna karşılık olarak da Habeş imparatoru Mehdi kuvvetleriyle mücadele eden İngilizlerle birlikte mücadele etmiş ve İngiliz kuvvetlerinin Habeşistan'dan geçmelerine izin verilmiştir. Nitekim Johannes 1889 Matemma Savaşı'nda Mehdiye tarikatına karşı savaşırken ölmüştür.³ Johannes'in ölümü üzerine Şoa Kralı II. Menelik⁴ Habeşistan İmparatoru olarak taç giymiştir. Böylece Solomon Hanedanı Habeşistan'da iktidara gelmiştir. Habeşistan'da bunlar yaşanırken fırsattan istifade eden İtalya, Keren ve Asmara'yı işgal etmiştir. 1 Ocak 1890'da Kızıldeniz üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için İtalyanlar Eritre'yi de işgal ederek burada koloni kurmuşlardır. İtalyanlar, Eritre'ye sorunsuz şekilde yerleşmek için II. Menelik' ile 2 Mayıs 1889'da Uccialli anlaşmasını yapmışlardır. Uccialli Anlaşması hem Habeş Arkaik dilinde hem de İtalyanca olarak yapılmıştır. Arkaik dilinde Uccialli

² Niyazi Erenbilge, **Habeş Eli**, İstanbul, 1936, s.22.; Levent Öztürk, "*Etiyopya*", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XI, İstanbul, 1995, s.494.

³ Erenbilge, **a.g.e.**, s. 24.

⁴ II. Menelik Şoa kralının oğludur. Menelik, babası tarafından IV. Johannes'in yanına rehin olarak verilmiş ve kısa süre sarayda yaşamıştı. Saraydan kaçmayı başaran Menelik, 1886 yılında Şoa krallığına hükümlürlük yapma şansını bulmuştur. Mehdilerle yapılan savaşta ölen Johannes'in halefi olamadığından ötürü Habeşistan İmparatorluğu'nun başına geçmiştir. Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1996, s. 164.

Anlaşmasına göre “*Habeşistan eğer isterse diğer hükümetlerle yapılacak ilişkilerde İtalya'nın yardımını isteyebileceği hususu*” yer almıştır. Anlaşmanın İtalyanca olan kısmı ise “*Habeşistan'ın bütün dış ilişkilerine İtalya'nın bakacağı*”⁵ hususu yer almıştır. Söz konusu anlaşmada yer alan maddeyle İtalya Habeşistan üzerinde egemenlik kurmak istediye de II. Menelik bunu kabul etmemiştir. Bu durum iki taraf arasında yeni anlaşmazlıklara neden olmuştur.

Uccialli Anlaşmasıyla aralarında gerginlik çıkan İtalya ve Habeşistan, 1889 Haziranında Adua'da mühim bir savaş yaşamışlardır. Savaş neticesinde İtalya yenilgiyle ayrılarak daha önce zapt ettiği bazı yerleri Habeşistan'a bırakmak zorunda kalmıştır. II. Menelik, Habeş toprakları arasında birlik sağlamaya itina gösterdi. Bu maksada binaen başkenti Adisababa'ya taşımıştır. Aynı tarihlerde İngilizler hem işgallerini genişletmiş hem de İtalyanları Kestalle yönüne doğru topraklarını genişletmeleri için kışkırtmışlardır.⁶

İngiltere, İtalya'nın dikkatini Avrupa'dan Zeyla ve diğer yerlere çekmiştir. İngilizler, İtalya'ya Kızıldeniz sahillerinde bir yer verilmesinin Mısır için korkacak bir durumun olmadığını devlet adamlarına söylemişlerdir. Bu sebeple İtalya, İngiltere'nin muvafakatı ile bazı yerleri işgal etme yoluna gitmişti. Assab limanı on iki yıl kadar önce İtalya'dan gelmiş göçmenlerin eline geçmişti. Adı geçen limanda birkaç İtalyalının katledilmesi üzerine İtalyan Hükümeti, Assab'daki İtalyanların hukukunu korumak amacıyla 1884'te iki harp gemisiyle 1000 kadar asker sevk etmiştir. İtalya daha da ileri giderek İngiltere'nin de teşvikiyle 1885 yılında Osmanlıya ait olan Osmanlı'nın sancağının dalgalandığı ve Mısır kuvvetlerinin de

⁵ Tiryakioğlu, a.g.m., s.58.

⁶ Levent Öztürk, a.g.m.; s.495.

bulunduğu Mussava'yı işgal etmiştir.⁷ İtalya Kızıldeniz sahillerine 1886 yılında üç şekilde yerleşmiştir: Birincisi Musavva, Makelle, Dahlak, Arkiko gibi şehirlere asker çıkararak; ikinci olarak Hovakıl Meder ve Edd nahiyelerini zapt ederek son olarak da Assab ve Beylül gibi şehirlerin tamamen ilhak ederek. İtalya 1896'da Kassala bölgesinin tamamını ele geçirerek Osmanlı'nın tepkisini çektiyse de Osmanlı bu olayı protesto etmekten başka bir şey yapamamıştır.⁸

İtalyanlar, Habeşliler karşısında daha önce Adua'da yenildikleri gibi 1895 tarihinde Makkale'de de yenilgiye uğramışlardır. Bu yenilginin üzerine Uccialli Anlaşması feshedilerek yerine Adisababa Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre İtalya, Mareb-Besele çizgisini kendilerinde kalması suretiyle Habeşistan'ın toprakları üzerindeki hâkimiyetini kabul etmişlerdir.⁹ Aslında İtalya fiili olarak yenilgiye uğramışsa da Habeşistan ve Kızıldeniz sahillerindeki yerini pekiştirmiş oldu. Kızıldeniz sahillerinden Guardafui burnu ve Jafa nehrine kadar olan bölgelere yerel yöneticiler tayin etmiştir. Böylece Kızıldeniz'den Hint Okyanusuna kadar olan bölgede egemenlik tesis edilmiş oldu. Fakat Habeşistan ve sahilleri üzerindeki himaye tamamlanabilmiş değildi.¹⁰

1906 yılında İtalya, Fransa ve İngiltere kendi aralarında gizli bir anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşmayla adı geçen devletler Habeşistan üzerinde çeşitli imtiyazlar elde etmişlerdir. Anlaşmada yer alan imtiyazlara göre İngiltere, bundan böyle Nil sularının kontrolünü sağlayacak ve Mısır ile Sudan kendisine bırakılacaktı; İtalya'ya Eritre ve Somali sömürgelerini birbirine bağlayacak bir demiryolunun

⁷ Öztürk, a.g.m, s.495.

⁸ Cengiz Orhonlu, *Osmanlıların Habeşistan Siyaseti 1555-1550*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S.20, İstanbul, 1965, s.158.

⁹ Öztürk, a.g.m, s. 495.

¹⁰ Orhonlu, a.g.e, s.160.

yapabilmesine izin verilmiştir. Son olarak Fransa Cibuti'den Adisababa'ya giden demiryolunun kontrolünün sağlanması ve Fas topraklarının tamamen kendisine verilmesi şeklinde belirlenmiştir.¹¹ Yine bu anlaşmaya göre İtalya, Fransa ve İngiltere devletlerinden hiçbiri birbirine danışmaksızın Habeşistan toprakları üzerinde herhangi politika izleyemeyecekti.¹² Bu maddeyle yayılcı politika izleyen güçlü 3 Avrupa devleti Afrika'da birbirlerini kontrol etmiş ve birbirlerinin haklarına tecavüz etmeyi engellemiş gibi görünse de ileride bu anlaşmanın hiçbir hükmünün kalmadığı ortaya çıkmıştır.

Menelik, 1907'de sağlığının bozulması üzerine tahtı karısına bırakmıştır. İmparator, varis olarak da torunu Lic Yassu'yu tayin etmiştir. 1913'te Menelik'in ölümüyle beraber sarayda çıkan taht kavgasında dirayetli bir mücadele veren Lic Yassu hükümdar olmuştur.¹³ Lic Yassu, tahta geçer geçmez Adua Savaşı komutanlarından Ras Makonnen'in oğlu Ras Tafari'yi görevinden azletmesi ve İslamiyet'i kabul etmesi¹⁴ üzerine Habeşistan'da en yüksek sınıf olan Ras'lar nezdinde güvenilirliğini yitirmiştir. Zaten Lic Yassu Müslüman dinini seçtiğini açıktan ifade ettiği ve bu minvalde uyguladığı politikalarla halkın, ordunun ve sarayda çalışanların tepkisini çekmişti. 1916 yılında paskalya bayramı vesilesiyle Harrar'da bulunduğu sırada halkın ileri gelenleri ve ordu birlikleri Adisababa'da İmparatorun sarayını işgal etmişlerdir. İşgalciler Yassu'ya şöyle seslenmişlerdir: “*bizi verdiğimiz sadakatten ayırınız. Çünkü İslamların hükmüne girmek istemeyiz ve Lic*

¹¹ Erenbilge, a.g.e, s.30; **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1935, No 4010, s.7.

¹² Muharrem Feyzi Togay, “*Üçler Konferansına Doğru*”, **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1935, No:4010, s.2.

¹³ Öztürk, a.g.m, s.495.

¹⁴ Lic Yassu Hıristiyanlıktan çıktığını ve Müslüman olmakla aslında kafir olduğunu söylemiştir. Bununla kalmayıp Habeş İmparatorluğu'nun bayrağına 'La ilahe İlla Allah' yazdırmıştır. Kazım Karabekir, **İtalya Habeş**, Tecelli Matbaası, İstanbul, 1935, s.233.

*Yassu'nun fenalığı uğruna memleketi mahvetmeyiz. Hiçbir necaşiye müsaade etmeyiz ki dinini inkar ettikten sonra yine hükümdar kalsın ve bizde dinimizi asla değiştirmeye razı olmayız”.*¹⁵

Harrar'daki kutlamalar sırasında yapılan saldırı üzerine Lic Yassu canını kurtararak Tigre'ye kaçtıysa da Ras Tafari'nin birlikleri tarafından yakalanmış ve hapsedilmiştir.¹⁶ Bu şekilde Lic Yassu tasfiye edildikten sonra Menelik'in kızı Zaoditu İmparatoriçe olmuş ve Ras Tafari de tahtın varisi olarak ilan edilmiştir.¹⁷

İngilizler 1920 yılında Tana gölü¹⁸ ve Nil nehri politikaları gereği Habeşistan'a karşı tavır almıştı. İngilizler emellerini rahat bir şekilde gerçekleştirmek için Habeşistan'ın köle ticareti yaptığını ileri sürerek Habeşistan'ı vahşi bir ülke olarak göstermiştir. Fransa ise İngiltere'nin Habeşistan'ı işgal etmek için ortam hazırladığını ileri sürerek savunma pozisyonuna geçmiştir. 1922 yılında Habeşistan Milletler Cemiyeti'ne üye olmak için başvuruda bulunmuştur. Habeşistan'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını kendi menfaatleri gereği İtalya ve İngiltere reddetme yoluna gitmişlerse de Amerika ve Fransa'nın desteğiyle Habeşistan, 1923 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmayı başarmıştır.¹⁹

1930 yılında İmparatoriçe Zaoditu'nun ölümü üzerine Haile Selase tahta geçmiştir. Haile Selase tahta çıktığında Avrupalı devletlerin eleştirilerini bertaraf etmek için meşrutiyet ilan ederek ülkeyi parlamenter sisteme geçirmiştir.²⁰

¹⁵ Kazım Karabekir, *İtalya Habeş*, s.17.

¹⁶ Erenebilge, *a.g.e.*, s.32-33.

¹⁷ Karabekir, *İtalya-Habeş*, s.234.

¹⁸ İtalyanlar Nil nehrinin membaı olan Tana gölünde gözü vardır. Mısır'ın kaderi bu göle bağlıdır. Ve buraya hakim olan devlet aynı zamanda Mısır'ın da hakimi olur. *Kurun* 15 Nisan 1936, No:6558-498, s.1.

¹⁹ Öztürk, *a.g.m.*, s.496

²⁰ Erenebilge, *a.g.e.*, s.36.

BİRİNCİ BÖLÜM

HABEŞİSTAN TARİHİ

1.1. İlk Çağlardan XVI. Yüzyılın Ortalarına Kadar Habeşistan

Afrika'nın güneydoğusunda yer alan Habeşistan, geniş ve verimli toprakları sayesinde çeşitli medeniyet ve dinlere ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Habeş kelimesi birkaç kabilenin birleşiminden meydana gelen topluluk anlamına gelmektedir. Habeşistan, dünyanın en eski yerleşim yerlerindedir. Kızıldeniz ve Nil nehri gibi Afrika'nın su ihtiyacını karşılayan kaynaklara sahip olması nedeniyle insanlık tarihinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Habeşistan, önemli uygarlık ve dinlerin yayılması ve yaşamını sürdürmesi bakımından koruyucu rol üstlenmiştir.

İlk çağlarda Hz. Nuh'un oğlu Nuş, Habeşistan'a gelerek Hartum şehrini kurmuştur.²¹ Nuş'un çocukları daha kuzeyde bulunan Atbara şehrini geçerek Habeş tarihinde önemli yer teşkil edecek olan Aksum şehrini kurmuşlardır. Aksum şehri, kurulduktan kısa bir süre sonra Habeşistan'ın baş şehri konumuna gelmiştir. Çeşitli kaynaklara göre Hz Süleyman bu şehirde oturmuştur. Coğrafi konumu nedeniyle Habeşistan, ilk çağdan itibaren Sami göçlerinin uğrak yeri olmuştur. Arabistan'dan Habeşistan coğrafyasına gelen Samiler, burada Eritre platosu ile Tigre şehrini içerisine alan Aksum Krallığını kurmuşlardır. Aksum Krallığı, M.S III. yüzyılda güneybatıya doğru seferler düzenleyerek Arabistan ve Nübe ovası üzerinde hakimiyet kurmuşlardır. Bu hakimiyet beraberinde deniz ve kara ticaretinin kontrolünü getirmiştir.²²

²¹ Karabekir, *İtalya Habeş*, s.79.

²² İ. Guidi, "*Habeşistan*", *İslam Ansiklopedisi*, C. V, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950, s.7.; Levent, a.g.m.,s. 491.

Milattan önce I. yüzyılda Mısır, Poteleme Helenistik kültürünün de etkisiyle Habeşistan'ı etkisi altına almıştır. Mısır İskenderiye Patriği tarafından görevlendirilen Aziz Flemendus sayesinde Aksum Kralı Ezana Hristiyanlığı kabul etmiştir. Kendisi de Aksum'un ilk rahibi olmuştur. Aksum Krallığı Hristiyan dinini miladi 341 tarihinde kabul ettikten yaklaşık iki yüzyıl sonra Habeşistan coğrafyası tamamıyla Hristiyanlık dinini benimsemiştir.²³ Ancak Hristiyanlığın Habeşistan'da yayılmasını tehlike olarak gören Museviler, buradaki Hristiyanları Museviliği kabul etmeleri konusunda zorlamışlardır. Museviliği kabul etmeyen Hristiyan Habeşliler Musevi kral Zunuvas tarafından yakılarak öldürülmüşlerdir. 534 yılındaki Musevilerin yaptığı kıyım üzerine güçsüz duruma düşen Aksum Kralı Kaleb Ela Esbaha, hem Hindistan ticari yollarına hakim olmak için Babülmendep'i zapt etmek hem de zulme uğrayan Habeşlileri korumak amacıyla Roma Kralı Justin ile anlaşmaya vararak kendisine Roma'nın yardım etmesini sağlamıştır. Roma İmparatoru, önemli komutanlarından Eryat'ı Aksum Krallığı ordularının başına getirmiştir. Eryat, Habeş ordularını Yemen'de bulunan Museviler üzerine sürmüştür. Katliam yapan Musevi Kral Zunuvas'ı mağlup etmiş ve Musevilere ait toprakları Aksum Krallığına bağlamıştır. Kral Esbaha'dan sonra yönetimi ele alan Ebrehe Hristiyanlığı yaymak için Arabistan coğrafyasına yönelmiş, Hristiyanlığın yayılmasına engel olarak gördüğü Kâbe'yi yıkmak istemişse de başarılı olamamıştır.²⁴

Habeşistan'ın İslamiyet'le tanışması VII. yüzyıla rastlar. İslamiyet'in ilk yıllarında Müslümanların Mekke'de gördüğü zulüm üzerine Hz. Peygamber sahabelerine Habeşistan'a hicret edebileceklerini söylemiştir. Habeşistan'a on kadar erkek ve 4 kadın hicret etmiştir. İslamiyet'in ilk yıllarında Müslümanlar karşılaşmış

²³ Karabekir, *İtalya Habeş*, s. 84.

²⁴ Öztürk, *a.g.m.*, s. 492.

oldukları sorunlar karşısında çareyi, o dönem Hristiyanlığın muntazam bir şekilde yaşandığı Habeşistan'a hicret etmekte bulmuşlardır. Muhtemeldir ki Habeş kralının ve ülkesinin ilahi bir dine mensup olması ve adaleti tam olarak tesis etmiş olması Müslümanların buraya hicret etmesinde önemli faktör olmuştur. İslam dini daha ortaya çıkış aşamasındayken hicretle, ortaya çıktığı coğrafyanın dışına çıkma imkânına kavuşmuştur. Böylece Habeşistan da İslamiyet'le erken dönemde tanışmış oldu.

İslamiyet'in ilk yıllarında Habeşistan'a hicret eden Müslümanların faaliyetleri neticesinde İslamiyet burada yayılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Habeşistan'da birbirinden bağımsız sultanlıklar ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu sultanlıklar, XIII. yüzyılda atalarının Arap Mahzumi soyundan geldiğini ileri sürdükleri Şoa Krallığı'na bağlanmışlardır. Şoa'nın son Mahzumi sultanı 1285'te Şoa Krallığı'nın doğusuna yerleşmiş olan İfat sultanı Ali İbn Valaşma'ya yenilmiştir. Müslüman Habeş bölgesi İfat sultanlarının yönetimine geçmiştir. Müslüman Habeşistan ile Hristiyan Habeşistan arasında mücadeleler devam etmiştir.²⁵

İfat Sultanlığına karşı Hristiyan Habeşistan'da tahta çıkan David (1382-1411) harekete geçmiştir. David, Habeşistan'ın güneydoğusuna doğru ilerleyerek İfat Sultanı Hakaneddin'in ordusunu yenilgiye uğratmıştır. İshak (1414-1429) ise 1415'te Sultan Saadeddin'in ordusunu yenmiş ve Aden körfezine doğru ilerleyerek Zeila limanına kadar olan bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır.²⁶

İshak'tan sonra tahta geçen David'in oğlu Zara Yakup 1434 ve 1468 yılları arasında Habeşistan'ı idare etmiştir. Zara Yakup başa geçer geçmez yaptığı ilk iş Habeşistan'ın en hassas meselesi olan kiliseye çeki düzen vermek olmuştur. Solomon

²⁵ Büyük Lügat ve Ansiklopedi, "Habeşistan", C. V, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1973, s.480

²⁶ Büyük Lügat, s.480.

hanedanı döneminde kilise önemli ayrıcalıklar elde etmişti. Bu nedenle Habeş yönetiminde papazların toplum üzerindeki etkileri oldukça genişlemişti. Hatta papazlar, kimin kral olacağına karar verebilme gücüne dahi erişmişlerdi. Bir de kralın yanında kimlerin çalışacağını da kendileri belirlemişlerdir. Bunun yanında ülkenin kuzeyinde kiliseye karşı yeni tarikatlar ortaya çıkmıştı. Ülkenin güney bölgesinde pagan inançlar geniş bir alana yayılmıştı. Zara Yakup hemen bu duruma karşı önlemler alarak reform hareketlerine girişmiştir. İlk olarak kiliseye çeki düzen vermiş ve papazların yönetimdeki etkilerini ortadan kaldırmıştır. Daha sonra da pagan inançlarını ortadan kaldırmıştır. Zara Yakup yönetimde olduğu esnada İfat Sultanı Badlay İbn Saadeddin Habeşistan'a saldırmışsa da başarılı olamamıştır. Hristiyan Habeşistan ile İfat Sultanlığı arasındaki savaşta İfatlar yenilgiye uğrayarak Müslüman Habeşistan yönetiminin Valaşma hanedanlığından Adal hanedanlığına geçmesine neden olmuştur.²⁷

XVI. yüzyılda Aksum Devleti'nde başa geçen Lebna Dengel (1506-1540) Müslümanlarla savaşmaya devam etmiştir. Bu mücadeleler nedeniyle Müslümanlar başkentlerini 1520 yılında Adal'dan Harrar'a nakletmek zorunda kalmışlardı. Burada tahta geçen Ahmet İbn İbrahim, iyi bir yönetim sergileyerek o güne kadar süren Hristiyan Habeş istilasına son vermiştir. İfat Sultanı Ahmet İbn İbrahim 1531 yılında Aksum Kralığı'nı işgal ederek burada Müslümanlığı yaymaya başlamıştır. Lebna Dengel, 1540 yılında öldükten sonra Aksum Krallığı tamamen ortadan kalkmıştır.²⁸

1.2. Osmanlı Yönetiminde Habeşistan

1445 yılında Floransa'da bir araya gelen 17. Konsül toplantısına, dönemin

²⁷ Büyük Lügat, s.480.

²⁸ Büyük Lügat, s.480.

Habeş hükümdarı bu toplantıya olağanüstü anlam yükleyerek iki tane delege göndermiştir. Portekiz yönetimi de Habeşistan hükümdarının dine karşı olan ilgisinden faydalanmanın yolunu aramıştır. Portekiz delegesi Habeş delegelerini kendi hükümet yetkilileriyle irtibatlandırmıştır. Portekiz hükümet yetkilileri pragmatist düşünerek Habeş delegelerine memleketlerine dönüşlerinde Habeş hükümdarıyla tanışma vesilesi olarak iki tane din görevlisi göndermişlerdir.²⁹

XV. yüzyılın ikinci yarısında Hint Okyanusunda etkin güç haline gelen Portekizliler, zaman zaman Kızıldeniz ve Habeşistan topraklarında faaliyet göstermişlerdir. Bu süre zarfında Kızıldeniz limanlarını ele geçirmek istemişlerse de bunu başaramamışlardır.³⁰ Bunun üzerine Habeşistan ile diplomatik yollarla ilişki kurmuşlardır. Diplomatik ilişkilerin yanında misyonerlik faaliyetleri yolu da kullanılmıştır.

Portekiz'in Habeşistan'a ilgisi Habeşistan'ın sahip olduğu coğrafi konum, yer altı ve yer üstü kaynaklarından ötürüydü. Portekiz, misyonerlik faaliyetleriyle buradaki Hıristiyanları desteklerken, Müslümanlar ise hayatta kalma mücadelesi veriyorlardı. Osmanlı Devleti, 1517 yılında Memluk Devletini ortadan kaldırınca Nubya, Habeşistan ve Zengibar gibi ülkelerle temas kurmuştur. Osmanlı'nın buradaki amacı doğu ticaretinin kontrolünü sağlamak ve Portekizliler tarafından pasifize edilen Müslümanları himaye etmektir.³¹ İfat Sultanı Ahmed el-Mücahid'i Portekiz'e karşı destekleyen Osmanlı, bu şekilde Portekiz'in etkisini kıramayınca Habeşistan'ı tümünden fethetme yoluna gimişti. Osmanlı Habeşistan'ı fethettiği takdirde altın alım satımına ve doğu ticaretinde söz sahibi olacaktı. Ayrıca Doğu Afrika ve Hint

²⁹ Karabekir, *İtalya Habeş*, s.86.

³⁰ Öztürk, *a.g.m.*, s.495

³¹ Cengiz Orhonlu, *a.g.m.* s. 2,23; Salih Özbaran, "*Osmanlı'nın Güney Siyaseti*", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1975, s.207.

okyanusu sahillerinin kontrolünü sağlamayı düşünmüştür.

Memluk seferine katılan Özdemir Paşa, Yemen'i de fethettikten sonra burada fazla durmayarak İstanbul'a geri dönmüştür. Kanuni Sultan Süleyman Özdemir Paşayı huzuruna kabul ederek ona seferde gösterdiği hizmet ve başarılarından ötürü muhabbet beslemiştir. Padişah, Özdemir Paşayla sohbetleri esnasında Mısır ve Habeşistan'ın sınır olduğu ve Habeşistan'ın fethedildiği takdirde Mekke ve Medine'nin kontrolünün de kolay olacağını ve bura halkının bir kısmının Hristiyan olduğunu söyleyerek Habeşistan üzerine sefer düzenlemesini emretmiştir.³²

Özdemir Paşa bu emir üzerine hemen harekete geçmiş olup Mısır'a doğru yola koyulmuştur. Çünkü Habeşistan üzerine sefere çıkacak ordunun asker ve askerin teçhizat ihtiyacını Mısır'dan sağlamayı planlamıştı. Özdemir Paşa Mısır'a dahil olmaz sefer hazırlıklarına girişmiştir. Hazırlıklar bittikten sonra 1555 yazı ortasında Özdemir Paşa hükümranlığındaki ordu; kara ve deniz olmak üzere iki şekilde yola koyulmuştu. Habeş toprakları uçsuz bucaksız çöllerle kaplı olduğundan karadan gönderilen birliklerin Habeşistan'a ulaşması sıkıntılı olmuştur. Bu tür zorluklar önceden bilindiğinden deniz yolu da denenmiştir. Amaç Kızıldeniz sahillerinden yapılacak bir çıkarmayla hedefe daha kolay ulaşmak olmuştur. Bu amaç doğrultusunda Mısır'dan gönderilen bir amiral denetimindeki donanma, Savakin limanından harekete geçmiştir.³³

Özdemir Paşa komutasındaki ordu 1555 senesi sonbaharında ilk saldırıları gerçekleştirmeye başlamış ve ilk hedefi Osmanlıların 1520'den beri ticari bağlantı sağladıkları liman olan Mussava'yı almak olmuştur. 1557'de Mussava alındıktan sonra yine önemli bir liman şehri olan Arkiko da fethedilmiştir. Özdemir Paşa

³² İ. Baldacci, "Habeşistan", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950, s. 3.

³³ Orhonlu, a.g.m, s.363.

Habeşistan'ın liman şehirlerini alıp ve sahillerin kontrolünü sağladıktan sonra hareketin ikinci safhası olarak Tigre eyaletine yönelmiştir. Osmanlı 1558'de Tigre'yi ele geçirdikten sonra Buri şehrini de fethetmiştir. Habeşistan'ın içlerine doğru hiçbir mukavemetle karşılaşmadan ilerleyen Özdemir Paşa komutasındaki ordu, 1559'da Debrava'yı alıp burada kale, cami ve birçok mescit inşa ederek burayı üs haline getirmiştir. Özdemir Paşa bundan sonra Beca kabilelerinin bulunduğu bölgeyi fethetmiştir.³⁴ Osmanlı ordusu tüm zorlu coğrafi koşullara rağmen bu fetihleri kolayca gerçekleştirmiştir. Osmanlı ordusunun şansı kendisine karşı koyabilecek güçlü orduların bulunmaması olmuştur.

Özdemir Paşa, yönetimindeki orduda salgın hastalık başladığından fetih hareketine ara vermiş ve Debrava'ya dönmüştür. Özdemir Paşa yakalandığı hastalıktan kurtulamamış ve burada 1560 yılında vefat etmiştir. Özdemir Paşa'nın vefatı üzerine daha önce fethedilen yerlerde karışıklıklar çıkmış, ordu da başsız kaldığı için ilk etapta bu karışıklığa müdahale etme gücünü gösterememiştir. İçerde Habeş Krallığı tam olarak ortadan kaldırılmadığı için krallık yerli halkla işbirliğine giderek Osmanlı'nın almış olduğu yerleri tekrar kendisine bağlamıştır. Bu asayiş bozukluğu üzerine Özdemir Paşa'nın oğlu Osman Paşa Habeş eyaleti beylerbeyi olarak atanmıştır. Osman Paşa, seferin başından beri babasıyla birlikte olduğu için hem Habeş coğrafyasını hem de buradaki halkı iyi tanıdığından orduyu toparlamakta zorlanmamıştır. Osman Paşa, babasının zamanında fethedilen toprakları geri almak için harekete geçmiştir. Öncelik olarak Debrava ve çevresini 1562'de Osmanlı'ya bağlamıştır. Osman Paşa, kendi birliklerine katılan yerlilerin kattığı güçle Tigre bölgesi içerisinde bulunan Enderta'da Habeş Kralı Minas'ı yenilgiye uğratmıştır.

³⁴ Orhonlu, a.g.m, s. 363.

Osman Paşa'nın eyaletteki görev süresi 1568 yılında dolmuş ve eyalet beylerbeyliğinden ayrılmıştır.³⁵

Habeş kralı, Osmanlı'nın Habeşistan'da faaliyet alanını genişletmesi ve topraklarının istila etmesi üzerine Portekiz'e başvurmuştur. Kral, Portekizlilerden ateşli silah temin ederek Osmanlı'ya karşı savaşa girişmiştir. Bu savaş Tigre topraklarının olduğu Addi Qarro adlı yerde olmuştur. Savaşta Sartsa Dengel'in sahip olduğu ateşli silah sayısı Osmanlı ordusunun sahip olduğundan fazlaydı. Bu da Habeş Kralına önemli avantaj sağlamıştı. Ahmet Paşa buna karşı önlem olarak merkezden fazla sayıda asker istemişti. Yemen'den de yardım amaçlı 200 kadar asker yola çıkarılmıştı. Daha bu yardım yerine ulaşamadan Habeş Kralı, Ahmet Paşanın üzerine saldırmıştı. Habeş'ten tez bir hareket beklemeyen Osmanlı ordusunda panik havası yaşamıştı. Habeş birlikleri Osmanlı ordusunun etrafını kısa sürede sarmış ve büyük bir kısmını kılıçtan geçirmişlerdir. Osmanlı askerlerinin başında savaşa bizzat katılan Ahmet Paşa, elinden geleni yapmasına rağmen Habeş Kralının üstünlüğünü kıramamış olup; savaş meydanında ölüm derecesinde yaralanana kadar mücadelesini sürdürmüş ve nihayetinde vefat etmişti. Sartsa Dengel, Arkiko'yu aldıktan sonra Debrava üzerine yürümüştür. Yerli birlikler Dengel'e karşı koymamışlardır. Hatta Dengel'in gelişi şerefine top atışı yaparak şehri teslim etmişlerdir. Şehir teslim alındıktan sonra Osmanlı'nın burada yapmış olduğu sur ve camiler Dengel tarafından yıkılmıştır. Sarta Dengel Debrava'yı aldıktan sonra bitap düştüğünden ve Harrar'daki Müslüman emirliği ile Osmanlı'nın işbirliğine gitmesi nedeniyle daha ileriye gidememiştir.³⁶

Ahmet Paşadan sonra Hızır Paşa eyalet beylerbeyliğine atandığı zaman

³⁵ Baddalci, a.g.m., s.4.; Orhonlu, a.g.m., s.365.; Orhonlu, a.g.e., s. 50.

³⁶ Orhonlu, a.g.e., s.58-60.

yaptığı ilk iş Addi Quarro savaşının izlerini ortadan kaldırmak olmuştur. Hızır Paşa Musavva ve Arkiko'ya doğru yönelmiş Habeş Krallığının baskısını bertaraf etmek için Yemen'den yeni kuvvetler talep etmiştir. Yemen'den gelen kuvvetlerle Osmanlı kuvvetleri birleştikten sonra Arkiko'da Habeş kuvvetleri karşılanmıştır. Arkiko'yu ele geçirmiş olan Habeş birlikleri burayı yağma etmişlerdi. Osmanlı kuvvetleri Arkiko'yu Habeş kuvvetlerinden kurtararak burayı hakimiyetleri altına almışlardır.³⁷

Habeş eyaletinin, Osmanlı'nın merkezinden uzak oluşu nedeniyle asker ve malzemede ihtiyaç hasıl olduğu vakit büyük zorluklar çekmişlerdir. Eyaletten bir mektubun İstanbul'a ulaşımı şu şekildeydi. Mektup, Massava ve Sevakin'den gemi ile Süveyş kanalına, oradan da kara yoluyla Akdeniz'e ulaştırılıp yine deniz yoluyla İstanbul' ulaştırılırdı. Habeş topraklarının çok geniş olması hasebiyle eyalette kontrol ve bağlantıları sağlayan kuvvetlerin az olması, buraya sürekli takviyenin yapılmasını gerektiriyordu. Yine Habeş eyaletinin gelirlerinin az olması nedeniyle burada çalışan memurların maaşları Mısır'dan temin edilirdi. Fakat bu şekilde eyaletin ihtiyaç ve giderlerini sağlamak zor olduğundan bazen işlerin tamamen tıkanmasına neden oluyordu.³⁸

Habeş eyaletine atanan beylerbeyi, buraya yakın yerlerde idari görevlerde bulunanlar arasından seçilmiştir. Buna Özdemir Paşa ve oğlu Osman Paşa çok iyi örnek teşkil etmiştir. Süleyman Paşa Mısır'da Circe sancak beyi iken Habeş eyaletine tayin edilmişti. Hızır Paşa ise Mısır beylerinden olup Yemen'de görev yaparken Habeşistan beylerbeyi olarak atanmıştır. Yine Mustafa Paşa Habeşistan beylerbeyi olmadan önce Mısır'da sancak beyi olarak görev yapmıştı. XVI. yüzyılın sonlarında da Habeşistan'a beylerbeyi seçilirken güneyde görev yapan kimseler arasından

³⁷ Orhonlu, a.g.e., s. 61.

³⁸ Orhonlu, a.g.a.,s.93.

seçilirdi. Fakat bu durum XVII. yüzyılda değişmiştir. Habeşistan'a beylerbeyi atanırken yukarıda zikredilen hususlar dikkate alınmamıştır. Buraya atanan kişileri, geldikleri yer ve görevler farklılık arz etmişti. Örneğin 1660 yılında Habeşistan'a beylerbeyi olarak atanan Hasan Paşa, buraya gelmeden önce Karaman defterdarıydı. 1701 tarihi itibarıyla Habeş eyaleti müstakil olarak değil, Cidde sancağı ile birlikte tevcih edilmeye başlanmıştır.³⁹

Habeşistan eyaleti eski önemini yitirmiştir. Habeş eyaletinin gelirleri, giderleri karşılayamayınca Osmanlı burada yeni bir yönetim anlayışı benimseyerek Habeş eyaletini Cidde'yle beraber anmıştır.

Habeş eyaletinin en büyük gelirleri Massava, Sevakin ve Beylül şehir limanlarından sağlanıyordu. Bu limanlar doğu-batı ticaretinin uğrak yeriydi. Limanlara baharat, kahve vb. maddeler geliyordu. Hint tüccarları, Sevakin limanından altın tozu ve fildişi alarak ülkelerinde bunların ticaretini yapmışlardı. Yemen baharatı bu limanlardan İstanbul'a sevk edilmişti. Yemen'den İstanbul'a gelen baharatın bir miktarı satılarak elde edilen gelir, Habeş eyaletine görevli giden askere maaş olarak verilmişti. Tunus, Fas, İran, Osmanlı, Asya'daki diğer devletler ve Arap yarımadasının ihtiyacı buradan giderilmiştir. Esir ticareti kara ve deniz olmak üzere iki yoldan yapılmıştı. Esir ticaretini yapanlar esirleri kara yoluyla veya nehir üzerinden Mısır'a getirmişlerdir Mısır, esir ticaretinin önemli bir merkeziydi. Burada esirler kabiliyet, meziyet ve yeteneklerine göre ayrılır ve belli bir fiyata tabi tutulmuştur. Osmanlı saray ve devlet adamları evlerinde ve dairelerinde kullandıkları köleler bu şekilde Mısır üzerinden Habeşistan'dan getirilmişlerdir. Sarayın harem dairesinin hizmetkârı olarak bilinen Darü's-sade ağaları genellikle Habeşistan'dan

³⁹ Orhonlu, a.g.e., s. 95-96.

getirilmişlerdir. Getirilen esirlerin güzel, kuvvetli ve terbiyeli olmasına dikkat edilmiştir.⁴⁰

Habeş eyaletine asker yine Mısır'dan getirilmiştir. Daha sonraları ise asker ihtiyacını Yemen'den karşılanmıştır. Mısır ve Yemen'den gelen askerler üç yılda bir nöbetçi şeklinde değiştirilmişlerdir. Buraya gelen askerlerin ulufeleri Habeş eyaleti hazinesinden karşılanmıştır. Eyalette ordu için en elzemli olan şey binek ve nakliye hayvanları olmuştur. Habeş eyaleti yukarıda belirtilen ihtiyaçlarını Mısır'dan gidermesine karşın hayvan ihtiyacını Yemen'den karşılamıştır. Savaşa hazırlık yapıldığı bir dönemde Yemen'den 200 kadar katır gönderilmiştir. Osmanlı kuvvetleri savaş meydanında ata büyük ihtiyaç duyduklarından at ihtiyaçlarını da Mekke şerifinden temin etmişlerdir. Eyalette hissedilen önemli eksiklerden biri de ateşli silahlar konusu olmuştur. Habeş kralı, sayıca üstün olan Habeş eyaletine karşı ateşli silahlarla dengeyi sağlamıştır. Habeş eyaleti top, barut, tüfek ve ihtiyaç duyduğu silahları Mısır'dan temin etmiştir.⁴¹

Habeş eyaleti kendisini savunacak asker ve araçların hemen hemen hepsini etrafındaki Osmanlı'ya bağlı Mısır, Yemen ve Mekke şerifinden temin etmiştir. Görünen odur ki Habeş eyaletinde yapılan üretim kendi kendine yetmemiştir. Bu nedenle ihtiyaçları hep dışardan karşılanmıştır.

Zaten yetersiz olan Habeş eyalet gelirlerinin gittikçe azalmasının sebebi Portekiz donanmasının zaman zaman Habeş eyaletine bağlı sahillere saldırması nedeniyle Habeş ticaret gemilerinin limanlara daha seyrek girmesinin sonucudur. Portekiz'in baskın ve saldırıları Osmanlı'nın Habeş üzerindeki etkisini kırmıştır. Daha

⁴⁰ Orhonlu, a.g.e., s. 98,100, 102.

⁴¹ Orhonlu, a.g.m., s. 119,121.

sonraki tarihlerde Portekiz'in yerini İspanya almıştır. İspanya'nın Portekizlilerden aldığı topraklarla Habeş eyaletine komşu olması Habeş eyaletinin haklı olarak endişelenmesine sebebiyet vermiştir. Bir istila korkusu bekleyen Habeş Eyaleti durumun vehametini merkeze bildirerek önlem alınmasını istemiştir. Osmanlı; Yemen, Habeş ve Hicaz'dan Süveyş'e kadar olan sahillerin bir kaleye sahip olmadığını farkına varmıştır. Bu nedenle 1588-1589 tarihlerinde yukarıda ismi geçen yerlere yedi tane kale inşa etmişti.⁴²

XVIII. yüzyılda Habeş eyaletinin eskisi kadar önemi kalmamıştı. Artık Habeş eyaleti Cidde sancağı ile birlikte tevcih edilmişti. Buraya atanan beylerbeyi bu tarihlerden itibaren oraya hiçbir zaman gitmeyerek yerlerine vekil göndermişlerdir.⁴³ Osmanlı XVII. yüzyılın başlarında Habeş eyalet idarecileri, Habeş topraklarında erişebilecekleri son noktaya vardıklarını fark ettiklerinden sahip oldukları toprakları muhafaza etmeye çalışmışlar. 1702 yılından itibaren Habeş eyaletine gelen tüccar, kafilelerden her deve ve esir başına normalden fazla vergi alınması aslında hem tüccarın hem de Habeş Eyaletinin aleyhinde görüldüğü için söz konusu olan durum İstanbul'da şikâyet konusu olmuştur. Deniz ticaretinin giderek eskiye oranla yoğun bir şekilde yapılamamasının sebebi limanlarda asayişin yeterince sağlanamamış olmasıdır. Güney sahillerinde yapılan rutin kontrollerin savsaklanması, görevli askerlerin gelen ticaret gemilerindeki mallara el koyması nedeniyle limanlardan elde edilen gelir azalmıştır. Osmanlı için durum böyle iken Avrupalı denizciler bu bölgeye daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren Kızıldeniz yavaş yavaş Osmanlı için kapalı bir deniz olmaktan çıkmış başka milletlere ait gemilerin de uğrak yeri olmuştur. Bu milletler Portekizlilerin yerine yerleşen İspanyollar,

⁴² Orhonlu, a.g.m., s. 123,124.

⁴³ Baddalçı, a.g.m., s. 4.

Hollandalılar, İngilizler ve son olarak Fransızlardır.⁴⁴

1.4. Osmanlı Habeşistan İlişkileri

II. Menelik 1889 yılında Kütüs'teki bir kilise meselesi dolayısıyla Osmanlı Devletine Ato Josef ve Kont de Leontiyef adında iki elçi gönderdi. Elçilerin Osmanlı sarayına intikal ettiği meselenin mahiyeti şöyledir: *“Kudüs'teki mahalli mahsus için diğer devletlerin tebaalarının nail oldukları şekilde serbesti verilmesi hakkının isteğidir.”* Menelik, Habeş İmparatorluğu'nda yaşayan Müslümanların ibadetlerini serbestçe yerine getirme konusunda bir problemin olmadığını, gönderdiği elçi vasıtasıyla bilhassa belirtme ihtiyacını hissetmiştir. Habeşistan ile Osmanlı arasında resmi ilişkiler 1911'den sonra başlamıştır. Bu ilişkiler başladıktan hemen sonra iki devlet karşılıklı olarak *“şehbender”* bulundurmıştır. İlk Osmanlı şehbenderi 1912'de Harrar'da tesis edilmiştir. Bu makama Manila şehbenderi Necip Hac Efendi atanmıştır. Harar Osmanlı şehbenderliği daha sonra Adisababa'ya taşınmıştır. Habeşistan'da şehbenderlik açılmasının gayesi bu ülkede yaşayan Osmanlı tebasının tespiti ve haklarını hem Habeş hükümetine hem de sömürge devletlerine karşı korumaktı. Necip Hac Efendini ölümü üzerine Mazhar Bey, Habeşistan'a şehbender olarak atanmıştır. Sömürge devletlerinin Habeşistan'a ilgi duymasına karşılık; Mazhar Bey de Osmanlı'nın burada izlemesi gereken siyaseti merkeze rapor etmiştir. Bu siyaset *“Siyasi statükonun devamını memleketin medeni ve iktisadi bakımdan gelişmesini desteklemeli; Habeşistan hükümetini kendi menfaatine en uygun yolu seçmesinde Osmanlı Devleti'nin kendisine yardımcı olacağına inandırmaya gayret sarf edilmesi İslam ahali üzerinde makam-ı hilafetin nüfuzunu Habeşistan'ın bir*

⁴⁴ Orhonlu, a.g.e, s. 129,131.

tehlike gibi görmesine mahal bırakmamak; buradaki İslam cemaati ile hilafet ve meşihat makamı arasında resmi bir rabıta tesis edilmesine adım adım yürümek; buradaki Müslümanların daha emin ve geniş bir hürriyetten ve bir cemaat teşkilatından faydalanması, memleket idaresine daha faal ve geniş çapta katılmalarını sağlamak, Müslümanların meskun vilayetlerin Müslüman valiler tarafından idare edilmesini hedef tutan bir şekilde çalışmasını sağlamak; bu şekilde 7-8 milyon Müslümanı tek gaye etrafında birleşmiş bir şekilde teşkilatlandırmak gayesine sevk için her tedbire müracaat etmek; mümkün olduğu kadar Habeşistan'a muallim, mürebbi, hatib, müftü, vs sıfatlarla hatta ticaret kisvesi altında hususi memurlar göndermek; Osmanlı tebaasından olan tüccarların bu memleketteki iktisadi kuvvetlerini takviye etmek, aynı zamanda Habeşistan ile Osmanlı arasındaki ticari münasebeti kolaylaştırmak ve kuvvetlendirmeye çalışmak⁴⁵ şeklinde bildirilmiştir.

Osmanlı Habeşistan'da politikasının sekteye uğramasına mahal vermeyecek şekilde tavizkar bir politika izliyordu. Osmanlı, daha önce gündeme gelen Kudüs'teki Deyrû's- Saltana manastırı meselesinde Habeşistan'ın istediği şekilde çözüme kavuşması teminatını vermiştir. Keza sömürge devletlere karşı mücadele eden Somali Müslümanlarına silah temin etmiştir. Yine Osmanlı Devleti Habeş hükümetine Zeyla ile Belhar arasındaki sınır ile Harar bölgesinde yer alan sahilde 120 km uzunluğunda ve 50 km enine bölgeyi terk etmeye hazır olduğunu Almanya ile görüş birliğine vardıktan sonra Mazhar Bey vasıtasıyla kendilerine bildirmişlerdir.⁴⁶

II. Menelik'ten sonra Habeşistan İmparatoru olan Lic Yasu, Osmanlı'nın tekliflerini uygun bir şekilde karşılamış ve Osmanlı ile birlikte hareket edeceğini

⁴⁵ Orhonlu, a.g.e, s.167,168.

⁴⁶ Orhonlu, a.g.e, s.171.

bildirmiştir. Lic Yasu Osmanlıya karşı olan iyi niyetini göstermek için Adisababa'da elçiliklerin bulunduğu yerde genişçe bir araziyi Osmanlı maslahatgüzarına temin etme sözünü vermiştir. Zaten Lic Yasu o zaman kadar kendi sarayının tam karşısında bir binanın tümünü Osmanlı maslahatgüzarına bedelsiz olarak tahsis etmişti. 1916 yılının başında Osmanlı Maslahatgüzarı Mazhar Bey Habeşistan'ı Osmanlı'nın siyaseten yanına çekmek için verdiği mücadele sonuçsuz kalmıştır. Mazhar Bey'in Osmanlı başkentine gönderdiği son matbuat 1916 yılına aittir. Osmanlı Devleti ile Habeş İmparatoru arasında devam eden samimi ilişkiler, Lic Yasu Fransa ve İngiltere'nin politikaları sonucu bertaraf edilince⁴⁷ ve XIX. yüzyılın ikinci yarısına doğru İtalya'nın Musava'yı işgal etmesiyle Osmanlı'nın buradaki siyasetinin de sonunu getirmiştir. 1917 yılında Adisababa'daki Osmanlı Baş Şehbendirliği ile bağlantılar tamamen kesilmiştir.⁴⁸

⁴⁷ Öztürk, a.g.m, s.495. Orhonlu, a.g.e, s.173-174.

⁴⁸ Baddalçı, a.g.m, s.3.

İKİNCİ BÖLÜM

İTALYA'NIN MİLLİ BİRLİĞİNİ TAMAMLAMASI VE HABEŞİSTAN İLE İLİŞKİLERİ (1871-1934)

2.1. İtalya'nın Millî Birliğini Kurması

İtalya coğrafyası, Batı Roma İmparatorluğu'nun 476 yılında yıkılmasından 1860'lı yıllara kadar siyasi birlikten yoksun toprak parçasıydı. Roma'nın yıkılışından sonra yüzyıllara göre sayıları değişiklik gösteren irili ufaklı devletler⁴⁹ kurulmuştur. 1384 yıl kadar süren siyasi parçalanmadan sonra İtalya, 19. yüzyılda siyasal bir güç olarak tekrar tarih sahnesine çıkmıştır.⁵⁰

1789 Fransız İhtilali, İtalya'nın küçük devletçikleri üzerinde milliyetçi etki yaparak kendilerinde ulus bilincinin gelişmesine neden olmuştur. İtalyan birliğinin kurulması için ilk çalışmalar, 1807 yılında kurulan gizli örgüt Carbonari tarafından yapılmıştır. Ancak bu hareketi yürütenler arasında görüş ayrılığı vardı. Kimisi başkenti Roma olan İtalyan Cumhuriyeti'nin kurulmasını öngörürken kimisi de Papanın başkanı olacağı federatif bir İtalya'nın kurulmasından yana idi. Millî birlik yolundaki ilk ciddi hareket 1820 yılında Piyomente ve Napoli'de meydana gelmiştir. Bu hareket, bütün İtalya'yı kapsayan bir krallığın kurulmasını istemiş ve ülke topraklarının Avusturya'nın egemenliğinden kurtarılması gerektiği şeklinde hareket etmiştir. Bu gelişmeler üzerine Avusturya, Rusya'nın da yardımıyla bu hareketi bastırarak eski düzeni tekrar kurmuştur. 1830 Fransız İhtilali dolayısıyla Modena,

⁴⁹ Bu küçük devletler Sardunya(Piyomente), Toskana, Modena, Parma Dükkalıkları, Lukas Prensligi, Kilise Devleti ve Napoli Krallığı idi. Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2010*, Der Yayınları, İstanbul, 2010, s.257.

⁵⁰ Mithat Atabay, *Aydınlanma Çağı ve Avrupa*, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2004, s.131.

Parma ve Kilise devletlerinde yeniden hareketlenme olduysa da bu da Avusturya tarafından bastırıldı.⁵¹

1848 yılında Fransız İhtilalinin etkisiyle ve Matternich'in Avusturya başbakanlığından düşmesinden sonra İtalyanlar tekrar ayaklanmışlardır. Piyomete Kralı bu ayaklanma esnasında bir anayasa yapmıştır ki bu anayasa daha sonra İtalya Krallığı anayasasının temelini teşkil etmiştir. Bu ayaklanmaya Piyomente Krallığına Toskana, Papa ve Napoli, daha sonra Lombardiya ve Venedik orduları da katılmışlardı. 8 Ağustos 1848 tarihinde İtalyan güçleri ile Avusturya ordusu karşı karşıya gelmiş; bu savaşta da Avusturya galip gelmiştir.⁵²

Kont Kavur⁵³ 1850 senesinde Piyomente Krallığı'nın Ticaret Bakanı olmuştu. Kavur burada gösterdiği başarı nedeniyle 1852 yılında Kral II. Emanuel tarafından başbakan yapılmıştır.⁵⁴ Kavur başbakan olduktan sonra İtalyan birliği çalışmalarını Avrupa'nın gündemine sokmuştur.⁵⁵ Hem siyasi anlamda hem de savaş meydanında Avusturya'yı zor duruma sokan Piyomente Krallığına 1860 yılında Toscana, Parma, Bologna ve Papa'ya bağlı olan bazı yerlerin halkı kendiliğinden katılmışlardır. Bu şekilde Roma ve Venedik hariç kuzey ve orta İtalya Kavur'un tasavvur ettiği birliğe

⁵¹ Rifat, Uçarol, a.g.e., s.258. Coşkun Uçok, *Siyasal Tarih(1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay, Ankara,1980, s.125.

⁵² Uçarol, a.g.e., s.258,259.

⁵³ İtalyan milli birliğinin kurulmasına öncülük eden Kont Kavur 1810 yılında Piomente'de doğmuştur. Eğitimini askeri lisede tamamlayan Kavur, buradaki mutlakiyetçi ve imparatorluk fikirlerine karşı olduğu için askerlikten ayrılmıştır. Kont Kavur, buradan ayrıldıktan sonra politikaya atılmış bunun yanında fikirlerini daha iyi icra edebilmek için de gazetecilik yapmıştır. Fikirleri daha çok meşrutî yönetimin kurulması ve yapılandırılması yönünde şekillenen Kont Kavur, İngiltere'de tatbik edilen yönetim sisteminin aynısını İtalya'da uygulama taraftarı olmuştur. Fikirlerini rahatça uygulamaya koyacağı politik arenada hızlı bir yükseliş sergileyerek 1852 yılında II.Viktor Emanuel'in başvekili olmuştur. Orhan Melih Küçükömer; *Siyasal Tarih (1789-1945)*, Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1964, s.84. Coşkun Uçok, a.g.e., s.125.

⁵⁴ Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s.246.; Uçarol, a.g.e., s.260.; Uçok, a.g.e.; s.126.

⁵⁵ Uçarol, a.g.e., s.261.

katılmış oldular.⁵⁶ Napoli Krallığı'nun başında anayasayı uygulamaya koymaya yanaşmayan II. François vardı. Kralın bu niyetini sezmiş olan halk ayaklanmıştı. Bunun üzerine İtalyan milliyetçi Garibaldi gönüllü birliklerle 1860 Mayısında Napoli üzerine yaptığı sefer neticesinde burayı Piyomente Krallığına bağlamış ve güney İtalya'yı da birliğe katarak İtalyan birliğinin ikinci safhasını da gerçekleştirmiştir.⁵⁷ 1866 yılında Avusturya'nın Prusya'ya yenilmesiyle İtalyanlar Venedik'i ele geçirmişti. 1871 yılında Fransa, Prusya'ya yenildikten sonra Roma'dan çekilmişti. Bunun üzerine İtalya burayı ülke topraklarına katarak milli birliğini tamamlamıştır.⁵⁸

2.2. İtalya'da Faşizmin Yönetime Gelmesi

İtalya'da faşist⁵⁹ yönetimi kuran Mussolini,⁶⁰ ilk dönem benimsediği komünist fikirler sebebiyle askerliğe karşı sevimsiz duygular beslemiş ve buna bağlı olarak “kahrolsun silahlar yaşasın insanlık” propagandasını yapmıştır. Mussolini;

⁵⁶ Uçarol, a.g.e., s.265.

⁵⁷ Fahir Armaoğlu, 19. Siyasi Tarih, (1789-1914), Ankara 2003, s.296.

⁵⁸ Oral Sander, Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e, İmge Yayınları, Ankara, 2010, s.220.; Uçok, a.g.e., s.129.

⁵⁹ Mussolini'ye göre faşizmin tanımı “Faşizm bir kilise değil, daha ziyade bir idman sahasıdır. Faşizm bir parti değil, bir harekettir.” Stefan Breuer, Milliyetçilikler ve Faşizmler Fransa, İtalya ve Almanya Örnekleri, Çev: Çiğdem Canan Dikmen, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.50.

⁶⁰ Mussolini, 29 Temmuz 1883 tarihinde İtalya'nın Forli eyaletinin Predappiyo kasabasında dünyaya gelmiştir. Doğduğu şehirde ilkokula gitmiş daha sonrasında öğretmen okuluna devam etmiştir. Askerlik fikrine karşı olduğundan gittiği İsviçre'de ağır işlerde çalışırken bir yandan da Fransızca öğrenmiştir. 1904 yılında çıkan bir ayla ülkesine dönmüştür. 1912 yılında sosyalistlerin yayın organı Avanti dergisinin başyazarlığını yapmıştır. 1914 itibarıyla de Popolo d'Italia gazetesinde yazmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı'na katılan Mussolini ağır bir şekilde yaralandıktan sonra gazetede görevine geri dönmüştür. 1919'da Fascio di Combattimento partisini kurmuştur. 1922 ünlü Roma yürüşünden sonra kendi keşanesini kurmuş ve birçok bakanlığı kendisi üslenmiş ve birçok yerde İtalya'yı kendisi temsil etmiştir. 1925 yılında Düçe ünvanı alan Mussolini fiili olarak tam bir diktatör olmuştur. Yayılmacı fikirlerini hayata geçirmek için çıktığı yolda İtalya'yı Almanya'nın yanında II. Dünya Savaşı'na sokmuştur. Bu savaşta İtalya'nın mağlup olmasından sonra yani 27 Nisan 1945 yılında İtalyan yurtseverler tarafından hapsedilmiş ve ertesi gün Milano'da kurşuna dizilmek süretiyle öldürülmüştür. Ferda Kocaçimen, İkinci Cihan Harbinin Meşhurları (1938-1945), Akbaba Kitabevi, Ankara, 1945, s.122,123.;Edward McNall Burns, Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950, Çev: Alaeddin Şenel, Birey Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984,s.217-219.; Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, “Benito Mussolini” (1883-1945),Anadolu Yayıncılık C. 8, İstanbul, 1984, s.4088,4089.

Nietzsche, Kant, Spinoza, Hagel ve Soreli okuyarak düşüncesini şekillendirmiştir. 1914 yılına gelindiğinde İtalya'nın I. Dünya Savaşı'na iştirak edip etmeyeceği tartışmaları vardır. Mussolini, içinde olduğu Sosyalist Parti'nin yayın organı Avanti dergisinde savaşa girmek gerektiği fikri üzerinde durmuştur. Bu düşüncesini; “Bugünden itibaren hepimiz sadece İtalya'nız ve İtalya'dan başka birşey değiliz” şeklinde dile getirmiştir. Mussolini'nin bu tavrı sosyalistlerin tepkisini çekmiş ve Mussolini ile bağlarını koparmışlardır. Bunun üzerine Mussolini 1919 yılında Milano'da yeni birlik kurarak sosyalistlere karşı faşist milis mücadelesini başlatmıştır. Mussolini 1921 yılında Ulusal Faşist Partisini kurmuş ve yıl içerisinde yapılan seçimlerde 35 faşist milletvekili ile meclise girmiştir.⁶¹ Ama Mussolini tam olarak rahatlamamıştı. Partide hala etkin olamamıştı. Bunun üzerine Mussolini partinin yönetiminden çekilerek kongreye gitmiş ve yönetimi tekrar ele almıştır. Bundan sonra sosyalistlere karşı savaş ilan etmiştir.⁶² Mussolini'ye bağlı birlikler merkeze uzak yerlerdeki hükümet binalarını işgal etmiştir. Roma'da milletvekilleri bu olayları endişeyle izlemişlerdi. Başbakan olayın ciddi olmadığını ve endişelenmenin beyhude olduğunu söylemiştir. 28 Ekim 1922 sabahı yaklaşık 50.000 kara gömlekliler⁶³ faşist Milano'dan Roma üzerine yürümüştür.⁶⁴ Mussolini bu yürüyüşü Milano'dan takip etmişti. Roma'da bu yürüyüşü endişeyle izleyen kral, 29 Ekim 1922 yılında Mussolini'yi görüşmeye çağırmıştır. Mussolini bu görüşmeye hemen karşılık vererek Roma'ya gitmiş ve kralın kendisine burada yapmış olduğu hükümet kurma teklifini

⁶¹ M.Hanifi Sacit, **Faşizm ve Nazizm**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2006, s.17,18.

⁶² Ali Babaoğlu, **İzmler Dizisi Faşizm**, BDS Yayınları, İstanbul, 1999, s.29,30.

⁶³ Kara gömlekliler, daha önce Trieste'de siyah gömlek giyen bir teşkilattan ilham alınarak oluşturulmuştur. Kara Gömlek “ölüm pahasına da olsa ölüm” anlamında kullanılmıştır. Karagömlekliler kısa sürede tüm İtalya'ya yayıldı. Sanayi ve toprak sahipleri de sola karşı bunları desteklemişlerdir. **İtilaller ve Darbeler Tarihi**, Çev: Sabiha Bozbağlı, C.2, Yirminci Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 1966, s.243.

⁶⁴ **İtilaller ve Dabeler Tarihi**, s.247,248.

kabul ederek iktidara gelmiştir.⁶⁵

Mussolini iktidara geldikten kısa bir süre sonra faşizm gerçek yüzünü göstermeye başlamış; bu yönde ülkedeki bütün siyasi partiler kapatılmış ve muhalefet milletvekillerinin sahip olduğu haklar ellerinden alınmıştır. Bütün devlet memurları Faşist Parti'ye üye olmak zorunda kalmış ve partiden atılan memurların görevlerine dönme imkânı tamamen ortadan kaldırılmıştı. Üniversitelerde profesörler görevlerini devam ettirebilmek için partiye bağlılık yemini etmişlerdir.⁶⁶

Faşizm iktidarıyla birlikte özellikle dış politikada hedefler yayılcılık üzerine kurulmuştur. Hukukçu Rocco ve felsefeci Gentile tarafından geliştirilen faşizm İtalyan halkı arasında da geniş yelpazeye ulaşma imkanını elde etmiştir. Mussolini Faşizm ile Roma İmparatorluğu ve İtalyan Rönesans dönemlerinin hayalini kurmuştu. En büyük hayali bu dönemleri tekrar canlandırmak olmuştur.⁶⁷

Mussolini gençliğinde karşı olduğu askeri, emperyalist ve baskıcı politikaları İtalya'nın kutsal ve tarihsel değerleri adına savunur duruma gelmişti. İç politikada adaleti tamamen ortadan kaldırmış, uygulamaya koyduğu politikalara herkesin sorgulanmadan uymasını istemişti. Mussolini diktatöryel hırslarını tatmin etmek için dış politikada saldırgan bir tavır takınmıştı.

2.3. Faşist Yönetimin Habeşistan Politikası

İtalya'nın yönetimine geçmeden önce de yazdığı yazıların birisinde *Hitler'e*⁶⁸

⁶⁵ Sacit a.g.e., s.23.

⁶⁶ Enest Nolke, *Faşist Hareketler*, Hürriyet Yayınları, Çev: Halim İnal, İstanbul, 1980, s.87.

⁶⁷ *Gelişim-Hachette Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, C. 7, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1984, s.1897.

⁶⁸ Hitler Almanya'nın lideri olmadan önce yazdığı yazılarda tekrarladığı birşey vardı. Almanya'nın geleceğinin inşası için mutlak surette şark topraklarına inmesi gerektiğini söylemiştir. Kazım Karabekir, *İngiltere İtalya ve Habeş Harbi*, İstanbul, 1935, s. 9.

(değın) atıfta bulunan Mussolini, İtalya'nın ancak Akdeniz ve Afrika'da güçlü sömürgeler elde ederek İngiltere ve Fransa'nın yanında Avrupa siyasasında söz sahibi olabileceğini yazmıştır.⁶⁹ 1919 yılında Versay Anlaşmasıyla İtalya kendisine vaat edilen yerler verilmemiştir. Versay'da İngiltere ve Fransa Afrika'da ve Ortadoğu'da toprak paylaşımı yapmalarına karşın İtalya bundan mahrum kalmıştır. İtalya da İngiltere'nin Irak'ta Fransa'nın Suriye'de kurdukları manda gibi bir durumu Habeşistan'da elde ederek Versay Anlaşmasında meydana gelen boşluğu bu şekilde doldurmak istemiştir.⁷⁰ Mussolini, Habeşistan'da sömürge kurma isteğinde bulunmasına yönelik ikinci örnek Afrika'da İngiltere'nin Mısır ve Fransa'nın Fas üzerindeki himayesine benzeyen bir şekilde olmasdır.⁷¹

İtalya, sömürgecilikte geç kaldığından ötürü Doğu Afrika'da Eritre ve Somali'nin bir kısmı ile Bingazi ve Trablusgarp topraklarına sahip olmuştu. Buna rağmen sömürge arayışı içerisine girmesinin sebebi İtalya'nın sahip olduğu sömürgelerden yapılan üretime rağmen yeteri kadar verim alamaması olmuştur.⁷²

Cibuti demiryoluyla Kızıldeniz'e bağlanan Habeşistan coğrafyası yer altı kaynakları bakımından Afrika'nın en zengin topraklarındanır. Güney Habeşistan'dan iç taraflara doğru gittikçe yükselen dağlara ve kuzeyden iç kesimlere uzanan geniş çöllerine rağmen, Habeşistan'ın iç kesimleri tam bir tarım ambarıdır. Habeşistan'da demir, mika, kauçuk, tirat, petrol gibi değerli yeraltı maddeleri mevcuttur.⁷³ İtalya'nın öteden beri gözünü diktiği Habeşistan toprakları güneyden İtalyan Somalisi ve kuzeyden İtalyan Eritresi ile çevrilidir. İtalya'nın sahip olduğu bu iki toprak parçası

⁶⁹ Karabekir, *İngiltere İtalya Habeş*, s. 9.

⁷⁰ *Ulus*, 20 Ağustos 1935, No: 5052, s. 4. ; *Ulus*, 1 Ağustos 1935, No:5033, s.5.

⁷¹ *Cumhuriyet* 2 Temmuz 1935, No:3997, s.2. ; *Akşam* 16 Ağustos 1935, No: 6044, s.2.

⁷² *Cumhuriyet* 23 Ocak 1935, No: 3840, s.6.

⁷³ *Kurun*, 14 Ekim 1935, No: 6380, s.4.

çöllerle kaplı olduğundan İtalya öteden beri toprakları verimli olan ve yeraltı kaynakları bakımından zengin olan Habeşistan topraklarına yönünü çevirmiştir.⁷⁴

Mussolini “ *İngiltere ve Fransa Habeş konusunda kendilerine itidal ve tavsiyelerde bulunamayacaklarını*” söylemiştir.⁷⁵ Mussolini iktidara geldiği günden beri İtalyan halkına Roma İmparatorluğu'nun tekrar canlanması vaadini vermişti. Dolayısıyla ülke topraklarını genişletmek için girdiği yoldan dönmenin imkanı yoktu.⁷⁶ Daha önce Afrika'nın Müslüman topraklarına saldıran İtalya'nın Avrupa devletlerinin din bahanesi vardı. Fakat şimdi İtalya'nın saldırmaya hazırlandığı ülke Hıristiyan bir ülke. Dolayısıyla İtalya, Avrupalı devletlerin din kartını kullanamadıkları ve kullanamayacakları bir alana girmiştir.

İtalya müstemlekeler bakanlığı müsteşarı Habeşistan'a karşı yapılacak saldırının gerekçesini şu şekilde açıklamıştır: 1928 tarihinde İtalya ile Habeşistan arasında yapılan dostluk anlaşmasına⁷⁷ Habeşistan'ın riayet etmemesi ve Habeş birliklerinin sınır komşularının sürekli rahatsız ettiğini ileri sürerek açıklamıştır.⁷⁸ İtalya, Habeşistan'da mutlak bir birliktelik olmadığını iddia etmiştir. Bu nedenle orduya bağlı birliklerin keyfi davranıp sınırdaki sömürge devletlerine ait askeri birlikleri rahatsız ettiklerini ileri sürerek planlarını hayata geçirmek için meşruiyet zemini oluşturmaya çalışmıştır.

1934 yılının Kasım ayında toplanan müstemleke komitesine konferans veren

⁷⁴ *Ulus*, 13 Temmuz 1935, No: 5014, s. 4.

⁷⁵ Cami, “*Siyasa Acununda Olanlar*”, *Yeni Adam* Sayı 73, İstanbul, 1935, s.7.

⁷⁶ Cami “*İtalyan Habeş Meselesi*”, *Yeni Adam*, Sayı 74, İstanbul, 1935, s.7.

⁷⁷ Bu anlaşmanın beşinci maddesine göre – ki en önemli maddesi- “*her iki taraf kendi siyasal çareleriyle halledemeyecekleri bir ihtilafı silah kuvvetine başvurmaksızın hakem yoluyla ve mülayim bir sürette halletmeyi*” kabul etmişlerdir. *Ulus*, 12 Kasım 1935, No: s.4.

⁷⁸ Mussolini “1928 yılında Habeşistan ile dostluk anlaşması yapan benim. Bu anlaşma 20 yıl sürecekti. Ben Habeşistan'a hertürlü yardımı götürecektim. Fakat Habeşliler kendilerine verilen fırsatı değerlendirmediler”. *Akşam*, 5 Haziran 1935, No: 5972, s.1.; *Cumhuriyet* 9 Mayıs 1935, No: 3943, s.6.

Müstemleke Bakanı “İtalya'nın ilerisi müstemleke yönündedir. Ancak bu bakımdan bizce değeri çok büyük olan Habeşistan üzerine Japonya da göz koymuştur. Almanya ise müstemleke siyaseti benimsemediği için İngiltere ve Fransa'yı ikna etmek”⁷⁹ lazım geldiğini söylemiştir. İtalya, Habeşistan'da medeniyet seviyesinin hayli düşük olduğunu ve esaretin bir şekilde devam ettiğini idda etmiş ve buraya medeniyet götürmenin şart olduğunu ileri sürerek sömürgeci emellerini meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Aynı zamanda Habeşistan 1923 yılında Milletler Cemiyetine üye olduğunda kölelik sistemini kaldırmayı ve silah kaçakçılığına son vermeyi taahhüt etmişti. Fakat bunları yapmamış olması İtalya için fırsat doğurmuştur.⁸⁰

Mussolini, her sene artan nüfus ve günden güne gelişen endüstrisi için hammadde ihtiyacı için sömürülecek toprak arayışına girmişti. İtalya ilk olarak Güney Amerika'ya yönelmiştir. Fakat İtalya burada umduğunu bulamamıştır. Güney Amerikalılar kapılarını sıkı bir şekilde kapayarak İtalyanların topraklarına girmelerine büyük ölçüde engel olmuşlardır. İtalya ürettiklerinin karşılığını alamamasının sıkıntısını gidermek için bu sefer tarihsel bağları da olan Habeşistan'a yönelmiştir.⁸¹

İtalya efkârı ve basını İngiltere'nin bitkin durumda olduğunu, İtalya'nın Habeşistan'a olası saldırısı karşısında mukavemet edecek durumda olmadığını söylemişlerdir. Yine bu kesim, Asya'da gittikçe yükselen Japonya'nın Mançurya'yı⁸²

⁷⁹ **Kurun** 11 Aralık 1935, No: 6082, s. 1.

⁸⁰ Muharrem Feyzi Togay, “İtalya ve Doğu Ulusları”, **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1935, s. 2. ; **Aksam** 2 Mart 1935, No:5880, s.2.

⁸¹ **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1935, No: 3979, s.2.

⁸² Japonya öteden beri Mançurya'ya göz koymuştu ve burayı işgal etmek istiyordu. Fakat bunu gerçekleştirmesine engel olan devletler S.S.C.B ve ABD idi. 1930'lu yıllara gelindiğinde Sovyetler, Uzakdoğuda herhangi askeri bir olaya karşı koyacak hazırlıkta değildi. ABD ise dünya ekonomik kriziyle meşgul olduğundan Japonya'nın 1931 yılında Mançurya'yı işgal edip; 1932 yılında da burayı tamamen denetimi altına almasına karşı koyacak cesareti gösterememiştir. Japonya'nın Mançurya'yı işgali karşısında Çin, Milletler Cemiyeti'ne başvurduysa da Cemiyet'e üye

işgal etmesi üzerine Asya'daki İngiliz İmparatorluğunun yerine geçeceğini varsayarak Afrika'da da İngilizlerin yerine Roma'yı canlandıracak olan İtalyanların geçmesi gerektiğini söyleyerek kendilerine vazife çıkarmışlardır.⁸³

İtalya I. Dünya Savaşı sonrasında yeterince sömürge elde edemediğini ileri sürerek Afrika'daki sömürgelerin yeniden paylaşılmasını istemiştir. Bu amaçla Afrika'da söz sahibi olan ülkeler İngiltere ve Fransa'ya başvurmuştur. Fransa İngiltere'den daha fazla sömürge sahibi olmasına rağmen İngiltere'nin sahip olduğu sömürgelerin konumu siyasi ve ekonomik olarak Fransa'nın sahip olduğu sömürge topraklardan daha önemlidir. Fransa'nın sahip olduğu topraklar birbirinden kopuk ve aralarında çok büyük ulaşım sıkıntısı mevcuttu. İngiltere'nin sömürge toprakları ise Mısır'dan Kap'a kadar zincir gibi birbirine bağlı şeklindedir. Bir de Süveyş kanalı gibi önemli geçitlere sahiptir. İtalya bu devletlerin yanında Afrika'da üçüncü güç olma hevesine kapılmıştır. Bu nedenle Afrika'da bağımsız olan iki devletten biri olan Habeşistan'a göz dikmiştir.⁸⁴

İtalyanlar, Habeşistan'ın barbar ve vahşi olduklarını ve kendi ülkelerini idare edecek medeni kültürden yoksun olduklarını ileri sürerek; buraya medeniyet götüreceklerini söylemişlerdir. Habeşistan'da köleliğin hala devam ediyor olması Avrupa diğer devletler nezdinde sorun olarak algılanmadıysa da İtalya kendine vazife çıkararak köleliği bahane etmiştir.⁸⁵ İngiltere Fransa ve İtalya arasındaki ihtilaflardan ötürü ortaya çıkan güvensizlik nedeniyle Habeşistan, Milletler Cemiyeti'ne üye

devletler bu haksızlık karşısında birşey yapamamışlardır. Oral Sander, *Siysi Tarih (1918-1994)*, Ankara, 2009, s.70.; Kazım Karabekir, *İngiltere İtalya Ve Habeş Harbi*, s.25.

⁸³ Karabekir, *İngiltere İtalya ve Habeş Harbi*, s. 9.

⁸⁴ *Ulus*, 17 Eylül 1935, No: 5080, s. 4.

⁸⁵ *Ulus*, 11 Eylül 1935, No: 5075, s. 4; Cami, "*İtalya Habeş Meselesi*", *Yeni Adam*, İstanbul, 1935, S. 73, s.7.

olmak için 1922 yılında başvuruda bulunmuştu. Burada Habeşistan'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını en çok isteyen ne gariptir ki İtalya idi. Fakat kısa süre sonra Mussolini Habeşistan'ı cemiyete almakla hata ettiklerini itiraf etmiştir. İngiltere ve İtalya Habeşistan üzerindeki emellerini hayata geçirmek için 1925 yılında İngiltere Eritre'yi Somaliye bağlayacak şekilde bir yol çalışması yapacak ve İtalya da yardımda bulunacaktı. Buna karşılık İtalya da Tsana gölü üzerinde Habeşistan'ı Sudan'a bağlayacak olan bir köprü yapacak ve İngiltere buna izin verecekti. Fakat Fransa tüm bunların 1906 anlaşmasının ruhuna aykırı olduğunu söylemiştir. Fransa'nın yaptığı şiddetli bir muhalefet neticesinde tüm bunlar iptal edilmiştir.⁸⁶

İtalya'yı Habeşistan'ı almaya sevk eden sebeplerden biri de haritaya bakıldığında İtalyan Somalisi ile Eritre toprakları arasında İngiltere ve Fransa'nın Somalisi ile Habeşistan vardır. İtalya Habeşistan'ı aldığı takdirde sömürge topraklarını tek parça halinde toplayabilecektir.⁸⁷ İtalyanlar Habeşistan'ı Avrupa medeniyetini inşa etmek ve buradaki sömürge topraklarını koruma amaçlı⁸⁸ olduğunu söyleyerek işgale ortam hazırlamışlardır.

İtalya medeniyet anlayışına uymadığı gerekçesiyle Habeşistan'ı kendi topraklarına katmak ve burada Roma İmparatorluğunun ruhunu tekrar canlandırmak hevesi içerisine girmiştir.⁸⁹ İtalya Habeş meselesi iki safhada ele alınabilir. Birincisi ekonomik ve ikincisi ise siyasi. İtalya Habeş meselesi anlaşmazlığının kızıştığı günlerde uluslararası gündem Versailles anlaşmasının oluşturduğu hukuksuzluk

⁸⁶ Ahmet Şükrü Esmer, "Habeşistan ve Büyük Devletler", *Mülkiye Mektebi Mecmuası*, S.56, Ankara, 1935, s.21.

⁸⁷ Asım Us, "İtalya'da Olan Değişikler", *Kurun*, 3 Ocak 1935, No:6260-44, s.1.; *Ayn Tarihi*, Ankara, 1935, S.14, s.281.

⁸⁸ *Ayn Tarihi*, Ankara, 1935, S.18, s.272.

⁸⁹ *Ayn Tarihi*, Ankara, 1935, S. 20, s.102.

durumu ve Stressa Anlaşması ve egemen uluslar arasında imzalanan paktlar vardır. İtalyan Habeş meselesi dünya barışını doğrudan doğruya tehdit etmiş ve silahlanma yarışını hızlandırmıştır.⁹⁰

Mussolini, Roma yürüşünü gerçekleştirdikten sonra dünyaya hükmeden; üzerinde güneş batmayan müthiş Britanya İmparatorluğu'na karşı eski Roma'yı sömürge taprakları elde ederek canlandırma peşine düşmüştür. İngiltere'nin Mısır Hindistan ve Afrika'nın bir kısmında yer alması Mussolini için en büyük rakip olmuştur. İtalya'nın Habeş üzerindeki emelleri sadece kara Afrika'yı ilgilendirmemiştir. Aynı zamanda Mısır, Süveyş kanalı ve Nil sularını ilgilendirmiştir. İtalya'nın emellerini çok geniş tutması bakımından Akdeniz'de hakimiyetin kimin elinde olacağını tartışmalarını beraberinde getirdiği için savaş meydanında karşısında Habeşistan ordusu olsa da Milletler Cemiyeti nezdinde masanın karşı tarafında Londra oturmuştur. Akdeniz havzası ve Kara Afrika coğrafyası emperyalist emellerin yeni hedefi haline gelmiştir. İtalya'nın Afrika üzerindeki emellerinin gerçekleşmesi yolunda izlediği politika herkesçe bilinen bir şeydi. Buna rağmen İtalya, politikalarını meşru kılmak için suçlamalarını insan hakları, adalet eşitlik gibi evrensel değerler üzerinden yaparak gerçek amacını gizleme peşine düşmüştür.

⁹⁰ M.Nermi, "Uluslar Deneği ve İtalya" Cumhuriyet 10 Aralık 1935, No:4158, s.1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. İTALYAN-HABEŞ SAVAŞI (1935-1936)

3.1.Habeşistan Savaş Hazırlıkları

İtalya, 1934 yılının sonlarına doğru yaşanan Ual-Ual hadisesinden sonra savaş hazırlıklarına hız vermiş ve sömürgelerine sevkiyat yapmaya başlamıştı. Fakat Habeşistan bunları ciddiye almayarak meseleyi Milletler Cemiyeti'nde halledeceğini düşünmüştür. Bu nedenle savaş hazırlıklarına çok geç başlamıştır. Habeşistan, İtalya karşısına 1 milyon asker çıkarabilecek kadar genç nüfusa sahipti. Fakat Habeşistan bu kadar asker toplasa bile bunların iâşe ve askeri gereçlerini temin edecek kuvvetten yoksundu. Siyasi ve ekonomik nedenlerden ötürü Habeşistan'ın savaş hazırlıkları çok kısıtlı olmuştur.⁹¹

Habeşistan'da yağmur mevsiminin sona ermesine çok az zaman kalmıştı. Milletler Cemiyeti yaptığı toplantılarda İtalya'nın Habeşistan işgal politikasına çare bulamamasına rağmen Habeşistan'da savaş hazırlığı İtalyan hazırlıklarına göre çok sembolik kalmıştır. Habeşliler iki senedir bu politikanın farkında olmalarına karşın hazırlık yapamamışlardır. Çünkü Habeşistan'da çok farklı ırklara mensup kabileler vardı. Bunların Haile Selase etrafında toplanmaları çok zordu. Ancak İtalya savaş sevkiyatına başladıktan 7 ay sonra bu kabileler savaş hazırlığı içerisine girmişlerdir. İtalyanların yaşattığı korku üzerine Haile Selase mutlak güç konumuna gelmiştir.⁹²

⁹¹ Akşam 25 Eylül 1935, No: 6084, s.9.

⁹² BCA/ 030.10.266.798.6.

Yukarıda belirtildiği üzere hazırlıklara geç başlayan Habeşistan, savaş için silahların bir kısmını Japonya'dan temin etmişti. Buradan 300 kadar mitralyöz ve 150 top satın almıştı. Habeşistan bu silahlar karşılığında Japonya'ya kahve vermiştir. Ordunun talim ve terbiyesi ise Belçika bir heyet tarafından yapılmıştır. Bu heyet 1930 yılından beri Habeşistan'da görev yapmaktaydı.⁹³

Habeşistan'da düzenli ordu yoktur. Ras'lar orduya asker verir ve ordunun parçalar halinde yönetimini de kendileri üstlenirdi.⁹⁴ Habeşistan yeterli sayıda asker toplasa bile top, tank ve tayyare bakımından son derece zayıftı. Orduda 5-6 yüz bin asker çok kısıtlı mermilerle silah sahibiydi. Bundan başka 250 mitralyöz ve 180 top vardır. Son zamanlarda iki tank ile birkaç tayyare satın alınmıştı.⁹⁵ Silah altına alınan diğerlere kılıç kalkan ve mızrak gibi eski silahlar verilmiştir. Habeş ordusunun düzenli üniforması yoktu. Her askerin yanında çadır ve erzak yüklü eşek bulunur şeklinde hazırlanmışlardı. Bu merkezlerin savaş alanına sevkini kadınlar yapmıştı.⁹⁶ Habeş ordusu İsveç'ten gelen bir heyet tarafından denetimi yapılmış ve bu heyet orduya modern silahlar hakkında bilgi vermiştir.⁹⁷

Ekim 1935 yılının ilk günlerinde savaş başlayınca Habeş imparatoru ülkede genel seferberlik ilan etmiştir. Bu ilan bir metin halinde millete dağıtılmıştır: *İtalya ikinci defa olarak topraklarımıza tecavüz etmiştir. Yaşadığımız saatler önemli ve vahimdir. Bütün Habeşler kalkınız, silahlarınızı alınız ve vatani müdafaa için hazır bulununuz. Şeflerinizin etrafında toplanınız, onların emirlerine şevkle itaat ediniz ve mütecavizi kovunuz. Bu kutsal savaşta eli silah tutmayacak olanlar yaralılara*

⁹³ Cumhuriyet, 12 Şubat 1935, No:3860, s.5. Ulus, 22 Şubat 1935 No:4876, s.4.; Kurun, 16 Temmuz 1935, No:6291 s.7.

⁹⁴ Kurun, 6 Mart 1935, No:6518-460, s.9.

⁹⁵ Ulus, 13 Şubat 1935 No:4867, s.2.; Akşam 14 Nisan 1935, No:5920, s.6.

⁹⁶ Kurun, 30 Mart 1935, No:6179, s.3.

⁹⁷ Akşam, 25 Eylül 1935, No:6084, s.9.

*bakmak için Kızılhaç kurulunun emrine koşsunlar. Bütün dünya genel oyu bizim tarafımızı tutmakta ve mütecavizi itham etmektedir. Allah yardımcımız olsun. Her şey imparator için her şey vatan içi.*⁹⁸ diye metin sonlandırılmıştı.

Habeş ordusu Ras'lar etrafında toplanmış ve ona göre cephe almışlardı. Buna göre Güney Ordusu komutanı Ras Kassa'dır ve karargâhı Gondag'dadır. Ras Kassa'nın emrinde iki yüz elli bin asker vardı. Takkaz ırmağının doğu kısmında ise Ras Seyyum vardı. Seyyum'un kumandasında ikiyüz bin asker vardı.⁹⁹ Habeşliler savaş hazırlıklarına başlamışlardır. Eritre sınırında ve Tigray'da siper kazmışlardır. Sınır boylarına silah, mermi dağıtmak üzere merkezler yapmışlardır.¹⁰⁰ Habeşistan'da halkın yüzde 30'u askerliğe elverişliydi. Silah bakımından son derece zayıf idiler. Sahip oldukları silahlar; 180 top, 250 mitralyöz 6 tank ve 10 kadar da uçağı vardı.¹⁰¹

Habeşistan kendince önemli olan Harrar, Ogades, Arassi, Bale Sidano, Borrora ve Tigre'de savaşa yönelik hazırlıklara başlamış kendi ellerinde olan makineli tüfekleri toplamışlardır. İmparator başkente yakın şehirleri gezerek halka savaşmaları gerektiğini söylemiştir.¹⁰²

3.2. İtalyan Savaş Hazırlıkları

İtalyan-Habeş meselesi 1934 yılının sonlarına doğru Ual-Ual¹⁰³ sınırında

⁹⁸ *Ulus*, 4 Ekim 1935, No: 5097, s.5.

⁹⁹ *Ulus*, 4 Ekim 1935 s.5 5097, *Kurun*, 4 Ekim 1935 s.5 6370-310

¹⁰⁰ *Ulus*, 10 ağustos 1935 s.2 5042.

¹⁰¹ *Ayin Tarihi*, Ankara 1935 , S.15, s.221.; Sıtkı B. Ortaç, "Habeş Harbi", *Askeri Mecmuası*, S.110. İstanbul, 1938, s.638.

¹⁰² *Ayin Tarihi*, Ankara 1935, S.18 s.282.

¹⁰³ Ual-Ual'de meydana gelen hadise üzerine Habeşistan 2 Ocak 1935 tarihinde Millerler Cemiyetine nota vermişti. Bu notada Ual-Ual hadisesinin sorumluluğunu İtalya'ya yüklemiştir. 4 Ocak 1935 tarihinde İtalya Habeşistan notasına şu şekilde karşılık vermiştir: 1- İtalyan kuvvetleri Habeşistan topraklarında katiyen ileri gitmiş değillerdir. 2- Habeşistan' yönelik herhangi bombardıman olayı olmamıştır ve İtalyan uçaklarının havalanmasında Habeşlerin Ual-Ual mintikasında toplanmaları sebebiyet vermiştir. Bu hadise üzerine Yunanistan Paris elçisi Politis'in nezaretinde toplanan

ortaya çıkan çatışmayla baş göstermiştir. Habeşistan'ın güneydoğusunda yer alan Ual-Ual, buraya gelen İtalyan birlikleriyle Habeşliler arasında arasında küçük çaplı bir çatışma ortaya çıkmıştı. Habeşliler, İtalyanların topraklarına tecavüz ettiği gerekçesiyle Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştu. Milletler Cemiyeti oluşturduğu hakem komisyonunun yazdığı raporda, meydana gelen hadisenin Habeş topraklarında olmakla birlikte Habeş topraklarına herhangi kasti şekilde bir saldırı olmadığı yönünde karar vermişti.¹⁰⁴ Bu olay İtalya'nın 1935 yılında Habeşistan'a saldırması için bahane olmuştur. Bu meseleye bağlı olarak Habeşistan'ın Milletler Cemiyeti'ne başvurusuna rağmen İtalya kendini haklı gördüğünden çok önceden başladığı savaş hazırlıklarına bu olaydan sonra kademeli olarak hızlandırmıştır.

İtalya Habeşistan'a seferberlik için 1932 yılında bir mareşalini Eritre'ye göndermişti. Mareşal burada bazı tetkiklerde bulunduktan sonra İtalya'ya yolların mutlaka düzeltilmesi gerektiği bilgisini vermiştir. İtalyan hükümeti yolların ıslahı için Sömürge Bakanlığına emir vermiştir. İtalya Habeşistan'a dair emellerini gizli tuttuğundan bu işi sömürgelerinde yaşayan yerli insanlar vasıtasıyla yapmıştır. İtalya, Asmara- Massoua karayolunda otomobillerin rahat geçmesi için çalışmalar yapmıştı. Bunun yanında demiryolu raylarının tamirâtı için 1934 yılının sonlarına doğru çalışmalarını hızlandırılmıştı. Ayrıca İtalya Habeşistan'a yağmur mevsimi sonrası saldırı hazırlığı içerisinde olduğundan olası su sıkıntısı için kuyular ve havuzlar yapmıştı.¹⁰⁵

İtalyanlar, yağmur mevsimi Nisan ayından Eylül'e kadar devam etmesine ve Afrika'da güvenliklerini sağlayacak sayıda askerleri olmasına rağmen Habeşistan'ın

Milletler Cemiyeti hadisenin sorumluluğunun iki devlete de yüklenemeyeceği kararı alınmıştır.

Ayın Tarihi, Ankara, 1935, S.14, s.221,226.; **Ayın Tarihi**, Ankara, 1935, S.22, s163.

¹⁰⁴ Yunus Nadi, "İşin Can Alıcı Noktası Geldi Çattı", **Cumhuriyet** 11 Nisan 1936 No:4176, s.1.

¹⁰⁵ Sıtkı B. Ortaç, İtalya Habeş Harbi, s. 629-631.

silahlandığını gerekçe göstererek önceden birkaç Faşist fırkayı Afrika'daki sömürgelerine göndermiştir.¹⁰⁶

İtalya özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra kendisine vaat edilenlere ulaşamadığından havacılığa ayrı bir önem vermiştir.¹⁰⁷ Mussolini İtalya'da iktidara geldiğinde özellikle havacılık kötü bir haldeydi. Mussolini bu durumu çözmek için hemen harekete geçmiş ve havacılıktan çok iyi anlayan Mareşal Balbo'yu hava kuvvetlerinin başına getirmiştir. Bu dönemde havacılığa ayrılan bütçe kara ve deniz kuvvetleri bütçesinden daha fazla olmuştur. 1934 verilerine göre hava kuvvetlerinde 1500 kadar uçak vardı. Hava kuvvetlerinde 2153 zabit ve 18.108 küçük zabit ve neferden müteşekkildi.¹⁰⁸

1933 yılında İtalya'da yapılan sayıma göre İtalya'nın nüfusu 42 milyon kadardı. İtalya'nın bu dönemde sömürge toprakları Trablusgarp, Bingazi, Eritre ve Somalidir. İtalya ordusu İtalyayı korumakla ve sömürgeleri korumakla görevli şeklinde ikiye ayrılmıştır.¹⁰⁹

İtalya'nın genel ve iç asayişi 3 değişik kuvvet tarafından sağlanmıştı. Bunlar polis, kara kuvvetleri ve milis birliklerden müteşekkildi. İtalya'da o dönemde iç asayişi sağlayan 14.900 polis vardı. Milis denilen birlikler, İtalya askeri birliklerine dahildi. Milis birlikler barış döneminde başbakanlığa savaş durumunda ise genelkurmayaya bağlıydı. Milis kuvvetlerin sorumluluk alanı demiryolları, limanlar, posta ve telgraf, yol orman ve hudud milisleri şeklinde yedi kısma ayrılmışlardı. 1933'teki sayımlara göre milis kuvvetleri 31.692 zabit, 27,114 küçük zabit ve

¹⁰⁶ Cami, "Siyasa Acununda Olanlar", **Yeni Adam**, S. 72, İstanbul, 1935, s.6.

¹⁰⁷ Mecid Sakmar, "İtalya- Habeş Harbinde İtalyan Hava Kuvvetlerinin Faaliyeti Hakkında Bir Tetkik", **Askeri Mecmua**, S.7, İstanbul, 1936, s.847.

¹⁰⁸ Abidin Daver, "İtalya Ordusunda Kaç Uçak Vardır", **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1935, No:4010 s.7

¹⁰⁹ **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1935, No:3942, s.5.

370.848 kara gömlekli olmak üzere toplam sayı 397.956 kişiydi. Fakat bunların tamamı sürekli silah altında değildi. Bunlardan 1.719 zabıt ve 8.784 küçük zabıt ve nefer sürekli silah altındaydı. 1934 yılı itibariyle İtalya topraklarında asker sayısı 478.318 sömürge topraklarında ise 29.442 idi. Sömürge topraklarında yer alan askerlerin dağılımı şu şekildeydi: Trablusgarp'ta 13.594, Bingazi'de 8.550, Eritre'de 3.810 ve son olarak Somali'de 3.488 asker vardır.¹¹⁰

İtalya, Habeşistan'a sevkiyatı asker, işçi ve erzak ikmalî şeklinde yapmışlardır.¹¹¹ İtalya'dan Habeşistan'a sevkiyat için Napoli üs haline getirilmiştir. Napoli'den yapılan sevkiyat sömürge limanları olan Musavva ve Mogadisco'ya yapılmıştır. Sömürge topraklarından Habeşistan'a ikmal otomobil ve deve ile yapılmıştır. İtalyanlar ağılık tedbirleri almışlardır. Buraya seyyar hastaneler yapmışlardır. Bu hastanelerde 1934 yılında yatak sayısı üç yüz iken 1935 yılında on bine çıkarılmıştır. İtalya sevkiyatı kendi gemileriyle birlikte dışarıdan on iki gemi daha kiralayarak yapmıştır. Afrika'ya asker ve işçi dahil olmak üzere yaklaşık üç yüz bin insan, otuz bin hayvan, on üç bin araba, sekiz yüz top, yüz on bin silah ve üç milyon ton malzeme sevkiyatı yapılmıştır.¹¹²

Mussolini Habeşistan'a seferberlik için 1913 sınıfının tamamen ve faşist milislerden oluşan iki fırka ile Eritre'de bulunan yerli birliklerin hazır olmalarını emretmiştir. İtalya'dan da Raven, Palermo, Kurneo, Ve Farli'deki faşist birliklerinin sevkiyatı yapılmış ve terhis edilmiş olan 1913 sınıfı tekrar askere çağrılmışlardır.¹¹³

¹¹⁰ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1935, No:3831, s.6.

¹¹¹ Kadri Perk, "1935-1936 İtalya Habeş Savaşında Geri Hizmet ve İkmal İşleri Hakkında Bir Tetkik", s.57.

¹¹² Ambrogio Bolatti, "Son İtalyan-Habeş Harbinde Lojistik", Çev: Kemal Soyak, **Levazım Mecmuası**, S.128, İstanbul, 1937, s.45,48,51. ; Kadri Perk, 1935-1936 İtalya Habeş Savaşında Geri Hizmet ve İkmal İşleri Hakkında Bir Tetkik, s.58,60.

¹¹³ **Ayın Tarihi**, Ankara 1935 S.18, s.271. **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1935, No:3942, s.8.

İtalya limanları sömürgelerine gönderilecek askerlerle dolmuştur. Napoli'den iki bin, Mesina'dan iki bin kadar asker gemi vapurlara bindirilerek hareket etmişlerdir.¹¹⁴ İtalya Eritre ve Somaliye askeri sevkiyat yapmaya başlamıştır. Birkaç doktorla beraber bir bölük asker trenle Roma'dan hareket etmişlerdir.¹¹⁵ Her ne kadar İtalya resmi makamları bu sevkiyatın Habeşistan'a karşı saldırı planı anlamına geldiğini reddetmişlerse de İngiltere İtalya'nın aksini iddia etmiştir.

İtalya, savaş başlayıncaya kadar geçen süre zarfında devamlı askeri sevkiyat yapmıştır. İtalya 1911,1913 ile 1914 sınıflarına mensup yaklaşık dokuz yüz bin elli asker bulundurmıştır. İtalya sürekli olarak düzenli ordunun üç fırkası ile siyah gömleklilerin iki fırkasını savaşa hazır kıta halinde bekletmişti. İtalya ilk olarak Habeşistan'a asker göndermeye 11 Şubat 1935 tarihinde başlamıştır.¹¹⁶

İtalya hükümeti Eritre ve Somali'de bulunan asker ailelerinin bu toprakları terk etmeye hazır olmaları çağrısında bulunmuştur. Savaşın ne zaman başlayacağı tam olarak belli olamadığından ailelerin ilk emirle çok fazla oylanmadan hazır olmaları istenmiştir.¹¹⁷ İtalya'nın Afrika'daki sömürgelerinde üç tümen asker, iki tümen kara gömlekli milis ve bin beş yüz kadar da işçi vardır.¹¹⁸

İtalya savaş başladığında da Habeşistan'a askeri sevkiyat yapmaya devam etmişti. Kolombo vapuru ile bin Leonardo da Vinci vapuru ile de bin iki yüz topçu neferi göndermişti. Bunların yanında Dalazia Vapuru ile 570 subay yola koyulmuştur.¹¹⁹ İtalya savaş hazırlıkları için altı ay içerisinde 845 milyon liralık

¹¹⁴ **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1935, No:3872, s.1.

¹¹⁵ **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1935, No:3860, s.1.

¹¹⁶ **Kurun**, 19 Mayıs 1935, No: 16234-20, s.1.; **Ulus**, 20 Mayıs 1935, No:4960, s.4.

¹¹⁷ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1935, No:3906, s.1.

¹¹⁸ **Ulus**, 19 Mayıs 1935, No:4959, s.3.

¹¹⁹ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1935, No:3949, s.3

harcamıştır.¹²⁰ İtalya'da harpten önce topçular piyade birliklerini eğitmişlerdir. İtalyan topçuları çok hızlı bir şekilde inkişaf etmiştir. Bu inkişafa uçak ve telsiz beraber kullanma taktikleri öğretilmiştir.¹²¹ İtalya sevkiyata başladığı Şubat ayından Ağustos ayına kadar 200 kadar gemi ve bunların taşıdığı asker sayısı 116.000 idi.¹²²

3.3. İtalyan-Habeş Savaşı

İtalyanlar tüm asker, işçi ve savaş araç gereçlerini Eritre'de toplamışlardı. Sefer planlarını Makkale üzerinden Adisababa'ya ulaşacak şekilde yapmışlardır. Bu amaç doğrultusunda Habeş birliklerine Fransız ve İngiltere Somalisi'nden gelecek yardımı engellemek için belli noktalarda güvenliği arttırmışlardı.¹²³

İtalya'nın Habeşistan'a saldıracağı tarih 1935 Eylül ayı olarak tahmin edilmiştir. Çünkü bu ayın sonuna doğru yağmur mevsimi sona ermişti.¹²⁴ Fakat İtalya 2 Ekim 1935 tarihinde harekete geçmiştir. İtalya, Habeşistan sınırında yer alan Musaali dağına geçmiştir. Ama İtalyanlarla Habeşler karşılaşmamışlardır.¹²⁵ İtalyanlar Eritre topraklarından Musa Ali dağı eteklerinden girmişlerdir. Habeş Hükümeti, İtalyan askerlerinin Eritre ve Fransız Somalisi sınırlarının birleştiği noktada kendi sınırlarını geçtiklerini teyid etmiştir.¹²⁶

Savaşın başladığı ertesi günü İtalyan birlikleri ile Habeş ordusu karşılaşmışlar. Aynı anda İtalyan uçakları Habeş şehirleri üzerinde bombalar yağdırarak Habeş tarafında 1700 ölü ve yaralı zaiyat olmuştur. Savaşın başlamasıyla

¹²⁰ Kurun, 26 Haziran 1935, No:6272, s.3.

¹²¹ Bekir Sıtkı Ortaç, "Yeni İtalyan Topçu Talimatnamesi Hakkında Bazı Mütalealar", Askeri Mecmua, S.110, İstanbul, 1938, s.32,33.

¹²² Ayın Tarihi, 1935 Ankara, S.21, s.105.

¹²³ Kadri Perk, a.g.e., s.6.

¹²⁴ BCA, F. 030.10.0.0, D. 424389, Y. 238.605.26, 12.5.1935.

¹²⁵ Ulus, 3 Ekim 1935, No:5096, s.1.; Kurun, 3 Ekim 1935, No:6369-309, s.1,5.; Bekir Sıtkı Ortaç, İtalya Habeş Harbi, s.639.

¹²⁶ Ayın tarihi, Ankara 1935, S.23, s.136. Ulus, 3 Ekim 1935, No:5096, s.1.

birlikte İtalyan elçisi Habeşistan'dan ayrılmıştır.¹²⁷ İtalyanlar 8 Ekim 1935 tarihinde Aksum'dan Makkale'ye doğru yol alırken, hava bombardımanlarına da hız vermişlerdir. Habeş tarafında ise Ras Kassa ve Ras Seyyum'un emrindeki birlikler birleşmişlerdir. Fakat daha iki kuvvet karşı karşıya gelmemişlerdir.¹²⁸ İtalyanlar saldırıya başladıktan sonra Habeş birlikleri İtalyanları ülkenin iç kısımlarında karşılayacak şekilde mevzilenmişlerdi. Habeş birlikleri ile İtalyanların karşılaşması için İtalyanların epey yol alması lazımdı. İtalyanlar yol yaparak ve hiçbir mukavemetle karşılaşmadan ilerlemişlerdir.¹²⁹ İtalyanlar yerli birliklerden oluşan Eritre ordusu Adigrat ve Adua hattını 13 Ekim 1935 tarihinde almışlardır. İtalyan ordusu 10 günde yaklaşık 30 kilometre ilerleyebilmiştir.¹³⁰

14 Ekim 1935 tarihinde İtalyanlar, Adigrat'ı Habeşlilerin savuması olmaksızın işgal etmişlerdir. İtalyanlar şehre girdiklerinde karşılarında yaşlılar dışında terk edilmiş bir şehir bulmuşlardı. İnsanlar açlık ve yoksullukla mücadele ettiklerinden savaşacak durumda değillerdi.¹³¹ İtalyan birlikleriyle Habeş birliklerinin Adu'da küçük çaplı çatışmasında İtalyanlar ağır kayıplar vermişlerdir. Habeş kuvvetleri 25.000 İtalyan askerini kılıçtan geçirmiştir.¹³² İtalyan kuvvetleri önce Eritre sınırını sonra da Adua ve Adigrat'ı işgal ettikten sonra bir tebliğ yayınlamaya bir süre ilerlemeye ve çatışmaya ara vereceklerini söylemişlerdir.¹³³ Bu tebliğde harekâta ne zaman başlayacakları ile ilgili bir bilgi yer almamıştır. İtalyanlar, yağmur mevsimi bittikten sonra daha yerler tam kurumadan harekâta başladıklarından ve herhangi bir

¹²⁷ **Kurun**, 4 Ekim 1935, No:6370-310, s.1,2.

¹²⁸ **Akşam**, 17 Ekim 1935, No: 6106, s.1.; **Kurun** 9 Ekim 1935, No:6375-315, s.1.

¹²⁹ Cami, "*İtalya- Habeşistan Cengi*", **Yeni Adam**, S.93, İstanbul, 1935, s.7.

¹³⁰ Cami, "*İtalyan-Habeş Meselesi*", **Yeni Adam**, S. 94, İstanbul, 1935,s.6.; Cami, "*Siyasa Acununda Olanlar Genel Durum*", **Yeni Adam**, S. 96, İstanbul, 1936, s.6.

¹³¹ Y. Nizamoglu, a.g.m., s.281.

¹³² **Kurun**, 12 Ekim 1935, No:6378-318, s.1.

¹³³ **Kurun**, 12 Ekim 1935, No:6378-318, s.2.

mukavemetle karşılaşmalarına rağmen arazi şartları kendilerini zorladığı için ilerlemekte zorlanmışlardır.

İtalyan birlikleri yağmur yağmasına rağmen ilerlemişlerdir. Birliklerle beraber uçaklar da Gorrahi'nin güneyinde ve Ciciga-Harrar yolu üzerinde bulunan Sasabaneh kenti ile Daggabour köyünü baombalamışlardır.¹³⁴ Eritre cephesi ve Adigrat-Adua-Aksum hattı boyunca İtalyan mevzilerine yeni birlikler katılmışlardır.¹³⁵

30 Ekim 1935 tarihinde yerlilerden müteşekkil İtalyan birlikleri Scilave kalesine bir saldırı düzenlemişlerdi. Buraya saldırı yapılmasının sebebi Calesafo ile Garrahel arasında yer alan bölgedeki Habeşlileri ortadan kaldırmaktı. Diğer yandan İtalyan uçakları Magalo üzerinde uçuşlar yapmıştır. Fakat Habeş askerleri tüfeklerle karşılık verince etkin bombardıman yapamamışlardı.¹³⁶

Habeşler, İtalyanların ilk saldırısından hemen sonra Adigrat-Adua-Aksum hattını kurmuşlardır. Karagahı Antoloda olan Gondar'da Ras Kassa, Tigre'de ise Ras Seyyum vardı. Habeşler özellikle İtalya'nın Tana gölüne saldırmasını beklemişlerdir. Çünkü ancak o zaman İngiltere tehlikeyi tam olarak idrak edebilirdi.¹³⁷ Habeşistan Milletler Cemiyeti'nde İngiltere'nin desteğini ancak kendi menfaatlerine zarar geldiğinde bulabilirdi. Bu yüzden İngiltere'nin korkularıyla baş başa kalmasını istemişti.

İtalyanlar Makkale'ye iyice yaklaştığı halde taarruza bir süreliğine ara verdiğini duyurdu. Çünkü kolorduları arsında irtibat kopukluğu nedeniyle yeni yolların yapılmasına karar vermişti. Şiddetli yağmurların bastırması nedeniyle

¹³⁴ **Ulus**, 30 Ekim 1935, No:5123, s.2.

¹³⁵ **Akşam**, 31 Ekim 1935, No:6121, s.2. **Ulus**, 31 Ekim 1935, No:5124, s.1

¹³⁶ **Kurun**, 31 Ekim 1935, No:6397-337, s.1.

¹³⁷ **BCA/30.10.266.798.11.**

kamyonlar için yollar yapılmış olsa da arabaların ilerlemesi neredeyse imkânsız olmuştur.¹³⁸

İtalyanlar, tekrar harekate başladıktan sonra Makkale'yi aldıkları gibi Gorahi¹³⁹ şehrini de almış ve Harrar üzerine yürümeye başlamışlardı. Ogedan bölgesinde yağmurlar yeniden başladığı için İtalyanlar ilerleyememişler. Habeşistan'ın güneyinde yer alan İtalyan birlikleri kendi aralarındaki iletişimi güçlkle kurmuşlardır. Habeş hükümetinin söylediklerine göre İtalyan askerleri gıda sıkıntısı çekmiştir. İtalyan ordusunda salgın hastalık başladığından ve Habeşlilerin geceleri ani baskıları sonucu İtalyan ordunun moral motivasyonunu iyice bozmuştur.¹⁴⁰

Harbin Habeşliler için gidişatını somutlaştırmak için de Bono'nun söylediği şu sözler ilginç olmuştur: *“Hiç bir mukavemete tesadüf etmeksizin Aksum'u, Adua'yi ve Adigrat'ı işgal ettik ve Takazze'yi geçtik. Çünkü Habeşler, bize karşı mukavemet etmek cesaretini gösteremediler.”*¹⁴¹ Bu bilgi; gazete, dergi ve kitaplara yansıdığı kadarıyla doğrudur. Habeşlilere dair haber ve bilgi Ras Seyyum ve Ras Kassa'nın sürekli geri çekildikleri, Habeş içlerinde toplandıkları yönündedir. Habeş Raslar'ının şu mevkide şu siperde İtalyanlara karşı çetin savaştılar haberleri neredeyse hiç yoktur. De Bono biz bu şehirleri Habeş kuvvetleriyle çarpışarak, çok zayıf verdirerek ve az zayıf vererek kahramanlıkla aldık demiyor. Bilakis bu şehirleri aldıklarında hiçbir savunma gücüyle karşılaşmadıklarını söylemiştir.

İtalyan hükümeti, general de Bono İtalya'ya çağırılmış ve kendisine mareşal

¹³⁸ **Akşam**, 6 Kasım 1935, No:6126, s.1.; **Kurun**, 6 Kasım 1935, No:6403-343, s.1.

¹³⁹ İtalyanlar Gorahi'nin alınmasına çok önem vermişlerdi. Çünkü bu şehir hem Somali'nin yüksek kısımlarıyla hem de Harrar yaylalarına sınırı vardı. Şehir, Habeşliler için de çok önemliydi. Zira 20 seneden beri sürekli garnizon bulundurulmuştu. **Ulus** 10 Kasım 1935, No:5134 s.2.

¹⁴⁰ **Ulus**, 27 Kasım 1935, No:5151, s.2.

¹⁴¹ **Akşam**, 26 Kasım 1935, No:6146, s.1.

rütbesi verilmiştir. Buna karşılık hükümet, Mareşal Badoglio'yu Doğu Afrika yüksek komiserliği ve Roma fırkası kumandanı Grissoni'yi Eritre İlbaylığına atamıştır.¹⁴² İtalyanlar, ekim ayının başlarında savaşa başlamış olmalarına rağmen, askeri ve teçhizat bakımından üstün olmalarına karşın daha Makkale dışında önemli bir kent alamamışlardı. Daha doğrusu Makkale dışında aralarında önemli bir karşılaşma olmamıştı. Savaşın yavaş gitmesi ve İtalyanların yavaş ilerlemesini Roma endişe ve kızgınlıkla takip etmişti. İtalyan hükümeti artık asker ve yığınak sevkiyatını bir yana bırakıp Habeşistan'da İtalyan orduları komutanı de Bono'yu çekerek yerine Afrika ve sömürge işleri konusunda uzman Mareşal Badoglio'yu atamıştır. Badoglio göreve başladıktan sonra İtalyan askerlerinin moral ve motivasyonu yerine gelmiştir. Bundan sonra savaşın seyrinde değişme meydana gelmiştir. Ocak 1936 tarihinden itibaren Habeşistan içlerine doğru ilerleyerek şehirlerini hemen hemen hiç zorlanmadan 4 ay içinde işgali tamamlamıştır.

3.1.1 Makkale'nin Alınması

30 Ekim 1935 tarihinden itibaren 3 İtalyan kolordusu Tigre cephesinden ileriye doğru hareket ederek yaklaşık olarak 40 kilometrelik bölgeyi zapt etmişti. İtalyan birlikleri bu mesafede ilerlerken herhangi bir mukavemetle karşılaşmamışlardır. 29 Ekimde İtalyan orduları iyice yaklaşmışlardır. İtalyanların iyice yaklaşmaları üzerine Güney Cephesi Kumandanı Ras Seyyum Makkale'nin tahliye edilmesini emretmiştir. Ras Seyyum aynı zamanda İtalyan saldırılarını bertaraf etmek için hazırlıklar yapmıştır. Çünkü Habeşliler İtalyanların çok yakın

¹⁴² Akşam 17 Kasım 1935, No:6137, s.1.; Ayın Tarihi, Ankara 1935, S.24, s.117.

zamanda çok geniş çaplı bir harekete başlayacaklarını biliyorlardı.¹⁴³

İtalyanlar, Makkale yolunda Habeş dilinde Mai Fares denilen su pınarı ve 30 kadar su kuyusunu zapt etmişlerdi. İtalyanlar, bu sulak yerleri almakla ordularının su ihtiyacını karşılamışlardı. İtalyanların sol kuvvetleri başkomutanlıktan verilen emir üzerine Makkaleye hareket etmişlerdir. Habeşler bu harp için Ras Kassa emri altında 60.000 asker ve yardımcı olarak ta aynı sayıda insan vardır. Bunlara Rus tüfekleri verilmiştir. Bu tüfeklerle beraber her askere yalnızca 60 kurşun verilmiştir. Ayrıca 4 tane de top temin etmişlerdi. Ras Ayele, Burruya gelince 200.000 askerle Makkale'nin doğusunda beklemiştir. Bu askerlere tüfekle beraber 100 mermi verilmiştir. Ayrıca 20 hafif ve 13 ağır makineli tüfekle 3 tane de topları vardır. Habeşlerin sayıları çok olduğundan İtalyanların Aksum'da yer alan kuvvetlerinin ilerlemesini kısa süreliğine durdurmuşlardır. Fakat sol cenahtaki kuvvetler devam etmişlerdir. Böylece sol taraftakiler saldırıya başlayınca Aksum'da yer alanlar harekate ek kuvvet olarak katılmayı beklemişlerdir.¹⁴⁴

İtalya komutanlarından General Santini güneye doğru yönelerek Makkale'ye doğru ilerlemeye başlamıştır. Makkaleye doğru harekâtın hızlanması üzerine Habeş imparatoru Makkale'nin tamamen tahliye edilmesini emretmiştir.¹⁴⁵ İtalyanlar Makkale'nin güneyinde artık saldırmak için birkaç gün hummalı bir şekilde hazırlık yapmışlardır. Tigre bölgesinden kuvvetler ilerlemeye devam etmiştir. Makkale'ye doğru herhangi bir tehlike kalmamıştır.¹⁴⁶

İtalyanların iyice yaklaştığı Makkale üzerine taarruz harekâtı her an olabilirdi. Habeşlilerin bundan endişe duymaları anlamsız değildi. Habeşliler

¹⁴³ Cumhuriyet, 30 Ekim 1935, No:4217, s. 1.

¹⁴⁴ Cumhuriyet, 30 ekim 1935, No:4117, s.9.

¹⁴⁵ Cumhuriyet, 31 Ekim 1935, No:4118, s.1.

¹⁴⁶ Cumhuriyet, 1 Kasım 1935, No:4119, s.7.

açısından stratejik olarak çok önemli olan Adua-Adigrat- Makkale hattını İtalyanlar iyice daraltmış Habeş birliklerine adeta nefes aldirmamışlardı.¹⁴⁷

İtalyan kuvvetleri 5 Kasım Salı günü Makkale yolunda ilerlemeye devam etmişlerdir. Öğle saatlerine doğru Makkale yolu üzerinde yer alan Ambasion ve Amaşela'ya varmışlardır. Adua- Aksum hattında İtalyanlar üç koldan ilerlemeye devam etmişlerdi. Makkale işgal edildiği takdirde Adigrat'ın işgaline herhangi bir engel kalmayacaktır. 4 Kasımda başlayıp ve 5 Kasımda devam eden İtalyan ilerleyişi hemen hemen hiçbir engelle karşılaşmadan Makkale'ye varmışlardır. Habeşler sadece çete savaşı yaparak karşılık vermişlerdir. Ordu karadan ilerlerken havadan da uçaklar destek vermek amacıyla keşif yapmışlardır. Bu arada Makkale'yi tahliye eden Habeş ordusu 10 kişilik bir kuvvetle Makkale'yi savunmak için geri gelmiştir.¹⁴⁸ Habeşlilerin bu şekilde başarılı olması son derece zordu. Çünkü İtalyanlar ilerleme boyunca hiçbir mukavemetle karşılaşmadıklarından güçlerinden herhangi bir şey kaybetmemişlerdi. İtalyanlar Makkele önlerine iyice yerleşmişlerdi.

Makkele'de Ras Kassa yaklaşık 200 bin askerle mevzi pozisyonunu almış beklemişti. İtalyan kuvvetleri Makkale önlerine gelinceye kadar herhangi bir mukavemetle karşılaşmamıştır.¹⁴⁹ İtalyanlar Makkale'ye doğru gelirken üç koldan ilerlemişlerdi. İki kolordu Makkale'ye¹⁵⁰ saldıracak; üçüncü kolordu ise Makkale'yi geçerek Takkaze nehrine doğru ilerlemişti.

Habeşliler, İtalyanlar karşısına teçhizat ve askeri teknik-donanım bakımından zayıf olduğu için gündüz çıkamamış sadece geceleri baskınlar yapmıştır. Geralta'ya doğru ilerleyen yerli İtalyan birlikleriyle Habeşlilerin karşılaşmasında Habeşliler bir

¹⁴⁷ **Ulus** 4 Kasım 1935, No:5128, s.1.; **Akşam** 4 Kasım 1935, No:6124, s.1.

¹⁴⁸ **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1935, No:4125, s.1.

¹⁴⁹ **Akşam** 5 Kasım 1935, No:6125, s.1.

¹⁵⁰ **Ulus** 6 Kasım 1935, No:6126, s.1.

süre mücadele ettikten sonra kaçmışlardı.¹⁵¹

İtalyan birlikleri gecenin ilerleyen saatlerine doğru Adigrat kanadından Makkale'ye girmişlerdir. Habeş'e geri dönen birlikler burada İtalyanlara karşı mukavemet göstererek İtalyanları püskürtmüşlerdir. Bu ilk kanlı çarpışmada Habeşliler İtalyanlara ağır zayıatlar vermişlerdir.¹⁵² İtalyanlar 8 Kasım'da tekrar Makkale üzerine saldırmışlardır. Makkale'de olan İtalyan birliklere yardımcı kuvvet olarak General Pirzo komutasındaki yerli birlikler Endahoeras'tan Makkale'ye doğru yola çıkmıştır. İtalyanlar Makkale'nin işgali kolay olsun diye Makkale'nin etrafındaki tepeleri ele geçirmişlerdir. Bu tepelerin ele geçirilmesinin hemen akabinde 9 Kasım'da İtalyan birlikleri Makkale'ye girmişlerdi ve böylece Makkale'nin işgali tamamlanmış oldu. Makkale'ye ilk giren grup General Pirzio Birolini'nin kumandasında yer alan siyah gömleklilerden oluşan birliktir. Daha önce İtalya tarafına geçen Ras Guksa, İtalya kralı adına General De Bono tarafından Makkale valisi yapılmıştır. İtalyanlar Makkale işgalini tamamladıktan sonra 22 Ocak 1896 tarihinde Makkale kalesinden indirilmiş olan bayraklar sabah saatlerinde tekrar Makkale kalesine asılmıştır.¹⁵³ İtalyan ordusunun şehre girişi esnasında birçok uçak kendilerine eşlik etmişti. Şehirdeki halk başlarında papazlarla birlikte İtalyan yetkililere teslimiyetlerini bildirmişlerdi.¹⁵⁴ İtalyanların Makkale'yi işgali İtalya'da sevinçle kutlanmıştır. Halk sokaklara dökülmüş ve Afrika'ya gidip dönen askerler omuzlarda taşınmıştı.¹⁵⁵

¹⁵¹ **Akşam** 8 Kasım 1935, No:6128, s.1.; **Ulus** 8 Kasım 1935, No:5132, s.1.

¹⁵² **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1935, No:4094, s.1.

¹⁵³ **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1935, No:4096, s.9; **Akşam**, 9 Ekim 1935, No:6129, s.1.; **Ulus**, 9 Ekim 1935, No:6129, s.1.; **Kurun**, 9 Ekim 1935, No:6406-346, s.1,11. ; Bekir Sıtkı Ortaç, **Habeş Harbi**, s.643.

¹⁵⁴ **Ulus** 10 Kasım 1935 No:5134, s.2.

¹⁵⁵ **Ulus** 10 Kasım 1935 No:5134, s.1.

3.3.2. Birinci Tembien Muharebesi

Tembien muharebesinde İtalya'nın amacı Adihotbaza ve Debriyi de işgal etmek ve kendilerine karşı Ras Kassa ve Ras Seyyumun kuvvetlerinin birleşmesini engellemektir. Bunun yanında Gabat vadisine hakim olan kaleyi de ele geçirmek istemişlerdir. Siyah gömleklilerden oluşan bir birlik 19 Ocak 1936 tarihinde Adihotza, Neguida, Debra ve 20 Ocakta da şiddetli çarpışmalardan sonra Gabat'ı işgal etmişlerdir.¹⁵⁶ Habeş birlikleri Tembien'de İtalyan kuvvetlere karşı saldırı planı için hazırlık yapmışlardır. Ras Kassa komutasında 20.000 asker ve Cheva kentinden de yaklaşık 20.000 kişi daha katılarak harekete hazır beklemişlerdir.¹⁵⁷

Ras Mulugeta, Ambara'dan mevzilere yeni takviyeler yapmıştı. İtalya, 5 Ocak 1935 tarihinde Tembien'e daha önceden siyah gömleklilerden müteşekkil bir tümen göndermişti. Ayrıca yine yerli birliklerden meydana gelen bir tümen başından beri burada varlığını sürdürüyordu. 12 Ocak 1935 tarihinde Bodaglio yerli birliklerden oluşan Ertire kolordusuna şu şekilde talimat vermiştir: “*Uario geçidine takviye yapmak ve kuvvetlendirmekle beraber Abbi- Addi istikametinden baskın yapmak. Kuvvetli bir birlik ile Abaru geçidinden ve Mai Maretta üzerine bir baskın yapmak. Aynı anda Adi-Aha üzerinden Abba-Salam üzerine sıkı şekilde taarruz yapmak*”. Bütün bunlar Tembien üzerine yapılacak hareketin yükünü hafifletmek içindi. Tembien'e yapılacak saldırı için öncelikle Makalle'nin güneydoğusunda hazırda bulunmak üzere birlik tahsis edilmiştir. Bu şekilde Selaa'dan Tembien'e gelecek yardımların önü de kesilmiştir. Son olarak Şire'den bir kolun Af. Gaga üzerine

¹⁵⁶ Cumhuriyet 1 Şubat 1936, No:4209, s.9.;Pietro Badoglio, *İtalya-Habeş Harbi*, Çev:Rahmi Paşakay, *Askeri Mecmua*, S.109, İstanbul, 1938, s.433.

¹⁵⁷ Pietro Badoglio, *Habeşistan Seferine Ait Hatıralar*, Çev: İbrahim Baybura, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1939, s.32.

saldırmasını ve Ras İmru Kuvvetlerinin Tembien muntikasına yardıma gelmesini engellemesini emretmiştir. 19 Ocakta İtalyan III. kolordusu Debri-Negaida hattını herhangi bir mücadeleye girişmeden işgal etmiştir. 20 Ocak tarihinde taarruz tam olarak başlamıştır. Tembien üzerine saldıracak olan birlikler sağ ve sol olarak ikiye ayrılmışlardır. Bu kuvvetlerden birisi Melfa yolu üzerinden diğeri ise Addi-Aha'dan Abba-Salama istikametine doğru ilerlemiştir. Ayrıca Uario kentinden Beles'e keşif için yeni bir kuvvet gönderilmiştir. Bu kadar hazırlık aşamasından sonra İtalyan ordusu Mai Maretta'ya varınca Habeş kuvvetiyle karşılaşmışlardır. Savaş anında Habeş birlikleri İtalyan kuvvetlerinin sağ kanadından hızlı bir şekilde geçerek İtalyanları kuşatmak istemişlerdir. Fakat İtalyan kuvvetleri bunu daha önceden anladıklarından Habeşlilerin kendilerini sarmalarına izin vermemişlerdir.¹⁵⁸

Tembien'de iki İtalyan kolordusu ve yerli birliklerden meydana gelen Eritre kolordusu I. Tembien harekâtını gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. Eritre kolordusu 22 Ocak 1936 tarihinde Abaro geçidi önünde bir set oluşturarak Melfa'nın doğusunda yer alan Habeş mevzilerine şiddetli bir şekilde saldırmışlardır.¹⁵⁹

22 Ocakta İtalyan birliklerine karşı mukavemet gösteren Habeş birlikleri geri çekilmeye başlayınca İtalyanlar arkadan onları takip etmeye başlamışlardır. Uario'dan keşif ve kontrol maksadıyla ilerleyen İtalyan birlikleri, Habeşliler tarafından önce durdurulmuş daha sonra da saldırıya uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Habeş kuvvetleri İtalyanları takibe düşerek Uario önlerine kadar gelmiştir. Bodaglio Habeşlilerin kendilerini takibatını engellemek için Havizen çevresine Makkale'den otomobillerle milis kuvvetler göndermiştir. Aynı zamanda Makkale'de bulunan insanların sahip oldukları malların ve cephanenin korunmasını

¹⁵⁸ Badoglio; a.g.m.; s.433.; Pietro Badoglio, a.g.e., s.34.

¹⁵⁹ Cumhuriyet 28 Ocak 1936, No:4205, s.9.

sağlamış olacaktır. Bodaglio'nun Habeş kuvvetlerinin direncini kırması sonucu 22 Ocakta I.Tembien muharebesi İtalya lehine sonuçlandıysa da daha sonra Habeş baskıları sonucu Tembien Habeşlilerin eline geçmiştir.¹⁶⁰

I. Tembien muharebesi akabinde Habeş ordusu üç kısma ayrılmıştı. Bunlar Enderta'da Ras Mulugeta komutasında 80.000 kişi ve bunun arkasında koruyucu olarak görev alan 20.000 kişilik bir kuvvet vardı. Tembien'de kalan Ras Kassa ve Ras Seyyum kuvvetleridir ki bunlar toplam olarak 30.000 kişi civarındaydılar. I Tembien muharebesinde İtalyanların 3 bin ölü ve 5 bin kadar verdikleri teyit edilmiştir. Bununla birlikte Tembien muharebesi konusunda kesin sonuç verilememiştir. Fakat İtalyanlar er geç burayı almayı isteyeceklerdir. Çünkü Tembien Habeşlilerin elinde kaldığı müddetçe İtalyanların Makkale'de rahat etmelerinin imkanı yoktur.¹⁶¹ I. Tembien muharebesi sonuçsuz kaldığından Badoglio¹⁶² Tembien savaşında yedi gün sonra bu sefer Tembien'i tamamen imha etmek için hazırlık emri vermiştir.¹⁶³

3.3.3. Amba Aradam'ın İşgali

İtalyan I. kolordusu 11 Şubat 1935 tarihinde harekâta başlayarak hiçbir mukavemet görmeden Aram dağının doğusunu, Seliko'nun güney ve

¹⁶⁰ Pietro Badoglio, a.g.e., s.434

¹⁶¹ Cumhuriyet, 3 Şubat 1936, No:4210, s.8.

¹⁶² Pietro Badoglio 1871 yılında Grazzano Monferratto'da doğmuştur. 1890 yılında askeri okuldan mezun olduktan sonra bir süre Afrika'daki sömürgelerde görev yapmıştır. 1911-1912 yıllarında Libya'da savaştı. I. Dünya Savaşında gösterdiği başarıdan ötürü generalliğe terfi etmiştir. Savaş bitiminde İtalya adına ateşkes anlaşmalarını Genelkurmay başkan yardımcısı olarak temsil etmiştir. 1935 yılında Mussolini tarafından Habeşistan'da görevlendirilmiş ve Habeşistan alındıktan sonra buraya vali olarak atanmıştır. II. Dünya Savaşına karşı olmasına rağmen Genelkurmay Başkanlığı görevini yürütmüştür. Savaşta alman yenilgilerden kendisi sorumlu tutularak görevden uzaklaştırılmıştır. 1944 yılında Roma kurtulduktan sonra Hükümet başkanlığı yapmış ve 1956 yılında da ölmüştür. *Türk Ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, "Pietro Badoglio", Anadolu Yayıncılık, C.2. İstanbul, 1984, s.

¹⁶³ Pietro Badoglio, a.g.e., s.47.

güneydoğusunda bulunan birkaç yeri ele geçirmiştir. Aynı zamanda Seliko dağı da ele geçirilmiştir.¹⁶⁴ Bu arada III. kolordu I. kolorduyu korumak ve Tembien'deki İtalyan kuvvetlerine irtibatı muhafaza etmek üzere olduğu yerden hareket etmemiştir. 12 Şubatta I. ordunun soldaki kuvvetleri yola devam ederek Şelikon dağına geçmiştir. Burada Habeşlere ait Afgol civarında Enda Gaber ve Enda Corris mevzilerini işgal etmişlerdir.¹⁶⁵ 15 Şubata gelindiğinde İtalyanlar Habeş mevzilerinin tümünü muhasara altına almıştı. Habeş ordusu mevzilerden çekilmeye başlayınca İtalyanlar saldırıları şiddetlendirmiştir. Ras Mulugeta ordunun geri kalanlarıyla Ambalagi istikametine doğru çekilmiştir. Habeş ordusu geri çekilirken silah, süngü, ellerinde az miktarda bulunan ağır ve hafif makineli tüfek bırakmışlardır.¹⁶⁶ İtalyanlar ikinci gün 129 ölü ve 275 yaralı olarak zayıt vermişlerdir. Ertesi gün III. kolordu ileri harekate devam etmiştir. Karşlarına Ras Güksa'nın kuvvetleri çıkmıştır. İtalyanlar Gabat vadisini geçerek Amba-Aradamın batı yamaçlarına varmışlardır. Bu arada uçaklar devreye girerek gelen takviyeler üzerine bombardıman yağdırmışlardır. Şubat 13'te Habeş ve İtalyan orduları Addisaselle'nin güneyinde göğüs göğüse çarpışmışlardır. Habeşler burada 400 kadar kayıp vermişlerdir. İtalyanlar ise 17 ölü 60 yaralı¹⁶⁷ vermişlerdir. 14 Şubatta İtalyanlar Amba-Aradam'da keşif yapmış Ras Mulugeta'nın 9000 askeriyle kendilerini beklediklerini tespit etmişlerdir. 15 Şubatta Habeş kuvvetleri Amba Aradam'ın doğu ve güneyinde mevzilenmişlerdir. İtalyanlar I. kolorduyla şiddetli bir mukavemetle karşılaşmış olmalarına rağmen Antalo hattına kadar varmışlardır. III. kolordu ise çetin mukavemetten sonra Amba Aradam'ın batısında Habeş hattını yarmayı başarmıştır. Habeşler top ateşi altında geri çekilmeye

¹⁶⁴ **Ulus** 18 Şubat 1936, No:4229, s.1.

¹⁶⁵ **Kurun**, 18 Şubat 1936 No:6504, s.9.

¹⁶⁶ **Ulus**, 18 Şubat 1936, No:5230, s.3.

¹⁶⁷ **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1936, No:4226, s.8.

başlamışlardır. Ras Mulugeta geri kalan kuvvetleriyle kaçırmaya başlamıştır. Öğleye doğru Karagömlekliler Aradama'a çıkarak buraya İtalyan bayrağını dikmişlerdir. 15 Şubat 1936 tarihinde Amba Aradam İtalyalarca işgale uğramıştır. Fakat Sıtkı Sevin'in çevirdiği makalede işgal tarihi 19 Şubat olarak verilmiştir. Amba Aradam'ın işgalinin önemi Badoglio tarafından şöyle açıklanmıştır. “ Amba Radam'ın alınması Tembien'in tamamen ele geçirilmesini sağlayacaktır.”¹⁶⁸

3.3.4. Enderta'nın İşgali

Enderta Muharebesi başlamadan önce İtalyan ve Habeş birlikleri uzun süre hazırlık yapmışlardır. İtalyanlar saldırıyı iki kolordu tarafından yapmayı planlamıştır. Birinci kolordu; üç piyade tümeni, iki ayrı müfreze iki motorlu topçu taburu ve Eritreli yerli birliklerden mürekkepti. Diğer birlik ise III. kolorduydu. III. kolordu; 2 piyade tümeni, 1 gümrük muhafızı taburu, 1 Eritre süvari grubu 1 bombardıman grubu ve motorlu taburundan meydana gelmiştir.¹⁶⁹ Eritre Kolordusu ise Ras Kassa kuvvetlerinin yardıma gelmesini engellemek için Abbi-Addi'de hazır kıta beklemiştir.¹⁷⁰

4 Şubatta Bodaglio'nun verdiği emir üzerine İtalyanlar son hazırlıkları tamamlamışlardır. 5 Şubatta ileri komuta birliklerine saldırı planı ile ilgili gerekli bilgiler verildikten sonra taarruz hareketi tam olarak 10 Şubat sabahı başlamış ve akşama doğru I. kolordu Dogeha-Adi Elkin hattına varmıştır. III. kolordu ise akşamın geç saatlerine doğru en ileri noktalara ulaşmaya çalışmıştır.¹⁷¹ Kara hareketi

¹⁶⁸ **Ulus** 18 Şubat 1936, No:5230, s.3.; **Akşam** 18 Şubat 1936, No:6222, s.4.; H. Velu, J. Barotte, a.g.m., s.64.

¹⁶⁹ Rahmi Paşakay, a.g.e., s.21; Pietro Badoglio, a.g.e.,s.49.; Badoglio, a.g.m.,s.435.

¹⁷⁰ Sıtkı B.Ortaç, **İtalya Habeş Harbi**, s.649.

¹⁷¹ Pietro Badoglio, a.g.m., s.435.

başlamadan önce İtalyan uçakları keşif yapmışlardı. Uçaklar Habeş birliklerine ait mevzileri bombalamak¹⁷² suretiyle Habeşlileri zayıflatmışlardır.

11 Şubatta İtalyan birlikleri Habeş orduları üzerine gitmeye devam etmelerine rağmen herhangi bir karşılık bulmamışlardır. Fakat saldırının üçüncü günü yani 12 Şubat sabaha doğru harekate katılan her iki kolordu da Amba Aradam'a yaklaşmışlardır. Sol tarafta ileriye doğru hareket eden I. kolordu hiçbir mukavemetle karşılaşmadan öğleye doğru Sabuda hattına varmıştır. I. kolordu ilerlerken sağ tarafta yer alan milis güçleri saldırıya uğradıysa da kolordunun topçuları tarafından Habeş birlikleri püskürtülmüşlerdir. Aynı anda III. kolordu da ilerlemeye devam ediyorken de Habeşliler herhangi bir mukavemet göstermemişlerdir.¹⁷³ İtalyanların saldırılarına Habeşler ara sıra mukavemet göstermesine karşın İtalyanlar iyice yaklaşmışlardı. İtalyan birlikleri hazırlık yapmak için beklemişlerdir. İtalyanlar taarruz için topçu ve ikmal hazırlıkları yapmışlardır. Yani İtalyanlar fazla bir mukavemetle karşılaşmadan günde 5 km ilerleyerek 20 km'yi yaklaşık olarak 4 günde kat etmişlerdir.¹⁷⁴ İtalyanların bu kadar hazırlığına rağmen Habeşistan askerini toparlamak dışında herhangi bir hazırlık yapmamıştır. İtalyanlar hiçbir mukavemetle karşılaşmadıkları için çok ilerleme imkanına kavuşmuşlardır.

İtalyanlar Dansa'ya varınca Habeşliler zayıf ta olsa bir defa daha saldırmışlardır. Fakat karşı birlikler hiç etkilenmeden öğle saatlerine doğru kolordu, varabileceği hedefe varmıştı. Akşama doğru Dansa'da tüm cepheler işgal edilmiş ve işgal edilen yerler güçlendirilmişlerdir.¹⁷⁵

Bu savaşta hava kuvvetleri gerek teftiş yapmak gerekse muharebe birliklere

¹⁷² Rahmi Paşakay, a.g.e., s. 22.

¹⁷³ Badoglio, a.g.m., s.436.

¹⁷⁴ Rahmi Paşakay, a.g.e., s.22.

¹⁷⁵ Badoglio, a.g.m., s.436.; Pietro Badoglio, a.g.e., s.52.

yardım amacıyla kullanılmışlardır. Ayrıca savaş sürerken uçaklar alçak uçuşlar yaparak düşman Habeş birlikleri üzerine ateş açmak suretiyle havadan yardım etmişlerdir.¹⁷⁶ 13 ve 14 Şubat günleri saldırılara ara verilmiştir. Yeni hazırlık aşaması Habeş birlikleri ayın 13'ünde İtalyan birliklerine gün ağırırken saldırmışlarsa da daha önceki saldırılardan pek farklı olmamıştır. Bir sonraki gün yani ayın 14'ünde herhangi bir şey olmamıştır.¹⁷⁷

15 Şubat tarihinde sabah I. kolorduya bağlı iki tümen ve III. kolorduya bağlı bir tümen ileri harekâta başlamışlardır. I. Kolordu Sabanua ve Pusteria tümenleriyle birinci hatta ve III. kolordu ise Sila tümeniyle ikinci hatta ilerlemeye başlamışlardır. Hava çok sisli olduğundan Habeş kuvvetleri ilerlemeye mani olamamışlardır. Sis kalktığında İtalyanların ilerleyişine engel olmak istemişlerse de İtalyanlar bu sefer topçu birlikleri ve uçakları devreye sokarak Habeşlilerin kendilerine mukavemet etmelerini engellemişlerdir.¹⁷⁸ Öğleye doğru Habeş birlikleri çok güçlü bir şekilde karşılık vermişlerdir. İtalyanlar topçu ateşiyle karşılık verince Habeşlilerin saldırısı çok çabuk kırılmıştır. İkinci saatlerine doğru I. kolordu da Habeşlilerin saldırısına uğradıysa da öncekilerden farkı olmamıştır. Bu saldırının kesintiye uğramasıyla İtalyanlar daha ileri giderek hedeflerine yaklaşmaya çalışmışlardır. Son kertede İtalyanlar kara hareketinde başarılı olamayınca Habeşlilerin çetin savunma işini hava kuvvetlerine havale etmişlerdir. Uçakların havadan saldırılarına ilk etapta karşı koymaya çalışmışlardır. Fakat zamanla güçleri kırılmıştır. Habeşler sağdan ve soldan daha güneye çekilmiştir. İtalyan uçakları takibata devam etmişlerdir. 16 Şubatta Habeş kuvvetleri geri çekilmişlerdir. Habeş kuvvetleri dağılarak Amba Alagi ve

¹⁷⁶ Badoglio, a.g.m., s.437.

¹⁷⁷ Badoglio, a.g.m., s.436-437. Pietro Badoglio, a.g.e., s.53.

¹⁷⁸ Badogli, a.g.e., s.53.; Bekir Sıtkı Ortaç, Habeş Harbi, s.650.

Sokota'ya doğru kaçmışlardır. İtalyanlar ayın 16, 17 ve 18'inde takibata devam etmişlerdir. Takibat hem karadan hem havadan yapılmıştır.¹⁷⁹ Bu takibat sırasında uçaklar yaklaşık olarak 546 defa harp uçuşu yapmış ve 30.000 kadar makineli tüfek mermisi kullanmışlardır.¹⁸⁰ Habeşliler modern silah yokluğundan dolayı İtalyanlarla süngü savaşı yapmışlardır. Ras Mülügeta kuvvetleri kesin bir yenilgiye uğrayarak yaklaşık yirmi bin askeri savaş meydanında ölmüştür. İtalya tarafında ise 36 subay, 621 asker ve 145 de yerli asker ölmüştür.¹⁸¹

3.3.5.Şire'nin İşgali

Ras İmru komutasındaki birlikler Semama- Selaklaka bölgesinde savunma amaçlı bulunuyorlardı. Bu birlikler yaklaşık olarak 50.000 civarındaydı. İtalyanlar böyle kalabalık askeri grup karşısında 3 tümen, 1 yerli birliklerden oluşan tugay ile 1 çete, 1 süvari alayı ve kolordusundan oluşan birlikler Aksum-Adua mıntıkasında konuşlandırmıştı. IV. kolordu Habeş birliklerden yaklaşık 90 kilometre uzaklıktaydı. II. kolordu ise yaklaşık 30 kilometre uzaklıktaydı. Habeşliler, İtalyanların uzak oluşundan faydalanarak öncelikle kendisine yakın olan ve erken zamanda yardım alması güç olan II. kolordu üzerine saldırı planı yaptı. Bunun karşısında Bodaglio II. kolorduya Adua'da mevzilenmiş Habeşlilerin saldırmalarını engelleme vazifesini vermiştir. IV. kolordu da güneyden kuzeye doğru ilerleyerek Habeşlilerin peşine düşmüştür. 29 Şubat günü Habeş birliklerinin olduğu yere giden tek yoldan istifade etmek suretiyle iki tümen ileri harekata beraber başlamıştır. II. kolorduya bağlı Yirmibirnisan ve Gransaso tümenleri Akabsaat mevkiini geçtikten sonra

¹⁷⁹ Pietro Badoglio, *a.g.e.*, s.54.

¹⁸⁰ Badoglio, *a.g.m.*, s. 437.

¹⁸¹ *Ulus* 14 Mart 1936, No:5252, s.3.; Pietro Badoglio, *a.g.e.*, s.55.

Yirmibirinsan tümenini takip eden Gavinan tümeninin yanında baskın suretinde Habeşliler saldırmışlardır. Habeşlilerin yaptığı bu baskın İtalyan kolordularının ileri hareketlerini durdurmuş¹⁸² savunma pozisyonu alması icap etmiştir. Baskın yapan Habeşliler II. kolordu karşısında takibatı sonlandırarak geri çekilmeye başlamıştır. İtalyan birlikleri geceleyin Habeş birliklerine saldırmıştır. 1 Martta Başkomutan Bodaglio'nun verdiği talimat üzerine II. kolordu daha ileriye hareket etmek zorunda kalmıştır. IV. kolordu Mai Tezada yönünde, Kosseria tümeni sağ tarafta ve Birşubat tümeni solda olmak üzere harekete devam etmişlerdir. 2 Mart sabahı II. kolordu Koiesta yönüne doğru harekate başlamıştır. İtalyan 3. tümeni de birinci hatta ilerliyordu ki Koietsa mevki her iki yönden işgal edilecekti. Habeş birlikleri gün içerisinde 4 saat kadar mukavemet göstermiş ve fırsat buldukça da taarruzda bulunmuşlardır. II. kolordu belirlemiş olduğu hedefine varamamıştır. 3 Mart sabahı Habeş birlikleri İtalyanların II. ve IV kolorduların tehlikesini bertaraf etmek için Takkaze yönüne doğru ilerlemiştir. İtalyan II. kolordusu Habeş birlikleri saldırılarına maruz kalmamak için ileri hareketine devam etmiştir. Bu süre zarfında IV. kolordu da hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Azdaro bölgesine varmasıyla Şire Muharebesi sona ermiştir. Sonuç olarak Habeş kuvvetlerinin güney cephesindeki kuvvetleri de yenerek ricate mecbur edilmişlerdir. İtalyanlar uçaklarla Habeş birliklerine Takkaze'yi geçerken çok ağır zayıat verdirmişlerdir. Burada 80 ton “*mevaddı infilakiye*” ve 25000 makineli tüfek mermisi harcanmıştır.¹⁸³ Bu muharebede iki kolordunun sürekli beraber hareket etmeleri sonucu hızlı bir şekilde Habeş ordusu mağlup edilmiştir.

¹⁸² Badoglio, a.g.m., s.440

¹⁸³ Pietro Badoglio, a.g.m., s.441.

3.3.6. Amba Alagi'nin İşgali

İtalyanlar 27 Şubat sabahı Aderat'tan Amba Alagi'ye doğru hareket etmişlerdir. Ras Mulugeta'nın kuvvetleri burada olmasına rağmen İtalyanlara karşı koyamamışlardır.¹⁸⁴ İtalyanlar burayı almak için üç koldan ilerlemişlerdir. Sağ sol kuvvetler etrafı kolaçan ederken merkez kuvvet ise doğrudan Amba Alagi üzerine yürümüştür. İtalyanlar Habeşlilerin kendilerine mukavemet etmeyeceklerini kestirememişlerdir.¹⁸⁵ Amba Alagi'de İtalyanlara mukavemet etmeyen Habeş kuvvetleri Aşiangi gölüne doğru çekilmişlerdir. Amba Alagi'nin alınması üzerine Mussolini Badoglio'ya tebrik telgrafi çekmiştir.¹⁸⁶ İtalya'da halk, sokaklara dökülerek bu zaferi kutlamışlardır.¹⁸⁷

3.3.7. İkinci Tembien Muharebesi

Enderta ve Amba Alagi zaferlerinden sonra İtalya ordusu başkomutanı Bodaglio iki şekilde hareket etmiştir. Birincisi güneyde Habeş birliklerini takip etmek ikincisi ise Ras Kassa kuvvetlerini tamamen ortadan kaldırmak olmuştur. Mareşal Bodaglio önce ikinci planı uygulamaya koymuştur. I. Kolorduyu güvenli olması açısından güneyde Alagi geçidinin olduğu yere kaydırmıştır. 17 Şubatta III. kolorduyu Geva nehrinin güneyinden Abbi Addi istikametine göndermişti.¹⁸⁸

Enderta muharebesi sonrası Habeş tarafı için vaziyet şu şekildeydi: Ras Seyyum ve Ras Kassa'ya ait birliklerin Ras Mulugeta ile iletişimleri tamamen kopmuştu. Bu arada İtalyanlar Tembien yolundaki Gaelayı alması ile Habeş

¹⁸⁴ Cumhuriyet, 29 Şubat 1936, No: 4237, s.8.

¹⁸⁵ Cumhuriyet, 1 Mart 1936 No: 4238,s.9.; Akşam, 1 Mart 1936, No:6240, s.10.

¹⁸⁶ Akşam, 29 Şubat 1936,No: 6239, s.4.

¹⁸⁷ Ulus, 29 Şubat 1936 No:5241, s.3.

¹⁸⁸ Rahmi Paşakay, a.g.e., s.24.

kuvvetleri için ikinci tehlike ortaya çıkmıştı. Yerli birliklerden oluşan Eritre kolordusu ile III. kolordu buradan harekete geçmişlerdir.¹⁸⁹

27 Şubatta yerli birliklerden oluşan Eritre kolordusu Uorkamba mevzisini işgal ederken aynı zamanda Uaro geçidine tamamen hakim olmuştur. III. kolordu Debuk'un kuzeyindeki mevzileri işgal etmiştir.¹⁹⁰ Eritre kolordusu komutanın belirlediği plana göre iki müfreze 27 Şubat gecesi Uorakamba tepesini işgal edecek şekilde plan yapmışlardır.¹⁹¹ Sabaha doğru saat üçte baskın yapacak birlikler yola çıkmışlardır. Saat 6 gibi burayı işgal etmişlerdir. Habeşlilerin buraya yapmış olduğu saldırılar da zayıf kalmıştır. Akşama doğru makineli tüfekli takım destek çıkarak Habeşlilerin saldırılarını tamamen ortadan kaldırmıştır.¹⁹²

İtalyanların güneydeki tepeyi işgal etmeleri Uorkamba'yı işgal etmekten daha zor olmuştur. Buraya ayın 27'sinde akşam saat 5'te buraya varılmıştır. İtalyanların buraya varmasıyla Habeş birlikleri çekilmeye başlamışlardır. İtalyan III. kolordusu hiçbir mukavemetle karşılaşmadan geç vakitlerde Debuk mıntikasına varmıştır. 28 Şubata gelindiğinde Eritre kolordu komutanı şöyle bir plan yapmıştı: 1 tugay kuvvetinde piyade ve topçu taburu ile Habeşistan'ın en kuvvetli olduğu Debra Amba'ya saldırı düzenlemek ve III. kolorduyu Barrarus vadisine doğru kaydırmak suretiyle Habeş birliklerini tamamen kuşatmak şeklinde olmuştur.¹⁹³ Habeş birlikleri bir önceki günkü saldırıdan yorgun çıkmışlardı ve İtalyanların planları hakkında bilgi sahibi olduklarından daha fazla direnemeyerek geri çekilmişlerdir.¹⁹⁴ Geva'nın güneyinde ilerleyen İtalyan kolordusuna bağlı bir tümen Habeş birlikleri tarafından

¹⁸⁹ Kadri Perk, a.g.e., s.30.

¹⁹⁰ Bodaglio, a.g.m., s.439. Bekir S. Ortaç, **Habeş Harbi**, s.652.; H. Velu, J. Barotte, a.g.m., s.64.

¹⁹¹ **Kurun** 4 Mart 1936, No:6515 s.4.

¹⁹² Rahmi Paşakay, a.g.m. s.439.; Kadri Perk, a.g.e, s.31.

¹⁹³ **Cumhuriyet**, 2 Mart 1936, No:4239, s.9.

¹⁹⁴ **Badolio**, a.g.e., s.439. **Akşam**, 3 Mart 1936, No.4262,s.7.

mukavemet edilmiştir. Bunun yanında Sıla tümeni Toraghe geçidine varmıştır. III. Kolordu yürüyüşüne devam etmiştir. Bu kolordu Dibbuc yolu üzerindeki geçitleri işgal etmiştir. I. ve III. kolordu Abbi-Addi bölgesine vardıklarında güçlerini birleştirmişlerdir. Habeş birlikleri daha doğuya kaçmışlardır. Ras Kassa geri çekilme kararında geç kaldığından orduyu toparlamakta gecikmiştir. Bu nedenle kuvvetlerin bir kısmı ormana kaçarak İtalyanlara karşı çete savaşına başlamışlardır. 29 Şubatta İtalyanlarla Habeşler Mariam Quarar'da tekrar harbe tutuşmuşlardır. Burada bir kısım Habeş kuvvetleri teslim olmuşlardır.¹⁹⁵ Ras Kassa ile kalan kuvvetler ise Takkaze nehrine doğru çekilmişlerdir. 1 Mart 1936 tarihinde İtalyanlar burayı tamamen işgal etmişlerdir.¹⁹⁶ Bu savaşta İtalya tarafında 1047 asker yaralanmış ve 291 asker de ölmüştür. Habeş tarafında ise yaklaşık olarak 15.000 ölü ve yaralı olduğu tahmin edilmiştir.¹⁹⁷

Tembien muharebesinden İtalyanlar çok karlı çıkmışlardır. Çünkü her fırsatta Makkaleyi güneyden rahatsız eden Ras Mülügeta'nın direncini kırmışlardır. Habeşliler açısından durum çok vahimdi. Çünkü Habeş kuvvetlerinden Ras Seyyuma bağlı birlikler çok erken zamanda pes ederek savaş meydanından ayrılmışlardır. Savaş alanında sadece Ras Kassa'nın kuvvetleri kalmıştı. İtalyanların Habeş kuvvetlerini yok etmemesi kendilerinin ağır ve hatalı takibatından kaynaklanmıştır.¹⁹⁸

3.3.8. Aşiangi Muharebesi

Harb başlamadan önce Habeş durumu şu şekildeydi: 5000 kişilik kuvvet Aia

¹⁹⁵ Akşam, 3 Mart 1936, No.4262,s.7.;Badoglio, a.g.e.,s.439,440.; Kadri Perk, a.g.e., s.32.

¹⁹⁶ Kurun 4 Mart 1936, No:6515 s.4

¹⁹⁷ Akşam 10 Mart 1936,No:6246, s.4.

¹⁹⁸ Kadri Perk, a.g.e.,s.33.

mevkiinde; 350 bin kadar kuvvet de Agumberta-Asel mevkiinde bulunuyordu. İkinci mevkiide yer alan kuvvetler arasında 6 piyade taburu ve 1 topçu taburundan müteşekkil imparatorun muhafız alayı bulunmaktaydı. İtalyaların harpten önce vaziyeti şu şekildedir: I. kolordu Pusteria tümeni ve Eritre alayı ile Mekan boğazı ve Bohora dağı işgal etmişti. Sabauda tümeni Belago ile Dubbar boğazı arasında 1 tümen ile 6 Karagömleklî alay Dubbar geçidi ile Alaigi geçidi arasında Assietta tümeni bu geçidin güneyinde bulunmuştu Yerli birliklerden Eritre kolordusu Maiço ve Korbeta arasındaydı. İtalyan birliklerinin buradaki görevi Habeşlilerden gelebilecek herhangi bir taarruz ihtimaline karşı hazırda beklemek olmuştur. İtalyan birlikleri yollarına devam ediyorken Habeş İmparatoru Adis-Ababa'ya çektiği telgrafta 27 Martta taarruz edeceğini bildirmiştir. Fakat saldırı planı için hazırlıklar tamamlanamadığı için 31 Martta kadar sürmüştür. 1 Nisan sabahı Habeşliler Mekan boğazına doğru top atışına başlamışlardır. İtalyan birlikleri buna karşılık verince öğle saatlerine doğru durmak zorunda kaldı. Fakat çok kısa süre sonra Habeş taarruzu tekrar başlamıştır. Habeş birlikleri İtalyan birliklerinin sağ cenahında yer almıştı. Bu esnada Habeş birlikleri ve İtalyanlar göğüs göğse çarpışmışlardır. Bu çarpışmada Habeş kuvvetleri başarılı olmuşsa da İtalyanların çetin mukavemetleri sonucu hemen geri çekilmişlerdir. Öğleden sonra saat 4 gibi Habeş birlikleri tekrar saldırmış fakat yine kısa sürede İtalyanlar tarafından püskürtülmüşlerdir. Artık Habeş kuvvetleri geri püskürtülmüş ve İtalyan kuvvetleri onları takibata başlamışlardır. Bu muharebe sonucu İmparator artık iyice ümitsizliğe düşmüştür. 2 Nisanda İtalyan uçakları ayakta kalan Habeş kuvvetleri üzerine yoğun bir şekilde ateş açmıştır. Habeş askerleri uçakların takibi altında güneye doğru çekilmeye başlamışlardır. İtalyanlar sıkı takip

sonucu 14 Nisanda Dessie mevkiine varmıştır.¹⁹⁹

Kuzeyde devam eden savaşlardan sonra Habeşliler ricate mecbur olunca orduları dağılmış ve komutanları yanında çok az kişi savaşma fedakârlığında bulunmak için kalmıştır. Habeşlilerin milli duygularının ve vatan sevgilerinin çok yoğun olmaması ve komutanlarının her şeye rağmen sadece kendi hayatlarını koruma endişesi, ikmal işlerinin kesintiye uğraması ve İtalyan uçaklarının makineli tüfek ve bombaları Habeşlilere hezimetini yaşatmıştır.

Güney cephesinde esaslı kuvvet olarak sadece İmparator Haile Selase'nin elindeki ordu kalmıştır. İmparatora sadık ve bağlı olan ordu yaklaşık olarak 50 bin civarındaydı. Bu ordu Aşiagi mıntikasına doğru ilerlemişti. Tam bu esnada Haile Selase saraya bir telgraf çekerek İtalyanların Martın 26'sında saldırıda bulunacaklarını söylemiştir. İtalyanlar savaşın başından beri Habeş muharebatını dinlediklerinden bu telgraftan da haberdar olmuşlardı. İtalyanlar ona göre de pozisyon almışlardır. Bodaglio İtalyanların saldırı planı yapmasına karşılık Habeşlilerin kaçmalarından korkmuştu. Eğer Habeşliler kaçmış olsaydı yüzlerce kilometrelik dağlık arazilere sığınır ve yağmur mevsimi de yaklaştığı için İtalyanların da çok ağır kayıplar vermesi muhtemel olurdu. Bu muharebede Habeş kuvvetleri 50 bin civarındaydı. İtalyan birlikleri ise 2 kolordu, 6 tümen ve ona eşlik eden 3 piyade alayına eşitti. Yani İtalyan birlikleri Habeşlilerin iki katına eşit idi.²⁰⁰ Bu muharebede Habeşliler yaklaşık olarak 7 bin civarında zayıat vermişlerdir. Buna karşılık İtalyanların zayıatı şu şekildedir: İtalya'dan gelen 12 zabıt ve 51 asker ölmüş, 44 zabıt ve 251 asker de yaralanmıştır. Yerli askerlerden 800 kişi savaş meydanında

¹⁹⁹ Rahmi Paşakay, a.g.m, s.443.

²⁰⁰ Rahmi Paşakay, a.g.e.,s.27.

ölmüştür.²⁰¹

3.3.9. Gondar'ın Alınması

Aşiangi'nin alınmasından sonra AdisAba'ya doğru çıkan İtalyan kuvvetleri 1 Nisan 1936 tarihinde Gondar'a yaklaşmışlardı.²⁰² Gondar, Habeşistan için özellikle bu savaşta Adisababa'nın koruyuculuğunu üstlenen bir şehirdir.²⁰³

İtalyanlar Gondar'a yakın yerlerde mevziler yapmış ve yolları tamir etmişlerdir. İtalyanlar harekate başlamadan önce uçaklarla keşif yapmışlardır. İtalyanların savaş sırasında alev saçan silahlar kullanması Habeşleri korkutmuş ve Habeş birlikleri şaşkınlıktan hiçbir mukavemet göstermeden kaçmışlardır.²⁰⁴ İtalya Gondar'ı 1 Nisan 1936 tarihinde işgal etmiştir.²⁰⁵ İtalyanlar Gondar'ı işgal etmeden 12 gün önce Aşiangi yönünde yola koyulmuşlardı. İtalyan kuvvetleri Gondar'a 30 kilometre kalınca İtalyan General Starace askerleri kamyonlardan indirmiş ve yaya olarak şehre ulaşmalarını emretmiştir. İtalyanlar şehre varınca Ras İmru emrindeki Habeş kuvvetlerinin Tsana gölüne çekildikleri görülmüştür.²⁰⁶ İtalyanlar, Gondar'ı işgal ettikten sonra Adisababa'nın kapısı olan Dessie yolu tamamen açılmıştı. Tana gölüne de yaklaştıklarından İngilizler yanlış anlaşılmasın diye hem gemilerinin sayısı azaltmış hem de zecri tedbirlerde çok az da olsa gevşeme yoluna gitmişlerdir.²⁰⁷

²⁰¹ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1936, No:4265, s.6.; **Akşam** 2 Nisan 1936, No:6269, s.8.

²⁰² **Akşam** 1 Nisan 1936, No:6268,s.1.

²⁰³ **Ulus** 1 Nisan 1936, No:5270, s.3.

²⁰⁴ **Ulus** 5 Nisan 1936, No:5274, s.5.

²⁰⁵ **Kurun** 2 Nisan 1935 No:6545-465, s.1.

²⁰⁶ **Cumhuriyet** 3 Nisan 1935, No:4268 s.7.; **Akşam** 3 Nisan 1936, No: 6270, s.2.

²⁰⁷ Asım Us, "*Hayecanlı Haberler*", **Kurun** 6 Nisan 1936, No:6549-459, s.1.

3.3.10. Başkent Adis-Ababa'nın İşgali

Adisababa Habeşistan'ın başkentidir ve yaklaşık olarak yetmiş bin nüfusu vardı. Burası Menelik zamanında inşa edilmişti. Adisababa diğer şehirlerden farklı olarak yolları düzenli, alt yapı hizmetleri düzenli olarak işleyen ve eğlence merkezlerinin yoğunlukta olduğu şehirdir.²⁰⁸ Habeş hükümeti İtalyanların Adisabab'ya doğru iyice yaklaştıklarını ve İtalyanların şehri bombardıman etmelerinden korktuklarından ötürü kadın çoluk çocukların şehri terk ederek dağlara sığınmalarını emretmiştir. Şehrin sokaklarında tellallar dolaşarak hükümetin şu emrini halka duyurmuşlardır: Bir hava hücumu ihtimalini karşılamak üzere 9 Mart sabahı saat altıdan itibaren halk şehri tahliye edecektir.²⁰⁹ Bu emir üzerine halk otomobil, kamyon, beygir ve katırlarla şehri tahliye etmeye başlamışlar.²¹⁰ 4 Nisanda iki İtalyan uçağı Adisababa üzerinde keşif yaptıktan sonra şehir üzerine bomba yağdırmıştır. Habeş uçakları buna karşılık verememişlerdir.²¹¹

Habeş hükümeti İtalyanların Adisababa'ya doğru harekât planı yapması üzerine halkı bir meydana toplayarak düşmana karşı birlik içinde mukavemet göstermek için silahlanmaya çağırmıştır. Fakat halk telaş içinde durumu anlamaya çalışmıştır. Şehirde hayat tamamen durmuştu. Hükümet de İtalyanlar Adisababa'yı işgal etmeye geldikleri takdirde şehri yağmalamaya hazırlanmıştır. Şehirdeki köprüleri yıkmak ve altyapıyı altüst etmek için tetikte beklemiştir.²¹² İtalyanların

²⁰⁸ Kurun, 2 Haziran 1935, No: 6272, s.2.

²⁰⁹ Akşam 8 Mart 1936, No:6244, s.7.; Akşam 9 Mart 1936, No:5247, s.1.; Cumhuriyet 10 Mart 1936 No:4244, s.9.

²¹⁰ Akşam 9 Mart 1936 No:6245 s.2.; Ulus 8 Mart 1936 No:5246,s.3.; Cumhuriyet 9 Mart 1936 No:4243, s.8.

²¹¹ Cumhuriyet 5 Nisan 1936, No:4270, s.1.; Akşam Nisan 1936, No:6272, s.10.

²¹² Ulus 21 Nisan 1935, No:5290, s.2,3.

başkente iyice yaklaşımları üzerine Habeş imparatoriçesi şehri terk etmiştir. Bunun üzerine şehirde kalan halk iyice paniğe kapılmıştır. Yabancılar şehri tamamen boşaltmışlardır.²¹³ İtalyanlar güney cephesinden Adisababa yolunda iki koldan yürümüşlerdir. Bu yollar Dessie'den Adisababa'ya gelir ve burada birleşir.²¹⁴ İtalya güney ve kuzeyden Adisababa üzerine yürüken yolda hiçbir mukavemetle karşılaşmamıştır. Bu arada adisababa'ya 120 kilometre mesafede yer alan Ankoberi şehrini almışlardır. İtalyanlar 3000 kamyonla ve bunların taşıdığı ve yaya olarak yürüyen 10.000 kişi ile Adisababa üzerine yürümüşür.²¹⁵ Haile Selase ve hükümet üyelerinin başkentten ayrılmasıyla isyan ve yağma başlamıştır. İtalyan askerleri güneyde askerler birliğine yeni takviyeler yapmış buna karşın Habeş askerleri kaçmaya başlamışlardır. İmparator 3 Mayıs'ta Cibuti'ye gitmişti. Kendisine nereye gideceği ile ilgili yöneltilen soruya verdiği cevapta Habeşistan'ı Cenevre'de müdafaa etmeye gideceğini söylemiştir.²¹⁶

Halk şehirde yağmaya başlamış ve bu yağma sırasında şehirde bütün telefon hatları kesilmişti.²¹⁷ 5 Mayıs 1936 tarihinde İtalyanlar Adisababa'ya girmişlerdir.²¹⁸ İtalyanlar şehre başta Mareşal Badoglio olmak üzere savaşa gönüllü olarak katılan Roma valisi Bottar, General Santini, Biroli, ve ilk olarak yaklaşık 25 bin asker şehre

²¹³ **Cumhuriyet** 21 Nisan 1936 No:4286, s.1. **Akşam** 21 Nisan 1936, No:6288, s.2. **Ulus** 21 Nisan 1936, No:5290, s.3.

²¹⁴ **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1936, No: 4293, s.6.

²¹⁵ **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1936, No:4295, s.1.; **Akşam**, 2 Mayıs 1936, No: 6299, s.1. **Kurun**, 1 Mayıs 1936, No:5300, s.1.

²¹⁶ **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1936 No:4299, s.1.

²¹⁷ **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1936 No:4299, s.7.; **Akşam**, 4 Mayıs 1936, No: 6301, s.1.; **Ulus**, 4 Mayıs 1936 No:5303, s.1.

²¹⁸ İtalyan askerlerinin Adisababa'ya girmeleri üzerine Mussolini Şu açıklamayı yapmıştır: “ İtalya 30 asırlık tarihinde birçok ehemiyetli hadiseler görmüştür. Bugünkü dakika, bunların arasında en ehemiyetli ve en kayda değer olanlarından dır.İtalyan milletine ve bütün dünyaya Habeş harbinin Nihayet bulunduğunu ilen ediyorum. Habeşistan İtalya oldu demektir. Habeşistan fiilen İtalya oldu demektir. Çünkü muzaffer askerlerimizin işgali altındadır. Habeşistan hukuk bakımından İtalyan olmuştur. **Ulus**, 6 Mayıs 1936, No, 5305 s.3.; **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1936, No: 4301, s.1,7.; Bekir S. Ortaç, **Habeş Harbi**, s.655.

girmişlerdir.²¹⁹ İtalyanlar başkente girdikten sonra İtalyan elçiliğine gitmiş burada merasimle kendi bayraklarını dikmişlerdir.²²⁰ Bu arada otomobillerle taşınan İtalyan askerleri 4 Mayıs'ta Termaber boğazını geçtikten sonra Şoa'nın eski merkezi olan Debra Brehandan'ı işgal etmişlerdi. Adisababa'nın işgal edilmesi üzerine Haile Selase'den sonra Ras Nsibu ve harp danışmanı Vehip Paşa da buradan ayrılarak Cibutiye gitmişlerdir.²²¹ İşgal tamamlandıktan sonra Mareşal Badoglio Habeşistan kral vekilliğine atanmıştır.²²²

3.4. Savaşın Sonucu

Yaklaşık beş ay boyunca Avrupa'nın en üst teknoloji silahlarıyla Habeşistan'a saldıran İtalya birlikleri şubat ayının sonuna doğru ciddi şekilde sonuç almaya başlamıştır. Adisababa'nın işgaline kadar ilkel silahlarla İtalyan kuvvetlerine karşı koyan Habeşlilerin son zamanlarda yenilmelerinin nedeni komutanları Ras Mulugeta, Ras Seyyum ve Ras Kassa arasındaki iletişim ve kıskançlıktan ileri gelmiştir. Habeş kuvvetleri tek merkezden yönetilmemişlerdi.

İtalyanlar yaklaşık 6 ay hazırlık ve seferberlik yaptıktan sonra yağmur mevsiminin de sona ermesiyle beraber Habeş topraklarına girmişlerdir. İtalyanlar hazırlık aşamasında 3 milyar liralık harcamışlardır.²²³

Savaşta güçlü İtalyan hava kuvvetlerine karşın Habeşlilerin hava kuvvetleri çok zayıftı. Bu durum İtalya'ya avantaj sağlamıştır. Coğrafi koşullar nedeniyle İtalyan ordusunun girmekte zorlandığı yerlere uçaklar keşif yaparak orduya bilgi

²¹⁹ **Akşam**, 7 Mayıs 1936, No:6206, s.2.; **Ulus**, 7 Mayıs 1936 No:5306, s.5.

²²⁰ **Akşam**, 6 Mayıs 1936, No:6205, s.1.

²²¹ **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1936 No:4301, s.7.

²²² **Akşam**, 10 Mayıs 1936, No:6307, s.1. **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1936 No:4305, s.1.

²²³ **Cami**, "İtalyan Habeş Meselesi", **Yeni Adam**, S. 97, İstanbul 1935, s.6.

vermiştir. Ayrıca uçaklar sayesinde erzak ikmali kolay bir şekilde yapılmıştır.²²⁴ Uçaklar savaşın her anında kendini göstermiştir. Habeşlilerin hava kuvvetleri son derece zayıf olduğundan İtalyanlar Habeşlilere kolayca üstünlük sağlamışlardır.²²⁵ Zorlu arazi şartlarında yalın ayak şeklinde olan Habeş askerleri sadece silah ve mermi taşıdıklarından bunlarla cephe savaşı yapmak çok zor olmuştur. Bu nedenle İtalyanlar topçu birlikleri kullanmışlardır. Ağaç ve fundalıklar arasında zor seçilen Habeşliler üzerine top atışı yaparak ağır zayıflar vermişlerdir.²²⁶ Topçu birlikleri, araçların gidemediği yerlere at ve develerden faydalanmışlardır.²²⁷ Bu nedenle topçu birliklere çok sayıda deve tahsis edilmişti. Çünkü develer yüz elli kilo kadar yük taşıyabiliyordu.²²⁸ İtalyanlar Habeşistan Kızılhaç'ını bombalamışlardır. Kendileri gibi Hıristiyan olan İtalyan halkı Kızılhaç'ın bombalanmasını haklı görmüşlerdir. Onlara göre medeniyetten yoksun olan Habeşistan'da yıkılan yerlerin yerine medeniyet götüren İtalyanlar yeni yerler inşa edeceklerdir.²²⁹ İtalyan askerleri Habeşistan coğrafi şartlarına alışık olmadıkları için önceleri çok zorluk çekmişlerdir. Bu zorlukları Unitta gazetesine mektup göndererek durumlarını halka şu şekilde ifşa etmişlerdir: “Gündüzleri sıcaklık seksen dereceye çıkıyor. Su sıkıntısından banyo ve temiz elbiseden mahrum bir şekilde savaşıyoruz. Bu nedenle askerler ve işçiler arasında salgın hastalık başladı. Hastalıktan her gün işçi ve askerler ölüyor”.²³⁰

Habeşistan'daki İtalyan askerleri İtalya'daki halk savaş öncesinde gururlu ve

²²⁴ M. Rumeau, “Askeri Haberlerden: Habeş Harbinde Tayyare ve Erzak İkmali”, Çev: Kemal Soyak, **Levazım Mecmuası**, S.26, İstanbul, 1936, s.113.

²²⁵ N. Malkoç, “Habeş Muharebesi”, **Süvari Mecmuası**, S.104, İstanbul, 1938, s.13.

²²⁶ Hüsnü Ünsal, “Piyadenin Kullanılması Hakkında Habeş-İtalyan Harbinden Alınan Dersler ve Bunlar Hakkında Mütaleamız”, **Piyade Mecmuası**, s.101, İstanbul, 1937, s.62,63.

²²⁷ H. Velu, J. Barotte, “İtalyan Ordusunun Habeş Harbine Girişi Esnasında Canlı Muharriklerin Servis Şekli”, Çev: Sıtkı Sevin, **Topçu Mecmuası**, S..111. İstanbul, 1938, s.70,71.

²²⁸ Hüsnü, Ünsal, a.g.m, s.68.

²²⁹ Sabiha, Zekeriya, “Habeşistan'a Tankla Medeniyet Götüren Kardinal”, **Projektör**, İstanbul, 1936, s.4.

²³⁰ Şahin, B. “Habeşistandaki İtalyan Askerlerinden Gelen Mektuplar” **Projektör**, İstanbul 1936, s.83.

mağrur bir şekilde savaş hazırlık ve propagandası yapmışlardı. Fakat çetin koşullarla karşılaşınca basına ve ailelerine genel durumu belirten mektuplar yazmaktan kendilerini alıkoyamamışlardır.

İşgal edilen bölgeler arasında yeni yollar yapmışlardır. Buralarda halka yönelik sağlık ve hayvanlara yönelik veteriner hizmeti verilmeye başlanmıştır.²³¹ Uçak imalatında yabancı mal kullanılmadığı için yerli mallara ağırlık verilmiştir. Fransa ve Belçika'dan alınan keten bezler yerine Somali pamuklu bezler kullanılmıştır. İtalya, Habeş meselesi dolayısıyla hava kuvvetlerinin bütçesini arttırmıştır. 1935 yılında 142.000.000 lîre iken 1936 yılında 900.000.000 lîre olmuştur.²³² İtalya savaş için 21 fırka asker göndermiştir. 87 bin binek hayvanı kullanılmıştır. 13 bin otomobil kullanılmış ve 1 milyon ton malzeme kullanılmıştır. İtalya'da Habeşistan'a 450 adet deniz seferi yapılmıştır.²³³ İtalyanlar, Ekim ayında başladıkları savaşa Mart ayına kadar geçen süre zarfında yaklaşık 400 kilometre kat etmişlerdir.²³⁴ İtalyanlar Adisababa'yı işgal ettikten sonra şehirde 7852 tüfek, 80 tabanca 966 mitralyöz ve 51 top teslim almışlardır.²³⁵

İtalyanlar Şire ve Tembien'de mukavemetle karşılaşınca 28 Kasım 1936 tarihinde Badoglio Mareşal Dö Bono'nun yerine getirilmiştir. Badoglio başkumandan olduktan sonra da savaşın seyrinde değişen bir şey olmamıştır. 1936 yılına gelindiğinde Ras, Ras Mulugeta ve Ras Seyyum'un taarruz kararını vermesiyle savaşın seyri değişmiştir.²³⁶ Çünkü Habeş kuvvetleri mevzilerinden ayrılarak

²³¹ Ambrogio Bolatti, "İtalya-Habeş Harbinde Lojistik", Çev: Kemal Soyak, Levazım Mecmuası, Sayı.29, İstanbul, 1936, s.38.

²³² Ulus 16 Mart 1936 s.3.

²³³ Cumhuriyet, 21 Mart 1936, No:4255, s.8.

²³⁴ Cumhuriyet, 31 Mart 1936, No:4265, s.9.

²³⁵ Cumhuriyet, 20 Mayıs 1936 No:4316, s.7.

²³⁶ Ulus 17 Mayıs 1936 s.4.

İtalyanlar için açık alana çıkmışlardı. İtalyanlar uçak, alev saçan silah ve zehirli gaza sahip olduklarından Habeşleri çok kolay mukavemetlerini kesintiye uğratmışlardır.

Habeş İmparatoru Haile Selase Kudüs'te gazetecilerle yaptığı görüşmede savaşta yenilmelerinin sebebini "*ne İtalyanların bombaları ne topçusu ne de mitralyözleri ve askerleri değildir. İtalyanlara harbi kazandıran ancak zehirli gazlar olmuştur*"²³⁷ şeklide açıklamıştır. Habeş ordusunda müşavirlik yapan Vehip Paşaya göre de Habeşlilerin yenilmesinin sebebi zehirli gazlar olmuştur.²³⁸ Vehip Paşa İtalya'nın Adis-Ababayı Habeşistan'ı ilhak etmesine rağmen savaşı bitmediğini bu savaşın II. Dünya savaşına sebebiyet teşkil edecek en önemli unsur olduğunu belirtmiştir.²³⁹

Habeş İmparatoru Haile Selase Adisababa ve kendisine sadık halkı terk ederek Cibuti'den bir gemiye binerek kaçmıştır.²⁴⁰ Habeş imparatoru Adisababa'dan Cibuti'den İngiliz zırhlısına binmiş ve Filistin yolunu tutmuştur.²⁴¹ 22 Mayıs'ta Haile Selase İngiliz Kaptan kruvazörüyle Hayfa'dan Cebelitark'a hareket etmiştir. İmparator buradan da İngiliz savaş gemisiyle Londra'ya gitmiştir.²⁴² Haile Selase mağlubiyeti kabul etmekle kalmamış. İtalyanlarla doğrudan doğruya müzakereye girmekten de kaçınmıştır. Onun için onarılamaz bir yıkılış olmuştur. Haile Selase'nin askerlerinin kanının son damlasına kadar savaşa devam edeceği ve Adisababa'nın İtalyanlar tarafından işgalinin bile harbe son vermeyeceği sözleri beyhude çıkmıştır.

Mussolini kendini Habeş İmparatoru ilan etmiştir.²⁴³ Bu aynı zamanda

²³⁷ **Akşam** 15 Mayıs 1936, No:6312, s.1.

²³⁸ **Akşam** 19 Mayıs 1936, No:6316 s.2.

²³⁹ **Akşam** 19 Mayıs 1936, No:6316, s.1.

²⁴⁰ **Ulus** 12 Mayıs 1935 s.4 No: 5311

²⁴¹ Asım Us, "*Günün En Müthiş Muamması*", **Kurun**, 3 Mayıs 1936, No:6576-516, s.1.; **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1936, No:4298 s.1.

²⁴² **Akşam**, 24 Mayıs No:6321, 1936 s.1.

²⁴³ **Ulus**, 13 Mayıs 1935 No:5312.

İtalyan meclisinde de onaylanmıştır.²⁴⁴ Savaşın başından Adisababa'nın işgali öncesine kadar Habeş tarafında 50.000 kişi ölmüştür. Bunların 13 bini zehirli gazlardan ölmüştür.²⁴⁵

Savaş nedeniyle İtalyan ekonomisindeki gerileme aynı zamanda işsizliğe de yansımıştır. Savaş başlayalı beri ordu sayısını artırmıştır. Bununla beraber orduda geri hizmete alınan ameale sayısı fazla olmasına rağmen ülkede ameale işsiz sayısı artmıştır. Bu süre zarfında işsiz ameale sayısı 900.000 bine kadar çıkmıştır.²⁴⁶

İtalya, Habeşistan'ı ilhak ettikten sonra Milletler Cemiyetinde delegelerinin bulunmasına karşı çıkmıştı. İtalya buna yeni bir düzenleme getirmiştir. Buna göre Habeş delegeleri Milletler Cemiyeti toplantılarına alınmayacak, Haile Selase Habeşistan'ın fiili reisi olarak tanınmayacaktır.²⁴⁷

Milletler Cemiyeti'nin Habeşistan için son kararı şöyledir: *“İtalya'nın Habeşistan'ı zapt ve ilhaki tanınmayacaktır. Fakat bu emri vaki bozacak hiçbir hareket ve tazyik yapılmayacaktır. Bu neticenin husulünü men için evvelce kararlaştırılan ve tatbik edilen zecri tedbirler ilga edilmiştir. Habeşistan'ın başına gelen geldi. Lakin ilerde diğer aza devletlerin de aynı akıbete uğramaması için Milletler Cemiyeti misakı ıslah olunacaktır”*.²⁴⁸

Mussolini 15 bin faşistin önünde nutuk atmıştır. Mussolini Ekim 1935 yılında başladığımız harbe 5 muharebe yaparak büyük bir İmparatorluk kurduklarını söylemiştir. Mussolini bu konuşmasına Almanya'dan bahsederken Almanya,

²⁴⁴ Muharrem Fayzi Togay, “Zecri Tedbirler”, *Cumhuriyet* 19 Mayıs 1936, No:4314, s.2.

²⁴⁵ *Akşam*, 21 Nisan 1936, No:6388, s.2.

²⁴⁶ Cami, “Siyasa Acunu”, *Yeni Adam*, S.104, İstanbul, 1935, s.7.

²⁴⁷ *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1936, No:4428, s.5.

²⁴⁸ Muharrem Feyzi Togay, “Milletler Cemiyeti”, *Cumhuriyet* 19 Eylül 1936, No:4437, s.2.

İtalya'nın Habeşistan'ın ilhakını tanıdığını söylemiştir.²⁴⁹ İtalyanlar Ekim 1936 tarihinde Gore'yi zapt ederek Habeşistan işgalini tamamlamışlardır.²⁵⁰

²⁴⁹ **Aynı Tarihi** No:36 Ankara 1936, s.241. **Cumhuriyet** 25 Ekim 1936, No:4474, s.1.

²⁵⁰ **Cumhuriyet** 29 Ekim 1936, No:4478 s.1.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İTALYAN-HABEŞ SAVAŞI'NA ENGEL OLMAK İÇİN MİLLETLER CEMİYETİ'NİN YAPTIĞI TOPLANTILAR

4.1. Milletler Cemiyeti

Habeşistan, Ual-Ual'daki mesele üzerine Milletler Cemiyetine başvurmuştu. Milletler Cemiyeti bu meselenin Cenevre dışında kendi aralarında konuşarak halledilmesini söylemiştir.²⁵¹ Habeş hükümeti, Milletler Cemiyeti'nin bu teklifini kabul etmiştir. Fakat şikâyetini Milletler Cemiyetinden çekmemiştir.²⁵² İtalya, bir yandan meselenin hal olmasından kaçınırken bir yandan da Habeş sınırına asker göndermeye devam ediyordu. Habeşistan, savaşa taraf olmak istemediğini belirtmek için tazminata razı geleceğini söylediye de İtalya²⁵³ bunlara hiç kulak asmamıştır.

İtalyan-Habeş meselesinin anlaşılmaz bir duruma gelmesi nedeniyle konu tekrar Milletler Cemiyeti'ne intikal etmiştir. Cemiyet, durumu barış yoluyla halletmeyi lazım geldiğini söylemişti. Bununla birlikte İtalya, Afrika'ya sevkیات yapmaya devam ediyordu. Mussolini ve İtalyan gazeteleri durumu geçiştirmek isteyen İngiltere ve Fransa'ya çatmışlardır. Hatta Mussolini daha ileri giderek Habeş meselesi dolayısıyla İtalya'nın gerçek dostları ortaya çıkacağını söylemiştir.²⁵⁴

İtalya ile Habeş arasındaki meselede Milletler Cemiyeti işi sürekli ertelemek

²⁵¹ Cami, "Siyasa Acununda Olanlar", Yeni Adam, S.56, İstanbul, 1935, s.7.

²⁵² Cami, "Siyasa Acununda Olanlar", Yeni Adam, S.56, İstanbul, 1935 s.6.

²⁵³ Cami, "Siyasa Acununda Olanlar", Yeni Adam, S. 62, İstanbul, 1935, s.7.

²⁵⁴ Yunus Nadi, "Avrupa Yeniden Karışıyor", Cumhuriyet, 4 Haziran 1935, No:3969, s.1.; Ayın Tarihi Ankara, 1935, S.19, s.105.

zorunda kalmıştır. İtalya bu mesele karşısında Milletler Cemiyeti'nden ayrılmayı gündeminde tutarak sürekli olarak Avrupa'yı tehdit etmiştir.²⁵⁵ 1920 yılında Habeşistan ile İtalya arasında yapılan anlaşmanın 5. maddesine göre iki devlet arasındaki ihtilafın hakem usulüyle halledilmesi şeklinde olmasına rağmen Milletler Cemiyeti, Habeşistan'ın 3 defa başvuruda bulunmasına rağmen bu meseleyi erteleme politikası izlemiştir. Amaç Mussolini'yi kızdırmamaktır.²⁵⁶

Habeşistan, Ual-Ual sınırında meydana gelen anlaşmazlık nedeniyle Milletler Cemiyeti'ne başvurusu üzerine Cemiyet, 25 Mayıs 1935 tarihinde toplanmıştır. Toplantı sırasında en net tavrı Rusya ortaya koymuştu. Rusya, iki devlet arasında cereyan eden meselenin 1928 anlaşması²⁵⁷ esasına göre çözülmesi gerektiğini söylemiştir. İtalya, Habeş meselesinde uzlaşi formülünü kabul etmiştir. Görüşmede ortaya konulan formül şu şekilde idi: Bu meselenin bir hakem tayin edilerek çözüme kavuşturulması ve 1928 Habeş-İtalya arasında yapılan anlaşmanın baz alınmasıdır. Hakem usulüyle İtalyan-Habeş meselesi çözüme kavuşturulamazsa tekrar Milletler Cemiyeti'ne başvurulacaktı.²⁵⁸

Bu dönemde Avrupa'yı en çok meşgul eden konu İtalyan Habeş Meselesi dolayısıyla Milletler Cemiyeti'nin dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalma meselesiydi. İngiltere, İtalyan-Habeş Meselesiyle ilgili politikasını Milletler Cemiyeti'nin geleceğini hesaba katarak belirlemiştir. Daha önce Mançurya meselesi yüzünden cemiyetten Japonya'nın ayrılmasıyla dünya müessesesi olmaktan çıkan

²⁵⁵ Yunus Nadi, "Son Siyasa Karşısındaki Acı Dersler", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1936 s.1

²⁵⁶ Cami, *Siyasa Acununda Olanlar*, Yeni Adam, S. 75, İstanbul, 1935, s.6.

²⁵⁷ Rusya'nın atıf yaptığı 1928 İtalyan-Habeş anlaşmasının 5 maddesi ki o da şöyledir: " her iki taraf kendi siyasal çareleriyle halledemeyecekleri bir ihtilafi, silah kuvvetine başvurmaksızın hakem vasıtasıyla ve mülayim bir surette halletmeyi kabul eder" şeklindedir. *Ayın Tarihi*, S. 14, Ankara, 1935, s.227.

²⁵⁸ *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1935 No:3960.

Cemiyet, İtalya'nın ayrılması durumunda ise Avrupa müessesesi olmaktan çıkma tehlikesi ortaya çıkmıştır.²⁵⁹ İtalyan, Habeş Meselesinin Milletler Cemiyeti'nde tartışılmasına fena halde kızmıştır. İtalya'ya göre 1928 İtalya-Habeş arasında yapılan anlaşmanın beşinci maddesine göre iki devlet arasında bir anlaşmazlık iki devletin arasındaki konuşma ve arabuluculukla çözüleceğini söylemişlerdir.²⁶⁰

4 Eylül 1935 tarihinde İtalyan Habeş meselesi kaldığı yerden Milletler Cemiyeti'nde yeniden görüşülmeye başlanmıştır. Toplantıda İtalyan delegesi B.Aloizi silahlanmış olan Habeşistan'ın sınırda İtalya'yı taciz ettiğini, kaldı ki vahşi devlet olan Habeşistan'ın medeni ülkelerin olduğu yerde olmaması lazım geldiğini ve İtalya'nın bu onuru hiçbir zaman Habeşistan ile paylaşmayacağını söylemiştir. Aloizi'nin söyledikleri üzerine söz alan Habeş delegesi B.Jezz İtalya'yı bu tavrından ötürü kınamıştır. Bundan sonra yine söz alan İtalyan delegesi Habeşistan'ın işgalini meşrulaştırmak için ağır suçlamalarda bulunmuştur.²⁶¹

İtalya, Milletler Cemiyeti komisyonlarında Mussolini'nin istediği yönde davranmış ve yapılan müzakerelerde hızlı şekilde karar alınmasını engellemiştir. İtalya bu yolla zaman kazanmak istemiştir.²⁶² Çünkü Habeşistan'da yağmur mevsimi devam ettiğinden, İtalya saldırıya başlayamamıştır. Yağmurlar dininceye kadar Mussolini meseleyi Milletler Cemiyeti'nde oyalamak isteyerek zaman kazanmanın peşine düşmüştür. İtalyan-Habeşistan meselesi nedeniyle Milletler Cemiyeti üyeleri arasında ihtilaf oluşmaya başlamıştır. İtalya sürekli olarak Milletler Cemiyeti'ni bırakmakla tehdit ettiğinden diğer üyeler İtalya'ya karşı net bir tavır ortaya

²⁵⁹ Muharrem FeyziTogay, "Uluslar Derneğini Kurtarmak İçin Çalışmalar", Cumhuriyet, 9 Temmuz 1935, No:4001, s.2.

²⁶⁰ Cumhuriyet, 11 Ağustos 1935, No:4033, s.1.

²⁶¹ Ulus, 5 Eylül 1935, No:5068,s.1.

²⁶² Cami "İtalya ve Uluslar Kurumu", Yeni Adam, S. 90, İstanbul, 1935, s.6.

koyamamışlardır. Fransa zecri tedbirlerin uygulanması konusunda İngiltere ile birlikte hareket etmekle beraber zecri tedbirler konusunda verilen karar tarihi ile bu tedbirlerin uygulaması arasında bir zaman diliminin olmasını istemiştir.

4.1.1. Üçler Konferansı

Milletler Cemiyeti 31 Temmuz 1935 tarihinde İtalyan-Habeş Meselesi için Habeşistan'ın daha önceki ısrarlı çağrılarına rağmen ilk defa toplanmıştı. Bu toplantıya İtalya adına Baron Aloizi, Fransa adına Laval ve İngiltere adına ise M. Eden katılmıştır. Toplantının seyri içerisinde İtalyanlar başlıca iki şeye itiraz etmişlerdir: Birincisi Habeşistan'ın 1906 Anlaşmasını imzalayan İngiltere, Fransa ve İtalya arasında geçen müzakerelere müdahale etmesi ve ikincisi ise Milletler Cemiyeti'nin güya Habeşistan'ı muhatap almasıdır.²⁶³ İtalya'nın bu şekilde itirazları olmuşsa da toplantının neticesinde İngiltere, Fransa ve İtalya arasında İtalya-Habeş meselesi ile ilgili şu kararlar alınmıştır:

1. Uzlaşmanın devam etmesi.
2. Harbin bir süreliğine ertelenmesi.
3. Bir dahaki toplantıda 1906 yılında yapılan anlaşmaya imza atan devletlerin bu meseleye çözüm bulamaya çalışmaları.
4. Bu komisyona başka bir devletin katılması şeklinde olmuştur.²⁶⁴

Mussolini, bu anlaşmada yer alan ikinci maddeye göre savaşın kısa süreliğine de olsa erteleneceğini söylemiştir. Diğer tarafta İtalya'nın görüşmelerden çıkan kararlara cevabı şu şekilde olmuştur: Uzlaşma işinin devam etmesinin Habeşistan'ın tavrına bağlı olduğu; İtalya, uzlaşma komisyonuna üçüncü bir ülkeyi kabul ettiği gibi

²⁶³ Cami "Habeşistan İşi: İngiltere, Fransa-İtalya", Yeni Adam, S.84, İstanbul, 1935, s.6.

²⁶⁴ Ulus, 1 Ağustos 1935, No:5033, s.1.

1906 Anlaşması üzerine konuşmayı da kabul etmiştir.²⁶⁵ Milletler Cemiyeti'nin almış olduğu kararlar İtalya'yı çok fazla heyecandırmamıştır. İtalya, Milletler Cemiyeti'nden çözüm hususunda bir sonuç beklemediğinden alınan bütün kararları kayıtsız şartsız kabul etmiştir. Habeşistan tarafında ise Milletler Cemiyetine özellikle de İngiltere'ye zorunlu olarak bir güven vardı. Alınan kararlara bakıldığında çözümün masa başında sürekli erteleneceği ve somut olarak çözüme katkıda bulunacak adımların atılmayacağı net olarak ortaya çıkmıştır.

Temmuzun sonunda toplanan Üçler Konferansından bir şey çıkmayınca üye devletler 16 Ağustos 1935 tarihinde bir daha toplanmışlardır. Toplantıda İtalyan delegesi Baron Aloizi, İtalyan-Habeş meselesine çare bulunamazsa Mussolini'nin mutlaka savaşa başvuracağını söylemiştir. Buna karşı İngiliz delegesi M. Eden İtalyan-Habeş Meselesinin sadece 1906 Anlaşması veya 1928'de ikili arasında yapılan anlaşmayla değil Briyan Kellog Anlaşmasını da hesaba katarak barışın temin edileceğini belirtmiştir.²⁶⁶ 1906'da Fransa – İngiltere ve İtalya arasında yapılan anlaşma Üçler Konferansı'nın esasını teşkil etmiştir. İtalya bu konferansta Habeşistan'ın Afrika'daki İtalyan sömürgelerini taciz ettiğini ileri sürerek 1906 anlaşmasının dışına çıkmak istemiştir. Buna karşın İngiltere ve Fransa İtalya'nın 1906 anlaşmasına riayet etmesi halinde barışın kolay tesis edileceğini ve konuşmaya devam edeceklerini deklare etmişlerdir. Üçler Konferansında Aloizi İtalya'nın kendisini tatmin edecek yeni bir yol bulunmadığı takdirde savaşa başvuracaklarını bildirmiştir. Bu toplantıda İngiltere ve Fransa 1906 anlaşmasını gündeme getirerek İtalya'yı fena halde sıkıştırmışlardır. Zira bu anlaşmaya göre İtalya'nın Fransa ve İngiltere'ye danışmadan hareket etmesi Habeşistan'ın yanında İngiltere ve Fransa'yı

²⁶⁵ Cumhuriyet, 2 Ağustos 1935, No:4024, s.1.; Kurun, 2 Ağustos 1935, s.2.

²⁶⁶ Cumhuriyet, 17 Ağustos 1935, No:4043, s.1.

da karşısına almak anlamına gelmişti.

Habeş Kralı Üçler Konferansı konusunda İngiltere'nin kendilerine olan desteğinden memnun olduklarını ve bu desteğin devam etmesi halinde Habeş ulusunun ulu ortada kalmayacağını söylemiştir.²⁶⁷ Üçler Konferansı biterken İtalyan Habeş meselesi Eylül ayında toplanacak konferansa bırakılmıştı.²⁶⁸ Ayrıca İtalyan Habeş sınırında çıkan münferit hadiselerin ortaya çıkış nedenini tarafsız delegelerden oluşan hakem komisyonuna bırakılmıştır.²⁶⁹ Konferansın sonunda B.Laval üç devletin üyeleri İtalya Habeş meselesine dair barışı tesis edecek bir yol bulamamışlardır. Toplantı sırasında önerilen şeylerin araştırılması icap ettiğinden bunlara ileriki tarihlerde devam edilecektir derken Eylül ayında toplanacak Milletler Cemiyeti konseyini kastetmiştir.²⁷⁰

1935 Ağustos ayında toplanan Üçler Konferansı'nda İtalya'ya şu teklifler sunulmuştur:

1. Habeşistan ile ilgili olan anlaşmaları İtalyan lehine genişletmek
2. İngiltere ve Fransa İtalya'ya Habeşistan'da yeni imtiyazlar vermekle beraber Habeşistandaki çıkarları için birlikte hareket etmek.
3. İtalya'ya sömürge topraklarını Habeşistan saldırılarına karşı koruması için güvence verilmesi.

İtalyan Delegatesi B. Aloizi bu teklifleri Mussolini'ye bildirmiştir. Fakat Mussolini cevap vermediğinden toplantı bitmek zorunda kalmıştır.²⁷¹

İtalyanlar, son toplantıda İngiltere ve Fransa'nın savaşın çıkmasına engel

²⁶⁷ Cumhuriyet ,19 Ağustos 1935 s.4 No.4045

²⁶⁸ Cami,Uluslar Kurumu Son Toplantısı, Yeni Adam, S. 85, İstanbul, 1935, s.6.

²⁶⁹ Togay Feyzi Muharrem, "Paristeki Görüşmeler ve 1906 Anlaşması", Cumhuriyet, 19 Ağustos 1935, No:4045, s.2.

²⁷⁰ Ulus, 19 Ağustos 1935, No:5251, s.1.

²⁷¹ Akşam, 19 Ağustos 1935, No: 6047s.1.

teşkil eden açıklamaları ve tekliflerine karşı Mussolini, Milletler Cemiyeti'nin harbi engellemeye kalktığı takdirde bunun yenedünya harbine neden olacağını söylemiştir. Konuşmasının devamında zecri tedbirlerin uygulaya konulması halinde de İtalya'nın var olan gücüyle buna karşı koyacağı ve hiçbir şeyin İtalya'yı Habeş işgalinden alıkoymayacağını hatta bu uğurda dünya savaşını bile göze alacağını ilave etmiştir.²⁷² İngiltere'nin tüm çabalarına karşın Mussolini bu demeciyle Milletler Cemiyetini ve üye devletlerin çabalarını boşa çıkarmıştır. İtalya Habeş meselesini harp çıkmadan halletmek isteyen Üçler konferansı İtalya, İngiltere ve Fransa'nın katılımıyla toplanmıştır. Son toplantıda İtalya bu meselenin hali için çok net isteklerde bulunmuştur. Üçler konferansı üç gün içerisinde bitmiştir. Toplantı çok kısa sürmüştür. Toplantıda herhangi somut bir sonuca varılmamıştır.

4.1.2.Milletler Cemiyeti 4 Eylül 1935 Toplantısı

Milletler Cemiyeti Ağustos ayının ortalarında yaptığı toplantıda işaret ettiği üzere 4 Eylül 1935 tarihinde toplanmıştır. Toplantıya İngiltere, Fransa, İtalya ve Arjantin delegeleri katılmışlardır. Toplantıda mesele üzerine söz alan İtalyan delegesi, diğer üyelere Habeşistan ile ilgili olarak "*Habeşistan iptidai memlekettir. Burada asayiş namına bir şey yoktur. Esaslı hükümet teşkil değildir. Esir ticareti devam ediyor. Böylesi bir memleket Milletler Cemiyeti üyesi olamaz ve hemen Cemiyetten çıkarılmalıdır*" şeklinde beyanatta bulunmuştur.²⁷³

B. Aloizi'den sonra sözü alan İngiliz delegesi M. Eden, İtalyan delegesinin konuşmasına ilişkin Habeşistan'da Milletler Cemiyeti denetiminde geniş ıslahat

²⁷² Muharrem Feyzi Togay, "*Muharrem, Dünya'nın Yeniden Taksimi Cereyanı*", *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1935, No:4052, s.2.

²⁷³ *Akşam*, 4 Eylül 1935, No: 6063, s.1.

yapılacağını iki devletin sınırı Milletler Cemiyeti kontrolünde olacağını ve böylece Habeşistan'ın sınır ihlali yapamayacağı şeklinde İtalya'ya teminat vermiştir.²⁷⁴ Ardından Fransız delegesi M.Laval İtalyan-Habeş meselesinin silaha başvurulmadan çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtmiştir. B. Aloizi hem İngiliz hem de Fransız delegelerinin söylediklerine kulak asmayarak savaşta kararlı olduklarını göstermek için Habeşistan'ın İtalyan sömürgelerini rahatsız etmeye hali hazırda devam ediyor şeklinde görüş belirtmiştir.²⁷⁵

Ertesi gün konsey toplanınca Aloizi, Habeşistan'ın olduğu yerde artık İtalya olmayacaktır diyerek toplantıyı terk etmiştir.²⁷⁶ Bunun üzerine Habeş delegesi tekrar söz alarak *“İtalya memleketimi daha iyi soymak için onu lekelemek istiyor. İtalya, Habeşistan'ı kanun harici tutmakla bizzat kendisi taahhütlerini ihlal etmiş bir vaziyete düşüyor. İtalya Habeşistan ile müsavat dairesinde müzakerede bulunmamak için kendinde fevkalbeşer 15. madde mucibince üzerine düşen sorumluluğu kabul etmelidir. Onuncu maddenin hakiki değerinin ne olduğunu bildirmelidir. Konsey, saldırma tehlikesini durduracak tedbirleri almalıdır. Habeşistan sizden soruyor: bu küçük memleket paktın hükümlerine rağmen tehdit edilirken, kendi taline mi bırakılacaktır? Korunulmayacak mıdır?”*²⁷⁷ şeklinde konseyin tüm delegelerine sorular sormuştur. Konsey bu soruları cevaplandırmadan toplantı akşam saat 10'da kapanmıştır. İtalya, Habeşistan delegesinin olduğu yerde açık olarak Habeşistan'ı gayri medeni ilan etmiştir. İtalyan delegesinin konseyden ayrılması bir taktik savaşının sonucu olmuştur. İtalya bu şekilde davranarak Milletler Cemiyeti'nin meseleye çözüm bulmasını zorlaştırmıştır.

²⁷⁴ **Kurun**, 5 Eylül 1935, No:6341-281, s.1.

²⁷⁵ **Akşam**, 5 Eylül 1935, No:6064, s.2.

²⁷⁶ **Akşam**, 6 Eylül 1935 No:6065, s.3.

²⁷⁷ **Ulus**, 6 Eylül 1935, No:5070, s.1.

4.1.3.Beşler Komitesi

5 Eylülde İtalyan delegesinin oturumu terk etmesi üzerine konsey, hiçbir şey yapamadan toplantıyı sona erdirmişti. Son toplantının üzerinden daha iki gün bile geçmeden, bugüne kadar İtalyan-Habeş meselesini bir türlü çözüme kavuşturamayan Milletler Cemiyeti, 8 Eylül 1935 tarihinde 5'ler Komitesi şeklinde yeniden toplanmıştır. Bu komitede Fransa, İngiltere, İspanya, Polonya, Sovyetler ve Türkiye delegeleri yer almışlardır.

Mussolini, Milletler Cemiyeti nezdinde görüşmeler devam ettiği müddetçe biz savaşa başlamayacağız diye komisyona bildirmiş ve şartlarını da şu şekilde sunmuştur:

1. Habeşistan halkına dağıtılan silahlar ellerinden alınacak.
2. Habeşistan İtalyan askerleri tarafından kontrol edilecek.
3. Habeşistan'da Mısır'daki gibi bir yönetimin kurulması, İngiltere ve Fransa'nın Habeş Meselesine karışmamalar gerektiği şeklinde sıralanmıştır.²⁷⁸

Konseyde M. Eden, Mussolini'nin teklif ettiği maddelerin kabul edilemez olduğunu; bunların barış meselesinin iflası olacağını söylemiştir. Buna karşın söz alan B. Aloizi "*Habeşistan'ın kural tanımadığını sömürgelerine yönelik silahlanma ve saldırı planlarına devam eden ülkeye itimatlarının kalmadığını ifade etmiştir. Ne kendi kendini ne de kendisine tabi ahaliyi kontrol edemeyen vahşi bir devlete karşı artık İtalya sakin vaziyetini muhafaza edemez*" demiştir. İtalya bundan böyle Habeşistan'ın imzaya razı olacağı anlaşmalara emniyet etmeyeceğini, İtalya'ya göre Habeşistan, Milletler Cemiyeti'nin yüksek uluslararası ahlakını anlamaya muktedir

²⁷⁸ Akşam, 8 Eylül 1935, No:6067, s.2.

değildir.²⁷⁹

Toplantıda Habeş delegesi M.jezz konuşmaya başlar başlamaz B. Aloizi 3'ler Konferansında olduğu gibi burda da salonu terk etmiştir. Habeş delegesi Aloizi'nin daha önce Habeşistan üzerindeki ithamlarını kabul etmek imkansız olduğunu vurgulamıştır. Sovyet delegesi, “ *bir memlekette dahili idaresi medeniyeti, örf ve adetleri insanların ırk ve rengi bahane edilerek taarruzu cevaz olmadığını hiçbir devletin böyle bir harbi makul görmeyeceğini İtalya'nın ileri sürdüğü sebeplerden hiçbirinin Habeşistan'a taarruzu meşru kılmayacağını*” söylemiştir.²⁸⁰ Sovyet delegesinin söylemleri İngilizlerin söylemlerinden daha samimi olmuştur. Çünkü İngiltere, Milletler Cemiyetinde Habeşistan'ı mutlak şekilde savunurken insan hakları, adalet ve zulüm geri planda kalmıştır. Çıkarları üzerinden Habeşistan'a sahip çıkmıştır. Fakat Rusya Habeşistan'ı savunurken hiçbir çıkarı yoktu sadece sömürge amaçlı emperyalizmi meşrulaştıran sebeplere karşı çıkmıştır.

Toplantının sonunda beş üye söyle bir rapor yayınlamışlardır: “*eğer iki taraftan biri Milletler Cemiyeti'nin kararına baş eğmez de harbe girişecek olursa Cemiyetin 16. maddede gösterilen ekonomik ve finansal cezalar uygulanacaktır*” şeklindedir.²⁸¹

4.1.4.Paris Barış Teklifleri

Paris'te, İngiltere ve Fransa, İtalyan-Habeş meselesine çare üretmek için yeni arayışlara girmişlerdir. Çünkü şimdiye kadar Milletler Cemiyeti nezdinde yapılan toplantılarda bir çare üretilmemiştir. Bunun için Fransa ve İngiltere İtalya'ya yeni

²⁷⁹ **Akşam**, 9 Eylül 1935, No:6068, s.1.

²⁸⁰ **Akşam**, 10 Eylül 1935, No:6069, s.1.

²⁸¹ **Ulus**, 13 Eylül 1935, No:5076, s.1.

tekliflere hazırlanmışlardır. Bu amaca İtalya'ya sundukları yeni teklifler şunlardır:

1. Adua şehri ve Eritre arasında yer alan Agame şehrinin İtalya'ya verilmesi.
2. Danakil şehrinin verilmesine itiraz edilmeyecek.
3. Ogedan şehri İtalyan Somali'sine bırakılacaktır.
4. Fransa, İtalya'nın işgali altında bulunan Tigre'nin tamamen İtalyanlara bırakılmasına itiraz etmeyeceğini söylemiştir.²⁸²

İtalya bu tekliflere kulak asmayınca İngiltere ve Fransa Paris'te yeni teklifler hazırlamışlardır. Paris'te alınan kararlar İtalya'ya bildirilmiş ve ayın on ikisine kadar cevap vermesi istenmişti. Fransa ile İngiltere arasında ortak hazırlanan ve İtalya teklif edilen maddeler şunlar olmuştur:

1. Kızıldeniz üzerinde Habeşistan'a bir liman verilecektir. Bu liman Eritre'deki Asab limanıdır. Eğer İtalya bunu reddedecek olursa İngiltere Somali'deki Zeyla limanını vermeyi ön görmüştür.
2. Tigre bölgesinin büyük bölümü İtalya'ya verilecektir.
3. İtalya Habeşistan'ın kuzey kısmında Ogaden'i de içine alacak geniş toprak parçası olacaktır. Bunun haricinde Ogaden'in batısında İtalya'ya işlemek üzere ayrıca bir bölge verilecektir. Habeşistan'ın Amharik kısmı bağımsız kalmak kaydıyla Milletler Cemiyeti Habeşistan'a ekonomik yardımda bulunacaktır.²⁸³

Daha İtalya bu maddelerle ilgili bir açıklama yapmadan Habeşistan, Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya teklif ettiği maddeleri kabul etmeyeceğini söyleyerek Cemiyeti şaşırtmıştır.²⁸⁴

Habeşistan, İtalya'nın 1906 ve 1928 anlaşmalarına riayet etmediğini buna

²⁸² Akşam, 6 Aralık 1935 No:6156, s.1.; Cumhuriyet, 6 Aralık 1935 No:4124, s.1.

²⁸³ Akşam, 10 Aralık 1935, No:6160, s.1.; Cumhuriyet, 10 Aralık 1935 No:4158, s.1,3.

²⁸⁴ Cumhuriyet, 12 Aralık 1935 No:4160, s.1.

karşın kendisinden toprak istediğini, Habeşistan'a medeniyet sokacağını iddia eden İtalya'nın çoluk çocuk öldürdüğünü ve hastaneleri bombardıman ederek Milletler Cemiyeti hükümlerini ihlal ettiğini İtalya'ya sunulan barış tekliflerinin bu nedenle kabul edilemez olduğunu söylemiştir.²⁸⁵ Habeşistan bu tavrıyla Paris görüşmelerini suya düşürmüştür. Habeşistan topraklarını bölecek hiçbir kararı kabul etmeyeceğini göstermiştir. Tekliflere İtalya, Habeşistan'a göre daha olumlu yaklaşmıştır.

17 Aralık 1935 tarihinde Milletler Cemiyeti, İtalya ve Habeşistan'a yapılan teklifleri tetkik etmek üzere İngiltere ve Fransa'nın önderliğinde Cenevre'de toplanmışlardır. İtalya; İngiltere ve Fransa tarafından kendisine sunulup ama Habeşistan tarafından kesin bir dille ret edilen tekliflere karşılık Milletler Cemiyeti'ne kendi tekliflerini sunmuştur. Bu tekliflere göre:

1. Teklif olunan kolonizasyon bölgesi Mısır ve Sudan sınırlarına kadar genişletilmelidir.
2. Asabi olacak yerde Kızıldeniz üzerinde yeni bir liman kurabilmesi için Habeşistan'a Eritre'den geçecek bir toprak şeridi vermek mümkündür.
3. İtalya'ya işletmek üzere verilecek olan bölge, Adisababa'nın doğusundan geçerek Musavva'ya bağlayacak bir demiryolu yapılacaktır.
4. Harrar bölgesinde İtalya'ya ekonomik menfaatler temin edilecektir.
5. Tigre'deki kutsal Aksum şehrinin papazları İtalya'ya Dahalet etmemiş oldukları cihetle, Habeşlerin bu adamlarda kanlı surette öç almalarına sebep olmamak için bu şehir Habeşistan'a verilmemelidir.²⁸⁶

İngiltere, İtalyanların bu teklifleri kendilerinin ve Fransa'nın gerçek niyetlerini öğrenmek için verdiğini söylemiştir. İngiltere ve Fransa bu teklifleri ret

²⁸⁵ Kurun, 10 Aralık 1935 s.10 No: 6447-387.

²⁸⁶ Cumhuriyet, 18 Aralık 1935, No:4166, s.8.

ederek kesinlikle dikkate almayacaklarını İtalya'ya bildirmişlerdir.²⁸⁷ Bunun üzerine Habeşistan'dan sonra İtalya'da Paris barış tekliflerini kabul etmeyeceğini Milletler Cemiyeti'ne bildirmiştir. Paris barışı tekliflerinin akamete uğraması üzerine İngiltere Dış İşleri Bakanı Sir Samuel Haore kabinesinden istifa etmiştir.²⁸⁸

İtalyan-Habeş savaşı üzerine görülmüştür ki Milletler Cemiyeti ve onun gibi güvenlik işlerinden sorumlu uluslararası kurumlar büyük devletlerden bağımsız hareket etme kabiliyetleri yoktur. Milletler Cemiyeti burada İngiltere'nin istekleri dışında farklı bir görüş dile getirememiştir. İtalya da güçlü devlet olduğundan Milletler Cemiyeti ona yönelik kati yaptırımlara gidememiştir. Hem İtalya hem de İngiltere Milletler Cemiyeti üzerinden kozlarını paylaşma yarışı içerisine girmişlerdir. Burada Fransa, Avrupa politikasında yalnız kalmamak için ikili arasında arabuluculuk görevini üstlenmiştir.

4.1.5. 13'ler Komisyonu

Fransa, Onsekizler komitesinin zecri tedbirlerin şiddetini artırmasını engellemek ve İtalya'ya yönelik petrol ambargosunu rafa kaldırmak için 13'ler komitesini toplantıya çağırmıştır.²⁸⁹ Nisan 1936 tarihinde İtalya, Habeş meselesinin 13'ler Komisyonunda görüşülmesini ve zecri tedbirlerin şiddetlendirilmesini engellemek için toplantıya katılmayı kabul etmiştir.²⁹⁰ Bunun üzerine Cemiyet 8 Nisan 1936 yılında İspanya delegesi Madariaga tarafından toplanmıştır. Komisyonunda İngiliz Dış İşleri Bakanı M. Eden, Fransız Dış İşleri Bakanı Laval, Romanya Dış İşleri Bakanı M. Titülenko, İspanya delegesi Madariaga ve Türkiye'nin Paris sefiri

²⁸⁷ Cumhuriyet, 19 Aralık 1935, No:4166, s.8.

²⁸⁸ Cumhuriyet, 19 Aralık 1935, No: 4166, s.1.

²⁸⁹ Muharrem Feyzi Togay, "Cenevre Toplantıları" Cumhuriyet, 8 Nisan 1936, No:4274, s.2.

²⁹⁰ Cumhuriyet, 8 Nisan 1936, No:4274, s.9.

Suad Davaz yer almıştı.²⁹¹

Habeşistan'ın daha önce İtalya'nın savaşta zehirli gaz kullandığı gerekçesiyle Milletler Cemiyetine başvurmuştu. Bu zehirli gaz suçlaması üzerine M. Eden 13'ler komisyonuna İtalya'nın savaştığı zehirli gaz kullandığına dair şu kanıtları sunmuştu:

1. 30 İlkanun 1935 tarihli Habeş tebliğinde İtalyanların 23 İlkanun 1935 tarihinde zehirli gaz kullandıkları bildirilmiştir.
2. Habeş İmparatoru 30 İlkânunda Milliyetler Cemiyeti genel sekreterine yapmış olduğu tebligatta İtalyanların 23 İlkanun 1935 tarihinde Takkaze'de İtalyanların zehirli gaz kullandıkları suçlaması yapılmıştır.
3. Habeş hükümeti 20 Mart 1936 tarihinde Adisababa'da yabancı elçilere verilen notada İtalyan kıtaatının Le Haye mukavelesine ve 17 Haziran 1925 tarihli Cenevre protokollerine muhalif olarak zehirli gaz kullandıkları bildirmektedir.
4. İngiliz Kızılhaç'ından Dr. Melly seyyar hastanesinde yüzden fazla gazdan zehirlenmiş Habeşliye tesadüf ettiğini teyit etmektedir. Dr. Melly'nin iddiasını ispat için gönderdiği fotoğraflar sunulmuştur.
5. İngiliz Kızılhaç'ına mensup Dr. Makfie de zehirli gazdan yaralanmış yüzlerce erkek, kadın ve çocuğu tedavi altına aldığını bildirmiştir.
6. Habeşistan'daki Norveç hastanesine ait bir raporda 21 kişinin zehirli gazdan kendilerine başvurduğu ispat edilmiştir.
7. İsveç Kızılhaç hastanesi Aralık 1935 tarihinde zehirli gazdan ortaya çıkan yaraları tedavi etmiştir.
8. Uluslar arası Kızılhaç cemiyetinden Dr. Jindo ile İsveç Kızılhaç Cemiyetinden Kont Rosen 17 Mart 1936 tarihinde Kouram yakınlarında zehirli gaz

²⁹¹ Akşam, 9 Nisan 1936,4 No:6276, s.1.

kullanıldığı bunu bir rapor şeklinde Cenevre'ye gönderilmiştir.

9. Habeş Kızılhaç hastanesinden İrlandalı Dr. Brofil İlkânun ayının son haftasıyla İlkânunun ilk haftasında Kuoram ve Makalle arasında zehirli gazdan yaralanmış 30 kişiye rastladığını Londra'ya bildirmiştir. Bu yaralanmalar zehirli gazdan olduğu Dr. Hikey ile Dr. Supler tarafından teşhis edilmiştir.²⁹²

İngiltere bu kanıtları sunmasına ve buna göre İtalya'nın insanlık suçu işlemesine rağmen komisyonun diğer delegelerinden olumlu olumsuz herhangi bir tepki olmamıştır. İngiltere, İtalya'yı en azından burada köşeye sıkıştırmak adına yaptığı atakta beklediği desteği alamamıştır.

İtalya, zecri tedbirler konuşulmaya başladığında Milletler Cemiyeti'ni Avrupa politikasını gözden geçireceğini; Avusturya ile ilişkilerini güçlendirip Avusturya'nın silahlanmasına yardım edeceğini ve İtalya'nın Almaya ile işbirliğine gidebileceğini söylemiştir. Bu tehditlere rağmen İngiltere, İtalya'nın Habeşistan'da zehirli gaz kullandığı gerekçesiyle İtalya'ya yönelik zecri tedbirlerin şiddetlendirilmesi ve petrol ambargosu istemiştir.²⁹³ Fransa delegesi ise İtalya'nın değişken politikasından çekindiği için değil zecri tedbirlerin şiddetlendirilmesini bilakis kaldırılmasını teklif etmiştir. Hatta Fransız basını bile zecri tedbirler aleyhine yayın yapmaya başlamıştır.²⁹⁴

Son güne kadar toplantılara bir dinleyici gibi katılan İtalyan delegesi, toplantının biteceği gün İtalya'nın şartlarını komisyona sunmuştur. Bu şartlar: "*İtalya ile Habeşistan Milletler Cemiyeti karışmaksızın ve Cenevre'nin haricinde bir yerde kendi aralarında sulh müzakerelerinde bulunmalıdırlar. Savaş konusu yine ilgili olan*

²⁹² *Ayın Tarihi*, Ankara, 1936, S.30, s.105,106. *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1936 No:4274, s.7.

²⁹³ *Kurun*, 10 Nisan 1936 No:6553-493, s.1.; *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1936 No:4275, s.8.

²⁹⁴ *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1936, No: 4281, s.7.

devletler; İtalya ve Habeşistan arasında fakat Habeşistan silahları teslim etmek kaydıyla halledilme yoluna gidilecektir” şeklinde olmuştur. Habeşistan delegesi bu şartları kabul etmeyeceğini komisyon başkanına bildirmiştir.²⁹⁵

İngiltere ve Fransa kendi aralarında anlaşarak 11 Mayıs 1936 tarihinde tekrar toplanmak kaydıyla hiçbir şeyi çözüme kavuşturmadan 13'ler toplantısını sonlandırmışlardır.²⁹⁶ Toplantının sonuç raporunu 8 Nisan 1936 tarihinde toplantıyı açan İspanyol delegesi Madariaga okumuştur. Rapor, 13'ler komitesinin tüm uğraşlarına rağmen barış sağlanamamıştır²⁹⁷ ibaresiyle son bulmuştur. İngiltere ve Fransa bütün enerjilerini bu mesele üzerine yoğunlaştırmışlardır. Çünkü burada iki güçlü devlet arasında kesin bir ihtilaf çıkarsa İtalya kazançlı çıkacaktır şeklinde kaygılanmışlardır.

4.1.6. 18'ler Komisyonu

13'ler toplantısının sonuç raporunda belirtildiği üzere Milletler Cemiyeti savaşın durdurulması için bir çare üretmediği gibi toplantıyı 11 Mayıs 1936 tarihine atmıştı. Bu arada İtalya Adisababa'yı işgal ederek Habeşistan'ı ilhak etti. Yani Milletler Cemiyeti daha önce yaptığı toplantılarda bir şey yapamadığı gibi bundan sonraki toplantıları zaten İtalya için sembolik olmuştur.

Daha önce belirtildiği gibi Milletler Cemiyeti İtalyan-Habeş meselesini konuşmak için 11 Mayıs 1936 tarihinde toplanmıştır. İtalyan ve Habeş delegeleri de katılmışlardır. İtalyan delegesi Baron Aloizi, Habeşistan diye bir devletin olmadığını dolayısıyla M.C'de temsil edilemeyeceğini belirtmiştir. Hatta İtalyan-Habeş

²⁹⁵ Muharrem Feyzi Togay, “13'ler Komitesi” *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1936, No:4283, s.2.

²⁹⁶ *Akşam*, 20 Nisan 1936, No: 6287, s.1. Muharrem Feyzi Togay, “Cenevre'deki Görüşmeler” *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1936, No: 4286, s.2.

²⁹⁷ *Akşam*, 21 Nisan 1936, No:6288,s.1.

meselesinin gündemden çıkarılmasını ve diğer meselelerin konuşulmasını istediye de M. Eden diğer üye devletlerin görüşlerini aldıktan sonra İtalyan delegesinin isteklerini reddetmiştir. Bunun üzerine İtalyan delegesi ve yanında bulunan arkadaşları toplantıyı terk etmişlerdir.²⁹⁸ İtalya sürekli olarak Avrupa devletlerini Milletler Cemiyeti'nden ayrılmakla tehdit etmiştir. Fakat her seferinde de toplantılara katılmaktan geri durmamıştır. Son toplantıda Habeşistan toplantıya katıldığı için kendince gerekçeler sunarak ayrıldıysa da İtalyan-Habeş meselesi dışındaki konulara iştirak etmiştir. Bu demek oluyor ki İtalya şimdiye kadar tehdidinde samimi değildi ve Milletler Cemiyetinden ayrılmayı da göze alamamıştır.

4.2. Zecri Tedbirler

Milletler Cemiyeti kurulduğundan beri hak ihlalleri yapan ve kendilerine ait olmayan toprakları işgal eden devletler olmuştur. Örnek Japonya'nın Mançurya'yı işgalidir. Ki Milletler Cemiyeti ilk defa olarak bir devlete ekonomik anlamda zecri tedbirlerin uygulanmasını konuşmuştur.

İtalya Milletler Cemiyetindeki toplantılarda ikna edilmeyince İngiltere onu ekonomik tedbirler koymakla tehdit etmiştir. Şayet İtalya Habeşistan'a savaş açarsa İngiltere, Milletler Cemiyeti 16. maddesinin tatbikini isteyeceğini bildirmiştir. Bu madde "Milletler Cemiyeti misakının 12,13 ve 15 maddelerine muhalif olarak azadan biri harbe başvurursa derhal Milletler Cemiyetinin bütün azasına harpçıyane bir harekette bulunmuş olur. Bu devletler harbe müracaat eden devletle bütün ticari ve mali münasebetleri hemen kesmeyi kendi tebaalarının bu devlet tebaasıyla münasebette bulunmasını yasak etmeyi harbe başvuran devlet tebaasıyla Milletler

²⁹⁸ Cumhuriyet, 12 Mayıs 1936, No:4307, s.1.

Cemiyeti azası olsun olmasın diğer bütün devletler tebaaları arasında mali ve ticari münasebatta meydan bırakmamayı taahhüt ederler. Bu maddenin(16) ikinci kısmında icap ederse “müşterek silahlı bir kuvvet hazırlanacağı gibi ve pakttaki taahhütleri ihlal eden azanın cemiyetten çıkarılabileceği”²⁹⁹ şeklindedir. Fakat ne Milletler Cemiyeti ne de İngiltere İtalya gibi güçlü bir devleti Milletler Cemiyeti’nden uzaklaştırmaya cesaret edememişlerdir. İtalya’nın cemiyetten çıkarılması veya kendisinin ayrılması durumunda cemiyetin güvenilirliği ve etkisi gittikçe azalacaktır. Zaten Almanya ve Japonya’nın Cemiyetten ayrılması başlı başına sorun teşkil etmiştir.

İlk başlarda İtalya’ya karşı zecri tedbirlerden bahseden ülkeler kararların uygulanması konusunda çekinceli davranmışlardır. Çünkü bu tedbirleri isteyen devletlerin İtalya ile ticari münasebetleri çok yoğundu. Örneğin İngiltere 1934 yılında İtalya’ya 702 milyon lirete mal satmış ve 534 milyon lirete mal satın almıştır.³⁰⁰

Paris’te Sir Hoare ve M. Laval’ın kendi aralarında yapmış oldukları barış teklifleri önce Habeşistan sonra da İtalya tarafından kesin bir şekilde reddedildikten sonra Milletler Cemiyeti barışın sağlanmasının zor olduğunu anlamıştı. Bu nedenle harbin durdurulması için son çare olarak İtalya’ya zecri tedbirlerin uygulanması³⁰¹ için 18’ler komisyonuna görev verilmişti.³⁰² Zecri tedbirler konuşulmaya

²⁹⁹ **Akşam**, 13 Cuma 1935 No: 6072, s.4.

³⁰⁰ **Ulus** 28 Eylül 1935 s.2.

³⁰¹ İtalya ve Habeşistan Milletler Cemiyetine üye iki ülkedir. Cemiyet paktının 12. maddesine göre üye ülkeler harbe başvurmamayı kabul ederler. Eğer üye devletlerden birisi bu teahhüdü bozacak girişimlerde bulunursa Cemiyet savaşı durdurmak için bir takım tedbirlere başvuracağını söylemiştir. Üye devletler nasıl 12. madde ile savaşa başvurmayacaklarını söylemişlerse aynı zamanda 16 madde ile zecri tedbirler hakkında cemiyeti kararlarını tatbik edeceklerini kabul etmişlerdir. Falih Rıfki Atay, “Zecri Tedbirler”, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1935, No:4231, s.154.; **Ayın Tarihi** Ankara, 1935, S.23, s.154.

³⁰² Muharrem Feyzi Togay, “Ayın Siyaseti”, **Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi**, S.60, Ankara, 1936,

başlandığında İtalya, petrol, benzin ve kömür satışı durdurulsa dahi savaştan vazgeçmeyeceklerini söylemiştir.³⁰³ Zecri tedbirler ilk defa hem Milletler Cemiyeti'ne üye hem de büyük devlete karşı tatbik edilmiştir. İtalya'ya karşı tatbik edilen zecri tedbirler iki türlü olmuştur. Birincisi İtalyan malların alım ve satımının yasaklanması olmuştur. Diğeri ise harpte kullanılabilecek hammaddelerin İtalya'ya ticaretinin yasaklanması şeklinde olmuştur.³⁰⁴ İtalya'ya karşı alınmış olan zecri tedbirler iki noktada toplanmıştı. Birincisi askeri ikincisi ise sosyo ekonomik ve finansal tedbirler idi.³⁰⁵

İtalya'ya karşı uygulanacak olan zecri tedbirler tam olarak hazırlanarak Milletler Cemiyetinin imzasına gönderilmiş ve karar metni Milletler Cemiyetine üye devletlere gönderilmiştir. Bu kararlar Milletler Cemiyetinin 16.maddesine göre hazırlanan bu kararlar dört konu üzerinde durmuştur:

1. İtalya'ya silah, mühimmat ve diğer harp malzemeleri satılmayacaktır.
2. İtalya ile ticari ilişkiler gözden geçirilecektir.
3. İtalya'nın malları satın alınmayacaktır.
4. İtalya'ya ihracat yapılmayacaktır.³⁰⁶

Zecri tedbirleri konuşmak üzere toplanan Milletler Cemiyeti'de ilk önce İtalya'ya silah ticaretinin yasaklanması konuşulmuştur.³⁰⁷ 52 üye devletten 47'si bu teklifi kabul etmiştir. Bu toplantıya İngiltere'den dışişleri bakanı Samuel Haore ve İngiliz bakan M. Eden; Fransa başbakanı Laval, İtalya'da B. Aloizi ve diğer üye

s.62.

³⁰³ Muharrem Feyzi Togay, "Ayın Siyaseti", *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, S.57, Ankara, 1935, s.54.

³⁰⁴ Muharrem Feyzi Togay, "Zecri Tedbirler Kararlaştırıldı", *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, S. 56, Ankara, 1935. s.55.

³⁰⁵ BCA/030/10/234/580/13.

³⁰⁶ *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1935, No: 4124 s.8.

³⁰⁷ *Akşam*, 1 Kasım 1935 No:6121 s.2.

devletlerin etkili isimleri katılmıştır. Toplantıda silah ambargosu, İtalya'ya her türlü malların satılmasının yasaklanması ve İtalya sanayisinin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin ihracatının yasaklanması konuşulmuştur.³⁰⁸

35 ülke Milletler Cemiyeti nezdinde İtalya'ya karşı alınan silah ambargosunu kabul etmişlerdir. 16 ülke ekonomik tedbirlerin uygulanması, 16 hükümet ithalat yasağı, 7 ülke de bazı hammaddelerin 4 hükümet de karşılıklı müzakerelerin sonlandırılması konusunda karar almışlardır.³⁰⁹ Devletler zecri tedbirleri kabul edince İtalya bu devletlere protesto notası göndermiştir. Ayrıca bu tedbirlerden sadece 44 milyonluk İtalyan devletinin zarar görmeyeceğini bununla beraber tüm dünya ekonomisinin zarar göreceğini söylemiştir. Fransız basınının yayınları İtalyanların bu görüşüyle paralel olmuştur.³¹⁰ Zecri tedbirlerin uygulanmaya koyulması aynı zamanda faşizm ve kapitalizmin karşı karşıya gelmesi anlamına gelmiştir. Milletler Cemiyeti tarafından zecri tedbirleri uygulanması yönünde kararlar belirtilmesiyle beraber İtalya'nın Habeş üzerindeki emellerine son vermeyeceği bilakis İtalya'nın İngiltere'nin Malta Avustralya ve Afrika'daki sömürgelerine göz dikeceğinden korkmuşlardır.

Zecri tedbirler Milletler Cemiyeti'nde konuşulmaya başlandığında İtalya, Milletler Cemiyetince kendilerine karşı alınması muhtemel tedbirlere diğer üye ülkelerin razı gelmeyeceğine inanmıştır.³¹¹ Fakat zecri tedbirler konusunda bile Milletler Cemiyeti kararlı bir politika sergileyememiştir. Buradaki temel mesele Avrupalı büyük devletlerin Akdeniz ve Afrika'da menfaatlerinin çatışmasının ötesine

³⁰⁸ *Akşam*, 3 Kasım 1935 No:6123 s.7.

³⁰⁹ *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1935, No:4116, s.8.

³¹⁰ Cami, "Avrupa Politika Durumundan", *Yeni Adam*, S. 99, İstanbul, 1935, s.7.

³¹¹ *Ulus* 30 Ağustos 1935, No:5062, s.1.

geçememiştir.³¹²

Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya karşı almış olduğu tedbirlere cevabı gecikmemiştir ve protesto notası göndermiştir. İtalya'da bu kararları kabul eden üye devletler için şöyle kararlar almıştır:

1. Milletler Cemiyeti'nin 12. maddesinin çiğnenmesini reddettiğini
2. Bu hareketin Habeşistan'ın işgali anlamını taşımadığını, bunun Habeş halkının kurtarılması anlamına geldiğinden Paktın 22. maddesinin buna Müsaade ettiğini ileri sürmüştür.
3. Zecri tedbirlerin hazırlanması için toplanan konferansın hiçbir şekilde Milletler Cemiyeti organı olmadığını ve bu konferansa katılan devletlerin yasal olmayan uygulamalarda bulunduğunu
4. Habeşistan'a yapılacak silah ihracatının Milletler Cemiyeti'nin kararlarına ters olduğunu.
5. İtalya'ya karşı alınan tedbirlerin daha önce meydana gelen daha ağır olaylarda bile asla uygulamaya konulamamıştır.³¹³ İtalya bu kararları aldığı gibi tedbirleri uygulayan devletlerden mal alımını da durdurmuştur.

Milletler Cemiyeti İtalya'yı mütecaviz bir ülke olarak tanıdığından 50 üyesiyle tedbirleri kabul etmişti. Eğer İtalya zecri tedbirleri kabul eden devletlerden birisine saldıracak olursa saldırıya uğrayan devlete diğer devletler yardım etmek mecburiyetindedir şeklinde karar almışlardır.³¹⁴

Zecri tedbirler kapsamında bütün nakliye hayvanları; at, katır, eşek, deve vs vardır. Kauçuk, boksit, demir, hurda vb. maddeler üye devletler bu sayılan

³¹² Falih Rıfkı Atay, "Habeşistan Meselesi", *Ulus*, 22 Ekim 1935, No:5116, s.5116.; *Ayın Tarihi* Ankara, 1935, S. 23, s.164.

³¹³ *Ayın Tarihi*, 1935 Ankara, S.24, s.139.; *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1935, No: 4131, s.3.

³¹⁴ Cami, "Siyasa Acunu", *Yeni Adam*, S. 110, İstanbul 1936, s.6.

madenlerin İtalya'dan alınmasını veya İtalya'ya ihraç edilmesini yasaklamıştır.³¹⁵

18 Kasım 1935 tarihinde 50 devlet daha Milletler Cemiyetince alınan kararları uygulamaya koyacaktır. İtalya bu tedbirleri uygulamaya koyan üye ülkelere daha önce olduğu gibi yine protesto notası göndermiştir. Fakat buna karşın Milletler Cemiyeti'nden ayrılmak gibi bir konu konuşulmamıştır.³¹⁶

Milletler Cemiyeti İtalya'ya petrol ambargosu koymaya karar vermesinin ardından Mussolini petrol ambargosunu son derece düşmanca bularak buna karşılık vereceğini bildirmiştir. Burada söz konusu olan Fransa'dır. Mussolini, Fransa'ya petrol ambargosu alındığı takdirde şu tedbirleri alacağını yazılı olarak bildirmiştir.

1. İtalya Milletler Cemiyeti'nden çekilecektir.
2. Lokarno Misakından³¹⁷ ayrılacaktır.

Fransa hududundaki İtalyan kuvvetlerinin geri alınmasına dair 1934 senesinde iki taraf erkanı harbi yeteri arasında akdedilen askeri mukaveleyi feshedilecektir.³¹⁸

Zecri tedbirler konferansı son toplantıda şu kararları almıştır:

1. Kredilere tatbik edilecek ambargo hakkında 39 devleti, İtalya ve sömürgeleriyle her türlü finansal muameleleri imkansız kılacak tedbirler alınmıştır.

2. İthalat ve ihracata dair 2.3.4 numaralı zecri tedbirler hakkındaki

³¹⁵ Kurun, 21 Ekim 1935, No:386-328, s.4.

³¹⁶ Yunus Nadi, "Zecri Tedbirlerin Tatbik Edildiği Gün", Cumhuriyet, 18 Kasım1935, No:4136, s.1.

³¹⁷ Versailles Barışı ile Alsace- Lorraine'i ve Ren'i geri alan Fransa, Almanya'nın bu toprakları tekrar ele geçirmesinden korkuyordu. Fakat bununla birlikte Fransa Almanya ile ilişkilerini düzeltmek istiyordu. Almanya 9 Şubat 1925 tarihinde Fransa'ya bir "momerandum" göndererek karşılıklı güvenlik anlaşması yapabileceklerini bildirdi. Fransa ise Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne iştiraki halinde böyle bir anlaşmayı yapabileceğini söylemiştir. Bunun için Almanya'nın M. Cemiyeti'ne alınmasını istemiştir.5 Ekim 1925 tarihinde Fransa, İngiltere, Belçika, Almanya, Polonya ve Çekoslovakya Lokarno'da konferans halinde toplanmışlardır. Bu konferans 16 Ekim'e kadar sürmüştür. Bunun sonucu olarak 1 Aralık 1925'te Londra'da katılımcı devletler Locarno Pakt'ını imzalamışlardır. Bu pakt ile Fransa, Almanya ve Belçika Versailles Barışı ile Almanya'nın batı sınırlarını karşılıklı olarak garanti altına almışlardır. Bu metni İtalya Ve İngiltere kefil olarak imzalamışlardır. Uçok, a.g.e.; s.241.

³¹⁸ Cumhuriyet, 11 Mart 1935, No: 4245 s.2.

teklifleri 44 devlet kabul etmiş ve 6 devlet de bu tekliflere ait metni çok geç aldıklarından bu teklifleri teveccühle inceleyeceklerini bildirmişlerdir. Finansal ve ekonomik zecri tedbirlere 18.11.1935 tarihinde başlanmıştı. Konferansta İtalya'dan gönderilecek mallar zerine konmuş ambargonun tatbiki hakkında şu kararı vermiştir: zecri tedbirlerden ötürü tasfiyeleri imkânsız bir hale gelen İtalyan borçları olduğu gibi kalacak bu hususta nakden ödeme yerine aynen ödeme yapmak üzere İtalyanlar tarafından yapılması muhtemel tekliflere itibar etmeyecektir.³¹⁹

İtalya'ya karşı alınan zecri tedbirlerde 50 devlet silah mühimmat ve sanayi üzerine ambargo, 52 devlet ekonomik zecri tedbirler, 50 devlet İtalya mallarının ithalini, 50 devlet hammadde ihracatını yasaklarken Arnavutluk, Macaristan ve Paraguay zecri tedbirlere katılmayacaklarını belirtmişlerdir.³²⁰

M. Eden Avam Kamarasında “İtalya maksadına erdiği için zecri tedbirlerin kaldırıldığı” söyledi³²¹ İngiltere'den sonra Fransa da zecri tedbirleri kaldırdı.³²² Fransa ve İngiltere'den sonra Belçika da tedbirleri kaldırmıştır.³²³ Fakat yine de son karar Milletler Cemiyetine bırakılmıştır. Milletler Cemiyeti büyük konseyi 9 aydan beri yaklaşık 50 devlet tarafından uygulanan zecri tedbirleri kaldırılma işini komiteye bırakmıştı. Komite de zecri tedbirlerin kaldırılmasına karar vermişti.³²⁴

4.2.1. İtalya'nın Zecri Tedbirlere Karşı Aldığı Önlemler

Mussolini zecri tedbirlerin kendilerini pek etkilemeyeceğini söylemiştir. Konuşmasının devamında aksine bu tür kısıtlamaların kendileri için faydalı olacağını

³¹⁹ *Ulus*, 4 Kasım 1935, No:5128, s.2.

³²⁰ *Ayın Tarihi*, Aralık 1935 S.23, s.141.

³²¹ *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1936, No:4345, s.1.

³²² *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1936, No:4347, s.1.

³²³ *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1936, No:4350, s.1.

³²⁴ Muharrem Feyzi Togay, “İtalya ve Devletler”, *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1936, No:5365, s.2.

belirtmiştir.³²⁵

İtalya, zecri tedbirlere karşı koymak için bir takım uygulamalara gitmiştir. Bankaları sabahtan ikindiye kadar açık tutmuştur. Tiyatro ve sinemalar erken açılıp erken kapatılmışlardır. Elektrik harcanmasının azaltılması için enerjiye yönelik tedbirler alınarak yerli malların kullanılması teşvik edilmiştir. İtalya, zecri tedbirlerin uygulamasına katılmayan Almanya ile ticari ilişkilerini geliştirmiş ticaret hacmini eşyada iki bin tondan beş bin beş tona kadar arttırmıştır. Alınan mallar arasında kamyon, kömür ve kimyevi maddeler öncelik olmuştur.³²⁶

İtalya hükümeti zecri tedbirlere karşı dışarıdan demir getiremediği için yerlerdeki eski rayları ve sokaklardaki demir parmaklıkları sökmüştür. Her tarafta salı ve çarşamba günleri kasap dükkânları kapatılmış ve etli yemek pişirilmemeye özen gösterilmiştir. Bu amaçla İtalyan kralı aşçısı halka etsiz yemeklerin nasıl hazırlanacağı yönünde bilgi vermiştir.³²⁷ İtalya hükümeti zecri tedbirlere karşı aldığı önlemlere bir yenisini daha eklemiştir. Bundan böyle Faşist Parti yöneticilerinin arabaya binmeleri yasaklanmıştır. Örneğin Faşist Parti genel sekreteri M. Storace araba yerine bisiklet kullanmaya başlamıştır. Ayrıca evli ve nişanlı çiftlerin altınlarına el konulmuştur.³²⁸ Zecri tedbirlere karşı önlemler almaya çalışan İtalya Ekim ayından itibaren kömür tasarrufu için tren sefer sayısı % 20 azaltılmıştır. Aynı zamanda mağazalar ve devlet daireleri erken açılıp erken kapatılmıştır.

Zecri tedbirler çok ağır olsa da İtalya'yı kararından vazgeçirmemiştir. İtalya zecri tedbirlere yönelik ekonomik önlemler almasına rağmen siyasi olarak herhangi bir şey yapmamıştır. Zecri tedbirlere bazı ülkeler iştirak etmedi. Bu ülkelerin iştirak

³²⁵ **Ulus**, 3 Aralık 1935, No:5157, s.1.

³²⁶ **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1935, No:4140, s.1.; **Kurun**, 22 Kasım 1935 No: 6419-349, s.4.

³²⁷ **Kurun**, 14 Aralık 1935, No: 6440-380, s.9.

³²⁸ **Kurun**, 15 Ocak 1936, No:6470-410 s.2.

etmemesi Milletler Cemiyeti'nde söz konusu olmadı. Çünkü savaşa dahil olan devletler dışında İtalya ile direkt düşmanlığı olan devlet neredeyse yok gibidir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MİLLETLER CEMİYETİ'NE ÜYE DEVLETLERİN SAVAŞ KARŞISINDAKİ TUTUMU

5.1. İngiltere

İtalyanların temel amacı Habeşistan'ı işgal ettikten sonra kaynağını Tana gölünden alan Nil nehrinin akış yönünü değiştirerek sömürge topraklarını suyla buluşturmaktı. Böyle bir amaç İngiltere'nin sömürge topraklarından Mısır'ı etkisizleştireceğinden İngiltere'nin bunu kabul etmesi imkânsızdı.³²⁹ İngiltere, Akdeniz ülkesi olmadığı halde İtalya'nın Habeşistan'a saldırı planı yaptığı günlerde bu denizin tek hâkimiydi. İngiltere buranın güvenliğini Mısır'dan ve donanmasıyla sağlamıştır.³³⁰

İngiltere muhtemel İtalyan Habeş arasındaki savaşta kendi çıkarlarını korumak için hakem rolüne soyunmuştur. İngiltere Habeşistan'ın İtalya egemenliğine girmesine karşı olmuştur. Çünkü Habeşistan İtalya'nın egemenliğine girdiği takdirde Tana gölü İtalyanların eline geçecek ve Mısır için hayati önem taşıyan Nil nehrinin kaynakları buradan geldiği için de İngiltere çok büyük zarar görecekti.³³¹ İngilizler, İtalyanlar Habeşistan'ı aldıktan sonraki aşamada Nil nehrine yöneleceklerinden korkmuşlardı.³³²

İngiltere, Pasifik ve Hint okyanuslarını rahat bir şekilde savunmak ve Çin

³²⁹ *Ayn Tarihi*, Ankara 1935, S. 20, s.82.; *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1935, No:3840, s.6.; Cami, "Avrupa'ya Toptan Bakış", *Yeni Adam*, S. 76, İstanbul 1935, s.6. Cami, *İtalyan-Habeş Cengi*, *Yeni Adam*, İstanbul 1935, S. 98, s.6.

³³⁰ Niyazi, Erenbilge, "Akdenizde İngiltere ve İtalya'nın Stratejik Durumları", *Bilgi Yurdu*, S.6, İstanbul 1937, s.181.

³³¹ *Kurun*, 5 Eylül 1935, No:6341-281 s.6.; *Ulus*, 22 Şubat 1935, No: 4876, s.4.

³³² Cami, "Siyasa Acununda Olanlar", *Yeni Adam*, S. 65, İstanbul, 1935, s.7.; Cami, "Siyasa Acununda Olanlar Habeş İmparatorunun İki Nutku", *Yeni Adam*, S. 86, İstanbul, 1935, s.6.

pazarını elinde tutma kaygısı Habeş meselesinde masa başında Habeşistan'ı savunmuştur. Çünkü İtalya Faşist yönetim kurulalı beri Akdeniz'i bir iç deniz haline getirmek istiyordu.³³³

İngiliz gazeteleri, İtalya milli birliğini kurduğu tarihten bu yana ilk defa toplu olarak İtalya'ya saldırıda bulunmuşlardır. Daha önce dış siyasette İngiltere ve İtalya karşı karşıya gelmiş olmasına karşın İngiliz medyası böyle bir tavır takınmamıştı. Fakat Habeş meselesinin ısındığı günlerde İngiltere'nin Akdeniz'deki konumu tehlikeye girdiğinden ötürü çok tedirgin olmuşlardır.³³⁴ İngiltere'nin derdi sadece sömürgelerinin tehdit altına girmesi değil, aynı zamanda Milletler Cemiyeti'nin geleceği ve prestiji tehdit altına girmiştir.³³⁵

İtalyanlar, İngiltere'nin dünyanın yarısını elinde bulundurmasına rağmen kendilerinin güneşin altında toprak parçası almasına ve medeniyetini yaymasına karşı çıktıklarını deklare ederek İngiltere'nin Habeş politikasına tamamen karşı çıkmışlardır³³⁶ İngiltere'nin Habeşistan'dan yana tavır takınması üzerine İtalya İngiltere'den şu taleplerde bulunmuştur: Habeşistan ile İtalya arasındaki sınırda yer alan 170 kilometrelik alanın İtalya'ya verilmesi, İtalya ile Eritre arasında yer alan Calo Burdo arazilerinin İtalya verilmesi ve son olarak Ual-Ual'de meydana gelen hadiseye karşılık Habeşistan'ın tazminat ödemesi şeklinde olmuştur.³³⁷

İngiltere'nin dış politikası bu dönemde İtalyan Habeş Meselesine göre şekillenmiştir. Milletler Cemiyeti'nin politikalarını da kendisi belirleyen İngiltere; Mısır ve Hindistan deniz yollarının güvenliği ve İmparatorluğun yaşama adına

³³³ Cami, "Siyasa Acunu", Yeni Adam, S. 102, İstanbul, 1935, s.6.

³³⁴ Cami, "Siyasa Acununda Olanlar", Yeni Adam, S. 79, İstanbul, 1935, s.7.

³³⁵ Cami, "Siyasa Acununda Olanlar", Yeni Adam, S. 80, İstanbul, 1935, s.6.

³³⁶ Cumhuriyet, 11 Temmuz 1935, No:4006, s.7.

³³⁷ Cumhuriyet, 8 Nisan 1935, No:3912, s.1.

telakki edilmiştir.³³⁸ İtalya'nın Habeşistan üzerindeki emelleri İngiltere'yi eskiden beri iki noktada düşündürüyordu. Birincisi Kızıldeniz ve bunun güneyinden geçen İngiliz Musavalla yollarının tehdit altında kalmasıdır. Diğerisi ise İtalya'nın Nil nehrinin kaynaklarını ele geçirmesi halinde Mısır ve Sudan'a hakim olması korkusudur. İtalya Mısır ve Sudan'a hakim olduğu takdirde İngiltere Akdeniz'deki deniz, askeri ve hava hakimiyeti ortadan kalkar. İtalya'nın askeri harekâtı neticesinde Tana gölünü ele geçirdikten sonra Nil'in kaynaklarına sahip olması bu korkuların boş olmadığını göstermiştir.³³⁹ İngiltere, Milletler Cemiyeti'nin geleceğini Habeş meselesi yüzünden tehlikeye atmak istemediğinden M.Eden İtalya'ya şu tekliflerde bulunmuştur. İngiltere kendisine ait Somali topraklarından Habeşistan'a doğru yol vermeye hazır olduğunu bildirmiştir. İngiltere bu öneriye karşılık herhangi bir şey istememiştir. Her nedense Mussolini bu teklife pek yanaşmamıştır. Bu teklifleri şu gerekçelerle reddetmiştir:

1. Habeşistan İtalyan sömürgelerini tehdit etmektedir. Buraların güvenliğini sağlama İtalya'nın görevidir.
2. İtalya İngiltere gibi sömürge sahibi ülkelerle eşit şekilde sömürge sahibi olmak istemektedir.
3. İngiltere'nin İtalya'ya vaat ettiği toprak parçası İtalya'nın pek işine yaramayacaktır çünkü tarıma elverişsiz yerlerdir.³⁴⁰

İtalya İle Fransa arasında Roma görüşmelerinden başlayarak güçlü ilişkiler kurulmuştu. Bu birlik İtalya Almanya işbirliğini engellemesine yönelik idi. Fakat bu

³³⁸ Cumhuriyet, 21 Kasım 1935, No:4139, s.7.

³³⁹ Muharrem Feyzi, Togay, "Muharrem Nil Nehrinin Suları ve İtalya" Cumhuriyet, 25 Nisan 1936, No:4290, s.2.

³⁴⁰ Kurun, 3 Temmuz 1935, No:6279, s.6.; Kurun, 4 Temmuz 1935, No:6280, s.7.; Ulus 4 Temmuz 1935, No:5005, s.4.

ittifak İngiltere'nin sömürgeleri için tehlikeli olmuştur. Buna karşın İtalya İngiltere'nin güneş batmayan İmparatorluğu paylaşmak istiyordu. İngilizler elbette İtalya'nın Habeşistan'ı işgal edip İtalya ile sömürge komşusu olmak hem de kendi sömürge topraklarını başkasıyla paylaşmak istemezlerdi. İngiltere, Kızıldeniz ve Akdeniz'de İtalya-İngiltere arasında bir savaşa sebebiyet verebilecek ihtimali üzerine İngilizler Cemiyette tedbir alarak bu iki denizdeki menfaatlerini kimseyle paylaşmak istemediğini göstermiştir. Fakat İtalya'nın yayılmacı ve yeni sömürge toprakları edinme politikası bu iki denizi de kapsayacak şekilde olmuştur.³⁴¹ Son zamanlarda İtalyanların üst üste aldığı başarılı sonuçlar nedeniyle İngiltere, İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi halinde Faşizmi kendisini ve sömürgelerini tehdit eden bir kuvvet olarak değil de bir komşu olarak görme politikası gütmüştür.³⁴² Ancak olası bir tehlikeye karşın tedbir almayı da ihmal etmemiştir. İngiltere hükümeti elçilik binalarını savaştan ve olası İtalyan saldırısından korumak için 100 kadar Hintli askeri Habeşistan'a göndermiştir.³⁴³ İngiltere, İtalya'nın Habeşistan'da saldırı planını hayata geçirmesinden sonra donanmasının önemli bir kısmını Akdeniz'e doğru kaydırmaya başlamıştır. İngiltere, İtalya'nın Habeşistan işgalini tamamlamasından sonra yönünü Mısır'a doğru çevireceğinden endişe duymuştur.³⁴⁴ İngiltere Kızıldeniz'deki filosunu güçlendirmiş ve birçok savaş uçağıyla beraber asker göndermiştir.³⁴⁵ İngiliz sömürge topraklarını Habeş doğal sınırlarıyla 2000 mil kadar ortak sınırı vardır. Diğer önemli bir husus Nil nehrinin kaynağı Habeş topraklarındadır. Habeş toprakları İtalya'nın

³⁴¹ Cami, "Sıtmalı Bir Hafta", *Yeni Adam*, S. 92, İstanbul 1935, s.6.

³⁴² Cami, "Siyasa Acunu", *Yeni Adam*, S. 107, İstanbul 1936, s.6.

³⁴³ BCA/30.10.266.798.6.

³⁴⁴ Muharrem Feyzi Togay, "Mısır'a Dair İngiltere ve İtalya Arasındaki Görüşmeler", *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1935, No:4120, s.2.

³⁴⁵ *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1935, No:4006, s.7.

eline geçtiği takdirde Nil suları ve Mısır'ın verimli toprakları tehlikeye girerdi.³⁴⁶

Habeşistan'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olmasına karşı çıkmasına rağmen İtalya'nın ısrarıyla İngiltere, Habeşistan'ı üye olarak kabul etmişti. Şimdi ise İngiltere Milletler Cemiyeti'nde Habeşistan'ın savunuculuğunu üstlenirken İtalya Habeşistan'ın insan haklarına aykırı davrandığı ve medeniyetten yoksun olduğu gerekçesiyle Milletler Cemiyeti'nden çıkarılmasını istemiştir.

İngiltere Roma'nın nüfuzunu Avrupa'da hiçe indirecek bir Habeş zaferinin de tamamıyla aleyhinde olmuştur. Habeşistan İtalya'nın kendi memleketinde askeri kuvvet sokmasını ve kendini esaret altına alıp ebediyen hürriyetini ve istiklalini kaybetmesini istememiştir. İngiltere Habeşistan'ı Milletler Cemiyeti'nde mutlak savunuculuğunu üstlenirken elbette onun mazlum olduğundan değil kendi sömürgelerini tehlikede gördüğünden böyle bir misyonu yüklenmiştir.

İngiltere, İtalyan Habeş meselesinin önüne geçerek hem Milletler Cemiyeti'nin varlığını kurtarmak hem de Afrika'nın doğusunda Akdeniz'den Ümit burnuna kadar olan sömürge topraklarının sınırlarına İtalya gibi yayılmacı politika izleyen devletin yerleşmesini engellemek için Habeş davasına soyunmuştur. İtalyan Habeş meselesi dolayısıyla ortaya çıkan İtalya İngiltere arasındaki ihtilafın temel sebebi Akdeniz hakimiyetidir. İngiliz İmparatorluğunun sömürgelerine giden yol Akdeniz'den geçtiğinden jeopolitik konumu çok önemli hale gelmiştir. Daha önceden meydana gelen olaylar Milletler Cemiyeti'nin dünya barışının sağlama konusunda başarısız olduğu bilinen bir gerçektir.

Çin de Milletler Cemiyeti'ne üye idi. Fakat Japonya Mançurya'yı işgal

³⁴⁶ *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1935, No: 4022, s.5.; Muharrem Feyzi Togay, "Habeş Meselesi ve Habeşistan'daki Vaziyet", *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1935, No:4127,s.2.; *Aynı Tarihi*, Ankara, 1935, S.14, s.390.; Cami, "İngiltere-İtalya: Avrupa Politikasında Yeni Kargaşalık", *Yeni Adam*, S. 77, İstanbul, 1935, s.6.

ettiğinde Çin'in Milletler Cemiyeti'ne başvurusu olmasına rağmen o zaman İngiltere ve Milletler Cemiyeti'nden destek bulamamıştı. İngiltere paktın 16. maddesinin tatbik edilmesi yönünde tavır takınmamıştı. Fakat söz konusu kendi sömürge toprakları olunca Habeşistan'ı Milletler Cemiyeti'nde mutlak savunuculuğunu üstlenmiştir.

İtalyanlar Habeş toprakları içerisinde ilerlemeye başlayınca İngilizlerin kaygısı artmaya başlamıştır. Ekim 1935 de başlayan savaşta İtalyanlar 6 ay kadar sadece yol yapımı ve askerlerini ileri noktalara taşımaktan başka çok önemli bir karşılaşma olmadığından İngilizler endişelenmiyorlardı. Fakat Ocak 1936 sonlarına doğru İtalyanların mevzi üzerine saldırmaya başlaması, İngiltere'nin bir yıldır korkusunu çektiği İtalyan emellerinin gerçekleşeceğinden iyice emin olmuştu.

5.2. Fransa

Fransa ile İtalya arasında yapılan Roma görüşmeleri Avrupa'nın da geleceğini ilgilendirdiği için görüşme metinleri ilk etapta gizlenmiştir.³⁴⁷ Fransa ile İtalya arasında yapılan Roma görüşmelerinde dünya kamuoyuna pek bir şey sızdırılmamıştır. Daha sonra ortaya çıkan ve haberlere yansıyan şekliyle Roma görüşmelerinde sömürgecilik meselesi ve Avusturya'nın geleceği konuşulmuştur.³⁴⁸ İtalya ve Fransa'nın Roma görüşmelerindeki temel sebep eski problemleri çözüme kavuşturmak olmuştur. Orta Avrupa, Tuna havzası ve Balkanlarda yıllardan beri aralarında devam eden rekabete son vermek için görüşmelerdi.³⁴⁹ 7 Ocak 1935 tarihinde Roma'da İtalya ve Fransa arasındaki görüşmelerde Habeşistan'ın İtalya

³⁴⁷ Cumhuriyet, 13 ocak 1936, No:3830, s.5.

³⁴⁸ Cumhuriyet, 4 Ocak 1935, No:3823, s.1.

³⁴⁹ Cumhuriyet, 14 Ocak 1935, No:3831, s.4.

tarafından işgaline cevaz çıkmıştır.³⁵⁰ Roma görüşmelerinde Fransa, Habeşistan'ın İtalyan mandası olmasına karşı gelmeyeceğini belirtmişti.³⁵¹ Roma Anlaşmasına göre Fransa Habeşistan'daki Cibuti- Adisabaaba demiryolu haricindeki bütün demiryolunu İtalya'ya vermiştir.³⁵² Mussolini ve Laval Avrupa'nın temel meseleleri yanında İtalya'nın Afrika'daki geleceği üzerine birlikte hareket etme kararını almışlardır.

Laval, Roma görüşmelerinden sonra 1931 senesinden beri akamete uğrayan ilişkilerin yeniden başlaması ve dostluğun devamı için İtalya ile ilişkilerin yeniden başlayacağını İngiltere'nin endişelerine rağmen duyurmuştur.³⁵³ Fransa, İngiltere ile beraber İtalya'yı Habeş meselesinde barışçı bir şekilde ikna etmeye çalışsa da Fransa Roma görüşmelerinde İtalya'ya tam yetki vermişti.³⁵⁴

31 Temmuz 1935 Milletler Cemiyeti toplantısında Fransa, Avusturya meselesinde yalnız olduğu gerekçesiyle İtalya'dan yana tavır almıştır.³⁵⁵ Fransa, İtalya ve Habeş meselesinde hem İngiltere ile beraber Milletler Cemiyeti politikasını yürütmek hem de İtalya'yı küstürmemeye çalışmak gibi iki amacı bir arada gütmüştür. İngiltere ve İtalya'nın arasını bulmaya çalışmıştır.³⁵⁶ Fakat Fransa ikircikli bir tavır sergilemişti. Bazen Milletler Cemiyeti'nde İngiltere'den yana tavır takınmış bazen de İtalya'dan yana politika izlemiştir. Fransa'nın bu şekilde davranması İngiltere'yi çıkmaza sürmüş ve Milletler Cemiyeti'nin işlerini zorlaştırmıştır.³⁵⁷ İngiltere, Fransa'ya eğer Habeş meselesinde yalnız bırakılırsa Avrupa politikasında

³⁵⁰ Cami, "Siyasa Acunu", *Yeni Adam*, S. 105, İstanbul 1935, s.6.

³⁵¹ *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1935, No:4013, s.1.

³⁵² *Akşam*, 13 Temmuz 1935, No:6010, s.1.

³⁵³ *Cumhuriyet*, 5 Mart 1935, No:3881, s.5.

³⁵⁴ *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1935, No: 3950, s.1.

³⁵⁵ Togay Feyzi muharrem, "Cenevre Kararları ve İtalya Manevraları", *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 1935, s.1.

³⁵⁶ Yunus Nadi, "İtalyan- Habeş Anlaşmazlığının Harbi ve Dulhu", *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1935, s.1

³⁵⁷ Muharrem Feyzi Togay, "İngiltere'nin Politikası", *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1936 s.2; Cami, "Habeşistan Meselesi Etrafında İtalya, İngiltere ve Fransa", *Yeni Adam*, S. 81, İstanbul, 1935, s.6.

Fransa ile ilişkilerini gözden geçireceğini ve dilediği devletlerle ikili anlaşmalara gidebileceği³⁵⁸ şeklinde uyarıda bulunduysa da Fransa İtalya'ya karşı bir politika göze alamamıştır.

Laval, Fransa'nın Milletler Cemiyeti Paktına ve alınacak kararlara harfiyen uyacağını söylerken bu işin barış yoluyla çözülmesi yönünde görüş bildirmiştir.³⁵⁹ İtalya, Afrika'da yeterli derecede sömürge sahibi olamamasının nedeni olarak Fransa ve İngiltere'yi suçlamıştı. Fakat şimdi değişen dengeler ve politikalarla beraber artık İtalya istediğini elde edebilirdi. İtalya'nın Almanlarla işbirliği anlaşması yapması ve Hitler ile Mussolini'nin Venedik'te görüşmeleri Fransa'yı tedirgin etmiştir. Fransa bu anlaşmanın önüne geçmek için Milletler Cemiyeti'ndeki toplantılarda İtalya'nın yanında yer almak zorunda kalmıştır. İtalya'nın Tunus'a göz dikmesine rağmen³⁶⁰ Almanya ile ilişkileri bozulmasıyla Fransa, İtalya'ya yanaşmıştır. Fransa Habeş meselesinin barış yoluyla çözüleceğini umuyordu.³⁶¹

Fransa, Almanya'ya karşı İtalya'yı müttefik yapmak istediğinden Milletler Cemiyeti'nin güçlü üyesi olması hasebiyle cemiyetin İtalya'yı zor durumda bırakacak kararlar almasına engel olmuştur. Milletler Cemiyeti dünyadaki saygınlığını bu mesele dolayısıyla gitgide kaybetmiştir. Fransa, Avrupa'daki meselelerini rayına koymak için Habeşistan'ı ve Milletler Cemiyetini feda etmekte bir beis görmemiştir. İngiltere ve İtalya Habeşistan üzerinde yeni emperyal hesaplar yaparken Fransa arabuluculuk yapmaya devam etmiştir. Buna karşın Habeşistan'ın isteklerine kimse kulak asmamıştır.

³⁵⁸ Cami, "İtalya Habeş Meselesi", *Yeni Adam*, S. 89, İstanbul, 1935, s.6.

³⁵⁹ *Kurun*, 3 Kasım 1935, No:6400-340, s. 5.

³⁶⁰ *Ulus*, 26 Temmuz 1935, No:5027, s.3.; Karabekir, *İngiltere İtalya Ve Habeşi Harbi*, s.28.

³⁶¹ *Ulus*, 28 Eylül 1935, No:5091, s.4.

5.3.Türkiye

Türkiye ve Habeşistan ilişkileri yüzyıllara dayanmaktadır. Türkiye kuruluşunu tamamladıktan sonra dış politikaya verdiği önemle sadece Asya ve Avrupa ülkeleri dememiş hemen hemen her ülkeyle iletişime geçmiştir. İşte bu ülkelerden bir tanesi de yaklaşık iki bin yıllık tarihe sahip Habeşistan'dır.

Türkiye 22 Ekim 1930 tarihinde Habeşistan İmparatoru Haile Selase'nin taç giyme törenine Kahire Türkiye elçisi Muhittin Paşa'yı görevlendirmişti.³⁶² 1933 yılına gelindiğinde Türkiye, Habeşistan ile ilişkilerin güçlenmesi ve "*Türk hukuk ve menfaatlerinin*" korunması için Adisababa'da fahri konsolosluk kurmayı kararlaştırmıştı. Fahri konsolos olarak ta Habeşistan'da Alman firmalarının temsilcisi Hans B.W. Bohnenberger görevlendirilmişti.³⁶³ Savaş başladığında Türkiye'de Cumhuriyet, Ulus ve Akşam gibi gazeteler ve Yeni Adam, askeri dergiler savaş üzerine yazmaya başlamışlardır. Türk kamuoyunun bu ilgisi İngiliz ve Fransız basınından çeviriler yapılmak suretiyle okuyucuya ulaştırılabilmektedir.³⁶⁴

Roma'da yayın yapan Giornali d'Italia gazetesinin 27 Ağustos 1935 tarihli sayısında "Türkiye'nin Aldığı Tavırlar" başlıklı makale yayınlanmıştır. Bu makalede söz konusu olan şey, Türk basının İtalya-Habeş Meselesi karşısında aldığı tavidir. İtalyan gazetesine göre Türk basını İtalya'ya kaşı samimi davranmamıştır. Türk basının yazdıkları basmakalıp ve dedikodunun ötesine geçemediğini, Türklerin gazetede kullandıkları resimlerin aşağılayıcı olduğunu yazmıştır. Gazete, Türkiye'den ne yardım istediklerini ne de yazılı şekilde kendilerini savunmalarını istediklerini belirtmiştir. Sadece objektif bir şekilde yayın yapmalarını istemiştir. Yazının

³⁶² BCA, S.10104, F. 030.18.01.02, D. 439-2, Y. 14.69.8; 22.10.1930.

³⁶³ BCA, S.13862, F. 030.18.01.02, D.108-41, Y. 33. 10,6; 18.02.1933.

³⁶⁴ Soner Yalçın, "*Vehip Paşa Bilinmeden ne Susurluk ne Ergenekon Anlaşılabilir?*", [hhh://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10901647&p=2](http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10901647&p=2).

sonlarına doğru gazete, son günlerde Türk basınının objektif bir şekilde olayları ele aldığını ilave etmiştir. Türkiye'nin bu tavrının temel sebebi İtalya'nın Akdeniz'de Türkiye'yi rahatsız edeceği düşüncesidir. Bu düşüncenin tamamen yersiz olduğu; İtalya tarafından Türkiye'ye zerre kadar bir rahatsızlık olmayacağı özellikle vurgulanmıştır. İtalya'nın Faşist hükümet döneminde Türkiye politikası hep dostane ilişkiler üzerine devam etmiştir. Her alanda işbirliğini temel esas almıştır. İtalya, gerek Akdeniz devletlerine gerekse Türkiye'ye karşı dürüst politika izleyeceği³⁶⁵ şeklinde yazısını sonlandırmışlardır. İtalyan gazetesinin yazısının mantığı şöyledir: Kendince haklı olarak çıktığı yolda Milletler Cemiyetine üye birkaç devletin desteğini almaktı. Zaten Habeşistan'a saldırısı işgal anlamını taşımayacağını oraya medeniyet götürmek arzusunda olduğunu sık sık vurgulamıştı. Türk basınında İtalya aleyhine toptan yayın politikası olmamıştır. Kendisi de yakın tarihte savaş meydanında ve masa başında emperyalist devletlerin kısılcacında kaldığından sömürülmenin ne olduğunu çok iyi biliyordu. Habeşistan gibi fakru zaruret içerisinde yaşayan bir devlete haksız bir şekilde saldırmanın savunulacak bir tarafı olmadığı şeklinde yayın yapmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti İtalya Habeş meselesinin başından beri itiyatlı davranmış ve meselenin adil bir şekilde çözülmesini temenni etmiştir. Türkiye bu dönemde İtalya ile olan ilişkilerini dostluk zemini üzerinde sürdürmeye devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Milletler Cemiyeti'ne üye olması hasebiyle Cenevre'de İtalya Habeş meselesi için yapılan görüşmelere tarafsız olarak katılmıştır.³⁶⁶ Türkiye Milletler cemiyetine üye olduğundan İtalya-Habeş meselesinden kendini soyutlayamamıştır.

³⁶⁵ B.C.A.F. 030.10.0.0, D. 424406, Y. 238.606.7, 4.9.1935.

³⁶⁶ Cumhuriyet, 27 Kasım 1935, No:4145, s.9.

İtalya- Habeş meselesi dolayısıyla Milletler Cemiyeti tarafından kabul ve üye devletlere de teklif edilen tedbirlerin uygulanması hakkında 13.11. 1935 tarih ve 2844 sayılı kanunun verdiği yetkiye dayanarak Cenevre’de kabul edilen şu kararlar:

1. *Esliha, mühimmat ve harp malzemesi addedilen maddelerin İtalya'ya ihracının men olmasına dair olan sureti bağlı II/10/1935 tarihli birinci teklif.*

2. *İtalya'ya kredi açılmaması ve ikrazatta bulunulmaması hakkındaki 14/10/1935 tarihili ikinci teklif.*

3. *İtalya'dan altın gümüş nakit ve külçelerden maada her türlü maddelerin ithalinin men olunması hakkındaki 19/10/1935 tarihli üçüncü teklif.*

4. *Bazı mahsullerin İtalya'ya ihracının men hakkındaki 19/10/ 1935 tarihli dördüncü teklif*

5. *Cemiyeti Akvam azası devletlerin, paktın 16.cı maddesi mucibince ittihaz edecekleri iktisadi ve mali tedbirlerin tatbikinde birbirlerine muzaheret etmeleri hakkındaki 19/10/ 1935 tarihli beşinci teklif .* Bu teklifler diğer devletlere sunulduğu gibi Türkiye'ye de sunulmuştu. Bu teklifler ilgili bakanlıklar; Adliye, M. Müdafaa, Dahiliye, Hariciye, Maliye, İktisat, Gümrük ve Ziraat tarafından kendilerini ilgilendiren maddeleri inceledikten sonra 15. 11. 1935 tarih ve 23816/626 sayılı tezkeresi üzerine başta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa olmak suretiyle İcra Vekilleri Heyetince onaylanmıştır. Türkiye zecri tedbirler uygulamaya koyarken Milletler Cemiyeti’ni haberdar etmiştir.³⁶⁷

Türkiye Habeş meselesi dolayısıyla İtalya ile Milletler Cemiyeti arasındaki ilişkilerin ciddiyetinin farkındadır. Milletler Cemiyeti'nin uygulamaya koyduğu zecri tedbirlere Türkiye çok tereddütlü yaklaşmıştır ilk etapta. Fakat geçen süre zarfında

³⁶⁷ BCA, F. 030.18.12, S.35032., Y. 59.85.19, 15. 11.1935.; Cumhuriyet 19 Kasım 1935 No:4137, s.1,8.

Türkiye tedbirleri uygulamaya koyunca şu açıklamayı yapmakta geri kalmamıştır: “Eğer Milletler Cemiyeti'nde alınan kararları uygulamaya koyuyorsak ta eski dostluklarımızı da aynı zamanda muhafaza etmeyi arzu etmekteyiz”.³⁶⁸ Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin almış olduğu kararları kabul etmesine karşın bu kararların uygulanması için anayasaya göre hem meclisin hem de hükümetin bunu kabul etmesi gerekmiştir.³⁶⁹ Türkiye, İtalya'ya mali yardımda bulunmayacağı gibi şimdiki sanayisi henüz silah ve savaş mühimmatı ihraç edebilecek durumda değildir. Türkiye'yi en fazla ilgilendiren maddeler ticaret ilgili olanlardır.³⁷⁰

Afyon milletvekili Berç Türker İtalya Habeş meselesi nedeniyle alınan tedbirlerle ilgili Türkiye'nin İtalya ile herhangi düşmanlık durumunun olmadığını ve bazı ülkelerin zecri tedbirlere katılma konusunda tereddütte kaldığını belirtirken Türkiye'nin zecri tedbirleri uyguladığı takdirde ekonomisi açısından olumlu sonuçlardan ziyade siyaseten zararlı çıkacaklarını meclis kürsüsünde beyan etmiştir. Zecri tedbirlere Türkiye iştirak ettiği takdirde hem İtalya hem de Türkiye için iyi olmayacaktır. Berç Türker'in bu açıklamalarına karşılık Dış İşleri Bakanı, Türkiye Milletler Cemiyeti'ne üye ülke olduğundan alınan kararlara katılma zorunluluğu vardır demiştir.³⁷¹ Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras “*Cemiyeti Akvama aid vazifelerimizin hükümet tarafından tatbiki salahiyetine dair tasvibinize arzettiğimiz kanunun bugün ve müstaceliyle müzakeresine müsaade buyurmanızı istirham edeceğim*”³⁷² bu teklif vekillerin oylamasına sunulmuş ve teklif oy çokluğuyla kabul

³⁶⁸ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1935, No:4120, s.3.

³⁶⁹ **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1935, No:4125, s.7.

³⁷⁰ Yunus Nadi, “*Zecri Tedbirlerin Tatbikine Türkiye'nin Katılması*”, **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1935, No:4132, s.1.

³⁷¹ Yunus Nadi, “*Zecri Tedbirler Kamutaydan Geçerken*”, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1935, No:4133, s.1.; **Akşam**, 14 Kasım 1935, No:6134, s.2.

³⁷² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, C. 6 İçtima.1. 13, XI-1935, s.51.

edilmiştir. Fakat bu karara itiraz edenler de olmuştu. Bunlardan birisi Afyon Vekili Berç Türker idi. Türker “ *Sayın arkadaşlar İtalya'ya karşı alınacak zecri tedbirlere Türkiye Cumhuriyeti'nin dahi iştirak etmesi için bugün Yüksek Kamutay ittifakı ara ile bir karar verecektir. Berç Türker kürsüde devamında yurdumuzun müdafaasını yenilmez ve yılmaz kahraman askerlerimizle tevdi ettikten sonra, dünyanın her ulusuyla dost yaşamak ve sulh ve barış içinde yurdumuzun ticari, iktisadi, imar, kültür ve sair işlere kuvvet vermektir. Bir de yurdumuzu asla alakadar etmeyen kavgalardan uzak durmak siyaseti vardır ki buna da bitaraflık derler ve bitaraflık sulh ile beraber yürür. Bugün, İtalyan- Habeşistan Harbi dolayısıyla bizim de Uluslar Kurumunun üyesi olmak hasebiyle bu kurumun konseyi,İtalya 'ya karşı alınacak zecri tedbirlere bizinde iştirak etmemizi istiyor. Şimdi İtalya bizden mal alıyor ve bu memleketle olan ticaretimizin inkişaf edebileceği bir zamanda,zecri tedbirlere iştirak edersek, olabilir ki İtalya aramızdaki ticari münasebatını kessin ve atide bizden mal almamaya karar versin. Bundan maada İtalya ile elde ettiğimiz ticaret muahedesinin vadesi hulul etmiştir. Zecri tedbirlere iştirakimiz bittabi bu muahedenin tecdidine bir mani teşkil edecektir. Biz Uluslar Kurumu'nun kararına iştirak etmek suretiyle İtalya ilan cari olan ticari münasebetimizi felce uğratsak acaba Uluslar Kurumu, bu fedakârlığa karşı bize ne gibi maddi ve ameli (Compension) temin edecektir?*

1. *Acaba zecri tedbirler işinde bitaraf kalmak mümkün değil mi idi? Bitaraf kalmanın mahzuru nedir? Ben İtalya'ya tarafgirlik etmeli idik demiyorum. İtalya sulhu ihlal etti. Arsiulusal duruma karşı büyük bir mesuliyet altına girdi ve bence pekçok ağır bir hata işlemiş oldu. Fakat bu sırf kendisine ait esefli bir iştir. Herhalde başkasının malına göz dikmek menfaat için başkasının yurdunu işgal*

etmek hukuku dıvele, hukuku milele muhalif hareketlerdir. Maalesef Uluslar Kurumu harbin önüne geçemedi, şimdi, zecri tedbirlerle umumi bir harp diyen diplomatlar da vardır.³⁷³

1. Zecri tedbirlere iştirakimiz, ticaretimizi atide ne derece mutazarrır edecektir?

2. İştirakimize binaen muhtemel zararlarımıza karşı (Compension) vesilesi sağlam surette temin edilebilecek mi?

3. Ademi iştirakimiz halinde mahuru ne olacak idi?

4. Analaşmayı imzalayan, fakat zecri tedbirlere iştirak etmeyen devletlerin Uluslar Kurumu'na karşı vaziyetleri ne olacaktır?

5. Zecri tedbirlere iştirak etmek Uluslar Kurumu üyeleri için cebri mi, yoksa ihtiyari bir vazife mi teşkil ediyor?³⁷⁴

Berç Türker İtalya'ya karşı konulan zecri tedbirlerin Türkiye için hassas davranmak gerektiğini zira Avrupa'nın siyasi durumunun çok belirsiz olduğunu belirtmiştir. I. Dünya Savaşı'nın müttefikleri bugün karşı karşıya gelmişlerdir. Özellikle Fransa'nın bu meselede hem İtalya'nın hem de İngiltere'nin yanında yer alması sonucu Türker'in kaygılanması normaldi.

Berç Türker'in konuşmasını bitirdikten sonra kürsüye Tefik Rüştü Aras çıkmış ve Berç Türker'in şahsında kafasında şüpheler olan vekilleri bilgilendirme yoluna gitmiş ve şunları söylemişti: "Azasından olduğumuz Uluslar Sosyetesı, yakın malumunuzdur ki son aylarda İtalya-Habeş ihtilafıyla uğraştı. Biz bu mesele ile ancak Milletler Cemiyeti kararlarının, bizi mecbur ettiği ölçüde iştigal ediyoruz. Bunun dışında tam bitarafliğa riayet ederek işe karışmak istemiyoruz. İtalya ile

³⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 6 İctima.1. 13,XI-1935,s.51.

³⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 6 İctima.1. 13,XI-1935, s.52.

münasebetimiz evvelki yıl on sene uzatılan bitarafılık ve dostluk muahedesi çerçevesi içindedir ve son zamanlarda daha iyileşmiştir. Habeşistan ile münasebetimiz normal bir haldedir. Hükümetimiz kendisini ağır mesuliyetlerle karşı karşıya bulunduran bugünün vakalarını bir taraftan İtalya ile iyi münasebetlerimizi diğer taraftan Uluslar Kurumuna karşı olan vazifelerimizi göz önünde tutarak dikkatle takip etmek mecburiyetindedir.”³⁷⁵

İtalya'ya karşı uygulamaya konulan tedbirlerden ötürü Avrupa borsaları etkilendiği gibi İstanbul borsası de etkilenmiştir. Türkiye zecri tedbirleri gümrüklere de bildirmiştir. İtalya ile Türkiye arasındaki ticari anlaşmalar Ekim ayında miadını doldurmuştu. Fakat bu anlaşma bir ay daha uzatıldı ve zecri tedbirler kapsamı dışında kalan mallar üzerinden ticaret yapılmıştır.³⁷⁶ Yalnız hurda, demir, bakır ve aleminyüm ihraç edilmeyecekti. Türkiye dış ticaretinde İtalya dördüncü sıradaydı.³⁷⁷

İngiltere Milletler Cemiyeti'nin 16.maddesini uygulayıp uygulamayacağını daha önce Türkiye'ye sormuştu. Türkiye Milletler Cemiyeti'nin aldığı kararları uygulayacağını söylemiştir.³⁷⁸ Bunun üzerine İtalya'nın Ankara elçisi Dış İşleri bakanlığına nota vererek “*Türkiye'nin İngiltere'ye Milletler Cemiyeti'nin 6. maddesini etmekte olduğu mecburiyetleri ifaya hazır olduğuna dair vermiş olduğu müspet cevabın 1928 tarihli İtalyan-Türk dostluk muadesiyle kabili telif olup olmadığını*” sormuştur. Bakanlık ise İngiltere tarafından sorulan suale verilen müspet cevabın 1928 de İtalya ile imzaladığımız dostluk muahedesine tamamıyla uygun

³⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 6 İçtima.1. 13,XI-1935, s.52.

³⁷⁶ Kurun, 20 Kasım 1935, No: 6417-352,s.5.; Cumhuriyet, 20 Kasım 1935, No:4138,s.1.

³⁷⁷ Akşam, 25 Kasım 1935 No:6145, s.7.

³⁷⁸ Milletler Cemiyetine üye olan devletler Milletler Cemiyeti'nin kararlarına ters düşecek anlaşma yapamazlar. Türkiye İtalya ile bu anlaşmayı yaparken Milletler Cemiyetine üye değildi. Kaldı ki Cemiyetin yirmici maddesi şöyledir: cemiyet azasından her biri Milletler Cemiyeti kararlarına uymayan her türlü mükellefiyet veya antlaşmaların yok olduğunu kabul ederler ve gelecekte de bir anlaşma yapmayacaklarını kabul ederler. Necmettin Sadak, “İtalya'nın Suali Yerinde midir”, Akşam, 18 Ocak 1936, No:6197, s.1.

olduğunu belirtmiştir.³⁷⁹

İsmet İnönü belediyeler kongresinde “*Milletler Cemiyetindeki hukuk ve vazifelerimizi tatbik ve takip etmek taahhüdümüz icabıdır. Cemiyetin kolektif emniyeti prensip olarak takip etmesi bizim Milletler Cemiyetinden beklediğimiz en büyük faydadır. Milletler Cemiyetinin sulh için olan gayretlerini ve taahhütlerinde Türkiye birinci safta çalışan devlet olacaktır*” şeklinde beyanatta bulunmuştu.³⁸⁰ Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras zecri tedbirler konusunda “*samimi dileğim iki taraf arasında en kısa zamanda doğrudan doğruya uyuşma elde edilmesidir. Cenevre’de bütün kararlaştırılmış olan maddeler hepimizin Milletler Cemiyetinde karşı giriştiğimiz taahhütlerden ibarettir ve şunu ilave edeyim ki kendisiyle iyi geçinmek ve anlaşmak istediğimiz komşu bir memlekete karşı zecri tedbirler tatbiki oldukça ağır gelmiştir*” şeklinde kanaatlerini belirtmişti.³⁸¹ Türkiye Habeş meselesinde hem Milletler Cemiyeti’nden yana tavır takınmış hem de İtalya’yı küstürmemeye itina göstermişti. Türkiye Milletler Cemiyeti’nin kararlarını uygulamakta İtalya’yı rahatsız etmeyeceğini düşünüyordu.³⁸²

13’ler komisyonu toplantısına Türkiye’nin Paris Büyükelçisi Suat Davaz da katılmıştı. Davaz, komisyona şöyle beyanatta bulunmuştur: Milletler Cemiyeti genel sekreteri ile çalışan üyeleri ve tarafları yakınlaştırma adına Biran önce harbin durmasını ve cemiyet üyeleri içerisinde barış sağlama görüşmelerine bir an önce başlamak gerektiğini vurgulamıştır.³⁸³

³⁷⁹ *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1936, No:4194, s.8.

³⁸⁰ *Kurun*, 29 Ekim 1935, No:6393-333, s.3.

³⁸¹ *Ulus*, 25 Ekim 1935, No:5118, s.2.

³⁸² *Ulus*, 7 Şubat 1936, No:5220, s.4.

³⁸³ *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1936, No:4287, s.1.

5.3.1. Vehip Paşa'nın Hayatı ve İtalyan- Habeşistan Savaşı'ndaki Rolü

Vehip Paşa'nın ailesi net olarak bilinmeyen bir tarihte Taşkent'ten Türkiye'ye göçmüştür. Vehip Paşa, 1877 yılında Yanya'da doğmuştur. 1897 yılında Harp Okulu'nu bitirdikten sonra devam ettiği Harp Akademisi'nden 1900 tarihinde kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuştur.³⁸⁴ Mezuniyetten sonra Yemen'de bulunan IV. Orduda görev yapmıştır. Daha sonra Diyarbakır Tümeni'nde bir süre görev yaptıktan sonra Erzincan'da Müşir Zeki Paşa komutasındaki IV. Ordu'da görev almıştır.³⁸⁵

İkinci Meşrutiyet'in destekçilerinden olan Vehip Paşa Meşrutiyet'in ilan edildiği gün Manastır'da ders verirken “Ya Kanun-i Esasi, ya ölüm” diye haykırmıştır. 31 Mart Vakası'ndan sonra, Hareket Ordusu komutan ve İttihatçıların önde gelenlerinin isteği üzerine Harbiye Nezaretine atanmıştır. 1909'da Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırı olunca Harp Okulu ve Kuleli'de bozulan düzeni yeniden sağlayabilmek için Harp Okulu görevine getirilmiş ve Vehip Paşa bu görevi 1912 yılının sonuna kadar başarıyla tamamlamıştır. Bu tarihten sonra Yanya müstahkem mevki komutanlığına atanan Vehip Paşa, abisi Esad Paşa'nın emrinde görev almıştır. Balkan Harbinde Yunanlılara esir düşmüş ve 9 ay kadar ellerinde kalmıştır. Esareten kurtulunca albaylığa terfi etmiş ve 22. Hicaz Tümen Komutanlığına atanmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Liman von Sanders'in başında bulunduğu V. Ordu'da görev almış; daha sonra 15. Kolordu Komutanlığı yapmıştır. Vehip Paşa 3. Tümeni ile Kumkale-Yeniköy kıyılarını korumaya çalışmış ve 11. Tümeniyle de Çanakkale'de Basik'e kıyılarını savunmuştur. Düşman birlikleri Gelibolu yarımadasına doğru çıkınca,

³⁸⁴ Aslan,N; Toker, H, **Birinci Dünya Savaş'ına Katılan Albay ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, C.II, Ankara 2009, s.491.; Kevin Jackson, Vehip Paşa da İtalyanlara Direnemedi, **Atlas Tarih**, S.3. İstanbul 2010, s.76.

³⁸⁵ Fethi Tevetoğlu, “*Vehip Paşa(KAÇI)*”, **Türk Ansiklopedisi**, C. XXI. Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1974, s.86.

Vehip Paşa komutasındaki 15. Kolordu güneye doğru çekilerek Esad Paşa ile birlikte düşmanı durdurmak için çaba sarf etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'yı Anafartalar'da bir kısım birliklerini yardımına göndermiştir.³⁸⁶

Enver Paşa tarafından II. Ordu Komutanı olarak doğu cephesine Mahmut Kamil Paşa'nın yerine atanmıştır. Burada yeni kurulan Şark Orduları Grup Komutanlığı'na getirildi. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi yapılmış Vehip Paşa İstanbul'a dönmüştür.³⁸⁷ 1919 yılının Mart ayında hakkında tutuklama kararı çıkan Vehip Paşa Malta'ya sürülmüştür. Burada fazla kalmayarak firar etmek suretiyle kaçmıştır.³⁸⁸ O da diğer İttihatçılar gibi yurt dışına çıkmayı tercih ederek İtalya'ya gitmiştir. Yargılanması için "irade-i seniye" çıkarılmıştı. Fakat yurtdışına kaçtığı anlaşıldığından 3 Eylül 1921 tarihinde askerlik mesleğinden çıkarılmıştır. Vehip Paşa İtalya'da ismini "Hacı Süleyman" olarak değiştirmiş ve Roma yakınlarında bir köye yerleşmiştir. İtalya'da bulunduğu dönemde ve Romanya'ya gittikten sonra İttihatçılarla birlikte Türkiye yönetimi aleyhinde faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle 1928'de vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Vehip Paşa vatandaşlıktan çıkarıldıktan sonra önce Atina oradan da Mısır'a gitmiştir. Mısır'da Türkiye aleyhine faaliyetlerine ve muhalefetine devam etmiştir.³⁸⁹ Vehip Paşa, 14 Eylül 1921' de muhalefeti iyice somutlaştırmak için Yakup Şevki Paşa'ya şöyle bir mektup yazmıştı: "Hatırlıyor musun? Ben felaketlerin karib-ul vuku olduğunu anlatmış ve her şey olmak isteyen ve fakat hiçbir şey olamayan Mustafa Kemal'in memleketi mahvedeceğini söylemiştim. Bekir Sami Bey'in hazırladığı İtilaf

³⁸⁶ Fethi Tevetoğlu, a.g.m., s.86,87.; Kevin Kackson, a.g.m.; s.76.

³⁸⁷ Fethi Tevetoğlu, a.g.m., s.87.

³⁸⁸ Cemal Kutay, "Vehip Paşa Adisaba'yı Nasıl Savundu?", *Tarih Konuşuyor*, Sayı.16, C.3, İstanbul, 1965, s.1304.

³⁸⁹ Y. Nizamoğlu, "İtalya-Habeşistan, Vehip Paşa ve Türkiye" *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı II., C.6, Tokat 2011, s.271.; Soner Yalçın, a.g.m., s.1.

esaslarını kabulünden sonra mevkisiz kalacağını anlayan bu adam bütün dünyaya meydan okudu. Memleketi batırırken kendisinin batacağını anlamadı".³⁹⁰

Türkiye İtalyan- Habeşistan Savaşı'na ilgisi Vehip Paşa'nın Habeşistan'a gideceği yönünde söylentilerin ortaya çıkmasıyla daha da artmıştır. İlk yabancı gazeteler, 1935 yılının temmuzunda -Vehip değil de Vassıf olarak yazılarak- Habeşistan ordusunda görev alacağını yazmışlardı.³⁹¹ Türk basını da bu olaya ilgi duymaya başlamıştı. Ayın Tarihinde yer alan bilgiye göre Türk hükümeti Vehip Paşa'nın Habeşistan'a gitmesinden rahatsız olmuş ve şu açıklamayı yapmak zorunda kaldığını yazmıştır: " Vehip Paşa, İstiklal Mücadelesi'nin başından beri Türkiye'den çıkmış ve bin maceraya girmiş bir adamdır. Memleketinden başka her emele hizmet edecek bir yaratılıştadır. Türk vatandaşlığından seneler evvel çıkarılmıştır".³⁹² Bu bilgiye karşın Cemal Kutay Mustafa Kemal'in bizzat bu konuyla ilgilendiğini ve eski genel sekreteri ve Moskova Büyükelçisi Tevfik Bıyıklıoğlu'na Vehip Paşa'ya bildiklerini aktarmasını istediğini yazmıştır.³⁹³ Çok kısa sonra Vehip Paşa'nın Habeş Orduları Başkumandanı olduğu bilgisi Türk kamuoyu ve basına yansımıştır.³⁹⁴ Vehip Paşa, Habeşistan İmparatoru Haile Selase ile savaş başlamadan 3 ay önce görüştüğünü söylemiştir.³⁹⁵ Vehip Paşa Haile Selase tarafından Habeş Orduları güneydoğu cephesi komutanı yapılmıştı.³⁹⁶ Habeşistan İtalya'ya yenilince 1939 yılında Türkiye'ye dönen Vehip Paşa, 1940 yılında vefat etmiştir.³⁹⁷

³⁹⁰ Soner Yalçın, a.g.m., s.1.

³⁹¹ Y. Nizamoğlu, a.g.m., s.273.

³⁹² Y. Nizamoğlu, a.g.m., s.275.

³⁹³ Cemal Kutay, a.g.m., s.1304.

³⁹⁴ BCA, A:IV-16-6,D.65, F.112, 22.6.1935.

³⁹⁵ Kandemir, "*Vehip Paşa*", *Yakın Tarihimiz Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar*, C.4, İstanbul 1964, s.153.

³⁹⁶ www.time.com/time/magazine/article/0,9171,755121,00html.

³⁹⁷ Kevin Jackson, a.g.m., s.76.

SONUÇ

Habeşistan geniş, verimli toprakları ve sahip olduğu yeraltı zenginlikleri nedeniyle birçok din ve uygarlığın ortaya çıkmasına ve burada yaşamını sürdürmesine imkân sağlamıştır. Hıristiyanlık, Romalıların telkinleriyle burada resmi din olarak kabul edilmişti. İslamiyet'in ilk yıllarında Müslümanlara karşılaşmış oldukları zorluklar nedeniyle Habeş Kralı Necaşi kapılarını açmıştı. Böylece ilk hicret Habeşistan'a yapılmıştır. Burada İslamiyet yayıldıktan sonra Habeşistan topraklarında Müslümanlar İfat Sultanlığı'nı kurmuşlardır. Hıristiyan Habeş tarafında ise Şoa Krallığı vardı. Bu iki siyasi yapı arasında anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmazlıklar yıllarca sürecek savaflara neden olmuştur.

Portekiz Afrika topraklarına indikten sonra İfat Sultanlığı'nı rahatsız ediyordu. Osmanlı ise İfat Sultanlığı'nı Portekiz'e karşı savunması çözüm olmayınca Habeş topraklarını fethetme yoluna gitmişti. Mısır seferinden sonra Özdemir Paşa'nın komutanlığında Habeşistan'a sefer düzenlenmiş ve Habeşistan 1559 yılında alınarak Osmanlı eyaleti olmuştur. Osmanlı Devleti için fetih politikasında gelir esas idi. Ne var ki gelirleri, giderleri karşılayamadığından, zamanla Habeşistan Osmanlı için önemini yitirmiştir.

1869 yılında Süveyş kanalının açılmasıyla Avrupalı devletlerin Habeşistan' a ilgisi artmıştı. İtalyanlar milli birliğini tamamladıktan sonra Habeş toprakları üzerinde söz sahibi olmak istiyordu. Bu nedenle iki devlet Adua'da karşılaştıkları savaşta Habeş ordusu İtalyanları mağlup etmiştir. Bu savaşın sonrası da İtalya ile Habeşistan Ucciali Antlaşması'nı yapmışlardır. Bu antlaşmada İtalyanlar, Habeşistan üzerinde imtiyaz elde etmek istemişti. II. Menelik böyle bir imtiyazı kabul

etmeyeceğini söyleyerek Habeş meselesini hem derinleştirmiş hem de ileriki tarihe atmıştır. 1906 yılında İngiltere, Fransa ve İtalya kendi aralarında bir antlaşma yapmışlardır. Bu antlaşmaya göre herhangi bir devlet diğerinin haberi olmadan Habeş toprakları üzerinde tasarruf sahibi olamayacaktı. Afrika'da sömürgeci ve yayılmacı politikalar izleyen üç devlet bu şekilde birbirlerini kontrol altına almak istemişlerse de İtalya'nın 1925'ten sonra Habeş politikaları gereği bu antlaşmanın hükmü ortadan kalkmıştı.

Mussolini, gençliğinde sosyalist düşünceye sahip idi. Fakat zamanla tam aksi bir düşünce olan faşizme yönelmiş, ünlü Roma Yürüyüşü ile iktidara geldikten sonra İtalyan iç ve dış politikasını faşizm üzerine inşa etmiştir. İç politikada Avrupa'nın çoğulcu demokrasisinin temelini oluşturan adalet, eşitlik ve hak arama gibi kavramları ortadan kaldırarak diktatöryal hırslarını tatmin etme yoluna giderken, dış politikada ise Roma İmparatorluğu'nu tekrar canlandırma idealini izlemiştir. Bu politika yayılmacı bir stratejiye dayanıyordu. Jeopolitik açıdan İtalya'nın emperyalist ihtiraslarına cevap verebilecek bir konumda bulunan Habeşistan'a yönelik askeri harekât, bu stratejinin ilk ayağı olmuştu. Mussolini İtalya'nın artan nüfusunun istihdamında Habeşistan'ın geniş ve bâkir kaynaklarından yararlanmayı öngörüyordu. Habeşistan'ın işgaline meşru gerekçeler sağlamak için propagandalar da üretilmekteydi . Mussolini tarafından Habeşistan gayrîmedeni bir devlet olarak nitelendirilmiş, ülkeye “medeniyet” götürüleceği dünya kamuoyuna duyurulmuştu. Nitekim Habeş istilasında görüldüğü gibi 20. yüzyılda geçerli sayılan “medeniyet götürme” bahanesinin, 21. yüzyılda “demokrasi götürme” bahanesine evrilişine insanlık tanık olmuştur.

İtalya'nın Habeşistan'ı hedef alan saldırısı 1933'teki keşif harekâtıyla

başlamıştı. 1934 yılında savaş hazırlıklarına girişilmiş ve 1935'in ikinci ayında ise sevkiyata geçilmiştir. 1934'ün sonlarına doğru Adua'da İtalyan ve Habeş askerleri arasında sınır bölgesinde çıkan çatışma, ertesi yıl İtalyan saldırısı için gerekli bahaneyi oluşturmuştur. Bu mesele üzerine Habeşistan Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Fakat İtalya kendini haklı gördüğünden çok önceden başlattığı savaş hazırlıklarını bu olayın ardından kademeli olarak hızlandırmıştır. İtalyanlar gerekli hazırlık ve sevkiyatı tamamladıktan sonra Habeşistan'da yağmur mevsiminin geçmesini beklemiştir. Mussolini, Habeş Meselesi dolayısıyla Milletler Cemiyeti'nin gerçekleştirdiği toplantıları ciddiye almayarak oyalama yöntemini izlemiştir. Nihayet yağmur mevsiminin bitimiyle İtalyanlar 3 Ekim 1935 tarihinde ilk saldırıyı düzenlemiştir. Fakat ileriki süreçte İtalyan Ordusu tüm donanımı ve gelişmiş hava kuvvetlerine karşın Kasım ayında işgal ettiği Makkele dışında başka bir yeri ele geçirememiştir. Zira ülkenin coğrafi koşulları Habeşlilerin direniş olanaklarını artırıyordu. Yağmurların bir türlü dinmeyişi Habeş birliklerinin zaman zaman İtalyanları zor durumda bırakmasında etkili olmuştu. Fakat de Bono'nun İtalya Orduları komutanlığından alınıp yerine Mareşal Badoglio'nun atanmasıyla savaşın seyri değişmiştir. 1936 Ocak ayından itibaren İtalyan ve Habeş Orduları sürekli sıcak temas halinde olmuşlardır. Ne var ki bu temas hiçbir zaman büyük bir meydan muharebesine dönüşmemiştir. Çoğu zaman Habeş Ordusu İtalyanlar karşısında hiçbir varlık göstermeden geri çekilmiştir. İtalyanlar sıkıştıkları zamanlarda hemen zehirli gazlara başvuruyordu. Zehirli gazlar konusu Milletler Cemiyeti'ne kanıtlarıyla bizzat İngiltere tarafından taşınmasına karşın, İtalya'ya bir yaptırım uygulanmamıştır.

Milletler Cemiyeti bu mesele karşısında çok zayıf kalmıştır. Mesele söz

konusu büyük devletler olunca kesin karar almak zorlaşmıştır. Milletler Cemiyeti burada büyük devletlerden bağımsız karar alma yetkisini kendinde görememiştir. Milletler Cemiyeti toplantılarında İtalyan- Habeş Meselesi ile ilgili gündemi İngiltere belirlemiştir. Fakat karşı tarafta İtalya gibi güçlü bir devlet olunca gündemi belirlemenin çok da bir ehemmiyeti kalmıyordu. Burada İtalya ile İngiltere kozlarını paylaşmış ve güç gösterisinde bulunmuşlardır.

Milletler Cemiyeti'ne üye Japonya'nın Mançurya'yı işgali, İtalya'nın ardından bu örgüte bağlı bir başka ülkenin de emperyalist saldırganlığına örnek teşkil etmiştir. Bu durum karşısında Cemiyet, yine Japonya'ya yönelik herhangi bir yaptırım uygulamamıştır. Buna karşılık İtalya'ya karşı zecri tedbirler uygulamaya konulmuştur. Öte yandan İtalya gibi güçlü bir devleti Milletler Cemiyeti'nden uzaklaştırmak göze alınamamıştır. İtalya da bunu bildiğinden sürekli olarak üye ülkeleri Cemiyet'ten ayrılmakla tehdit etmiştir. Daha önce Japonya ve Almanya Cemiyet'ten ayrılmışlardı ki, bu durum Milletler Cemiyeti'nin saygınlığı açısından son derece olumsuz etkiler doğurmuştur.

İtalya için zecri tedbirlerin uygulamaya konulması, o günün koşullarında egemen sistemler olan faşizm ve emperyalizmin karşı karşıya gelmesi anlamını taşımıştır. Aslında kararlar alınırken İtalya açısından bu uygulamaların pek de caydırıcı olamayacağı, bilakis onu daha saldırgan kılacağı kaygısı güdülmüştür. İngiltere, İtalya'nın Malta, Avustralya ve Afrika'daki sömürgelerine saldırma ihtimalini göz önünde bulundurmıştır. İtalya ise bu sırada saldırganlık politikasını şiddetlendirmeyip, içe dönük bir politika izlemiştir. Yine de Habeşistan işgalinden vazgeçmemiştir. İçe dönük politika, zecri tedbirlere karşı önlem alma niteliğinde olmuştur. Örneğin kömür tasarrufu için tren seferleri azaltılmıştır. Mağazalar ve

devlet dairelerinin erken saatte açılıp, erken saatte kapatılmasına özen gösterilmiştir.

İtalyanlar Habeş topraklarında ilerlemesini sürdürünce, İngilizlerin kaygısı artmaya başlamıştır. 1936 Ocak'ının sonlarına doğru İtalyanların Habeş mevzileri üzerine yoğunlaştırdığı saldırılar, İngiltere'nin bu kaygılarından iyice emin olmasına yol açmıştır. İngiltere bu meseleye kendi sömürgelerini göz önünde bulundurarak yaklaşmış, İtalya'nın Habeşistan'ı aldıktan sonra bu ülkeyle yetinmeyeceğini ve Afrika'daki sömürgelerine de göz dikeceğini her zaman kuvvetli bir ihtimal olarak görmüştür. Bu nedenle Milletler Cemiyeti toplantılarında Habeşistan'ı canla başla desteklemiştir. İngiltere, Habeşistan'ın Milletler Cemiyeti'nde mutlak savunuculuğunu üstlenirken, elbette mazlumdan yana veya barışçı tutumundan dolayı değil, kendi sömürgelerini İtalyan tehlikesinden kurtarmak kaygısıyla hareket etmiştir.

Beri yandan Fransa, Almanya ile arasındaki sınır ihtilafının çözümü için arabuluculuk yapabilecek nitelikte olan İtalya'ya karşı yapıcı bir muhalefet sergilemiş, Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya yönelik toptan yaptırımlar uygulamasına engel olmaya çalışmıştır. Bu süreçte Fransa, İtalya ile ilişkilerini hep iyi tutmuş ve bu durum İngiltere'yi sıkıntıya sokmuştur. Mesele karşısında Milletler Cemiyeti'nin somut herhangi bir adım atamaması Fransa'yı çok bağlamamıştır. Zira Fransa, Avrupa politikaları gereği Milletler Cemiyeti'ni feda etmeye hazırdır.

Türkiye'nin bu savaşa ilgisi Türk General Vehip Paşa'nın Habeşistan'ın yanında savaşmaya gitmesiyle artmıştır. Fakat Türk hükümeti, Vehip Paşa'nın Türk devletiyle bir alakasının bulunmadığını 1928 yılında vatandaşlıktan çıkarıldığını bildirmiştir. Türkiye savaşa tarafsız yaklaşmıştır. Hatta bu minvalde, İtalyan gazetesinin önce eleştirisi, sonra da bu eleştiriye düzelten haberi de vardır. Türkiye,

Milletler Cemiyeti'nde alınan zecri tedbirleri İtalya ile ilişkilerde uygulamaya koyarken biraz kaygılanmıştır. Özellikle Burdur milletvekili Berç Türker, Türkiye'nin bu kararları uygulamasının kendi iç ve dış politikası açısından olumsuz bir durum ortaya çıkarabileceğine işaret etmiştir. Gazete ve dergiler de İtalyan-Habeş Savaşı'na ilgi göstermiş ve değişik haberler yapmışlardır. Bu dönemde Habeşistan tarihi, kültürü ve dili üzerine yazılar sıkça yayımlanmıştır. Fakat Türk medyası savaşla ilgili haberleri hep yabancı basın üzerinden vermiştir. Atatürk, İtalyan-Habeş Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını birlikte değerlendirmiş, diğer devletlerin savaşa ilgisini hesaba katarak çok yakın zamanda İkinci Dünya Savaşı'nın çıkacağını öngörmüştür. Nitekim birkaç yıl sonra yaşananlar, Atatürk'ün öngörüsünü kanıtlamıştır.

KAYNAKÇA

LARŞİVLER

BCA, A:IV-16-6,D.65, F.112, 22.6.1935.

BCA, F. 030.10.0.0, D. 424389, Y. 238.605.26, 12.5.1935.

BCA, F. 030.10.0.0, D. 424406, Y. 238.606.7, 4.9.1935.

BCA, F. 030.18.12, S.35032., Y. 59.85.19, 15. 11.1935.

BCA, S.10104, F. 030.18.01.02, D. 439-2, Y. 14.69.8; 22.10.1930.

BCA, S.13862, F. 030.18.01.02, D.108-41, Y. 33. 10,6; 18.02.1933.

BCA/ 030.10.266.798.6.

BCA/030.10.234.580.13.

BCA/30.10.266.798.11.

BCA/30.10.266.798.6.

II.RESMİ YAYIN VE TUTANAKLAR

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 6 İctima.1. 13, XI-1935

III. SÜRELİ YAYINLAR

GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Kurun

Ulus

DERGİLER

Askeri Mecmua

Atlas Tarih

Ayın Tarihi

Bilgi Yurdu

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi

Levazım Mecmuası

Mülkiye Mektebi Mecmuası

Piyade Mecmuası

Projektör

Stratejik Etüdler Bülteni

Süvari Mecmuası

Tarih Konuşuyor

Topçu Mecmuası

Yakın Tarihimiz Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar

Yeni Adam

IV.MÜRACAAT ESERLER

Büyük Lügat ve Ansiklopedi.

Gelişim-Hachette Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi.

Türk Ansiklopedisi.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

V.TELİF ESERLER

KİTAPLAR ve MAKALELER

Armaoğlu, Fahir, **19. Siyasi Tarih, (1789-1914)**, Ankara 2003.

Atabay, Mithat, **Aydınlanma Çağı ve Avrupa**, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul 2004.

Atay, Falih Rıfki, "*Habeşistan Meselesi*", **Ulus** 22 Ekim 1935.

Ateş, Toktamış **Siyasal Tarih**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

B, Şahin, "*Habeşistandaki İtalyan Askerlerinden Gelen Mektuplar*" **Projektör**, İstanbul 1936.

Babaoğlu, Ali, **İzmler Dizisi Faşizm**, BDS Yayınları, İstanbul 1999.

Badoglio, Pietro **Habeşistan Seferine Ait Hatıralar**, Çev: İbrahim Baybura, Genelkurmay Matbaası, Ankara 1939.

_____; *İtalya-Habeş Harbi*, Çev: Rahmi Paşakay, **Askeri Mecmua**, S. 109, İstanbul 1938.

Baldacci, İ. "*Habeşistan*", **İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1950.

Barotte, J. Velu, H., "*İtalyan Ordusunun Habeş Harbine Girişi Esnasında Canlı Muharriklerin Servis Şekli*", Çev: Sıtkı Sevin, **Topçu Mecmuası**, S: 111. İstanbul 1938.

Bolatti, Ambrogio, "*İtalya-Habeş Harbinde Lojistik*", Çev: Kemal Soyak, **Levazım Mecmuası**, Sayı: 29, İstanbul 1936.

_____, "*Son İtalyan-Habeş Harbinde Lojistik*", Çev: Kemal Soyak,

Levazım Mecmuası, S:128, İstanbul 1937.

Breuer, Stefan **Milliyetçilikler ve Faşizmler Fransa, İtalya ve Almanya Örnekleri**, Çev: Çiğdem Canan Dikmen, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Burns, Edward McNall, **Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950**, Çev: Alâeddin Şenel, Birey Toplum Yayıncılık, Ankara 1984.

Büyük Lügat ve Ansiklopedi, “*Habeşistan*”, C. V, Meydan Yayınevi, İstanbul 1973.

Cami “*Habeşistan İşi: İngiltere, Fransa-İtalya*”, **Yeni Adam**, S:84, İstanbul 1935.

_____, “*İtalya ve Uluslar Kurumu*”, **Yeni Adam**, S: 90, İstanbul 1935.

_____, “*İtalyan Habeş Meselesi*”, **Yeni Adam**, S: 74, İstanbul 1935.

_____, “*Avrupa Politika Durumundan*”, **Yeni Adam**, S: 99, İstanbul 1935.

_____, “*Avrupa'ya Toptan Bakış*”, **Yeni Adam**, S: 76, İstanbul 1935.

_____, “*Habeşistan Meselesi Etrafında İtalya, İngiltere ve Fransa*”, **Yeni Adam**, S: 81, İstanbul 1935.

_____, “*İngiltere-İtalya: Avrupa Politikasında Yeni Kargaşalık*”, **Yeni Adam**, S: 77, İstanbul 1935.

_____, “*İtalya Habeş Meselesi*”, **Yeni Adam**, S: 89, İstanbul 1935.

_____, “*İtalya- Habeşistan Cengi*”, **Yeni Adam**, S:93, İstanbul 1935.

_____, “*İtalyan Habeş Meselesi*”, **Yeni Adam**, S: 97, İstanbul 1935.

_____, “*İtalyan-Habeş Cengi*”, **Yeni Adam**, S:98, İstanbul 1935.

_____, “*İtalyan-Habeş Meselesi*”, **Yeni Adam**, S: 94, İstanbul 1935.

_____, “*Sıtmalı Bir Hafta*”, **Yeni Adam**, S: 92, İstanbul 1935.

_____, “*Siyasa Acunu*”, **Yeni Adam**, S: 104, İstanbul 1935.

_____, “*Siyasa Acunu*”, **Yeni Adam**, S: 105, İstanbul 1935.

- _____, “*Siyasa Acunu*”, **Yeni Adam**, S: 107, İstanbul 1936.
- _____, “*Siyasa Acunu*”, **Yeni Adam**, S: 110, İstanbul 1936.
- _____, “*Siyasa Acunu*”, **Yeni Adam**, S: 102, İstanbul 1935.
- _____, “*Siyasa Acununda Olanlar Genel Durum*”, **Yeni Adam**, S: 96, İstanbul 1936.
- _____, “*Siyasa Acununda Olanlar Habeş İmparatorunun İki Nutku*”, **Yeni Adam**, S: 86, İstanbul 1935.
- _____, “*Siyasa Acununda Olanlar*”, **Yeni Adam**, S: 62, İstanbul 1935.
- _____, “*Siyasa Acununda Olanlar*”, **Yeni Adam** S: 73, İstanbul 1935.
- _____, “*Siyasa Acununda Olanlar*”, **Yeni Adam**, S: 56, İstanbul 1935.
- _____, “*Siyasa Acununda Olanlar*”, **Yeni Adam**, S: 72, İstanbul 1935.
- _____, “*Siyasa Acununda Olanlar*”, **Yeni Adam**, S: 75, İstanbul 1935.
- _____, “*Siyasa Acununda Olanlar*”, **Yeni Adam**, S: 79, İstanbul 1935.
- _____, “*Siyasa Acununda Olanlar*”, **Yeni Adam**, S: 80, İstanbul 1935.
- _____, “*Siyasa Acununda Olanlar*”, **Yeni Adam**, S:56, İstanbul 1935.
- _____, “*Siyasa Acununda Olanlar*”, **Yeni Adam**, S:65, İstanbul 1935.
- _____, “*Uluslar Kurumu Son Toplantısı*,” **Yeni Adam**, S: 85, İstanbul 1935.
- Kutay, Cemal, “*Vehip Paşa Adisaba’yı Nasıl Savundu?*”, **Tarih Konuşuyor**, Sayı:16, C.3, İstanbul 1965.
- Daver, Abidin, “*İtalya Ordusunda Kaç Uçak Vardır*”, **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1935.
- Erenbilge, Niyazi, , “*Akdenizde İngiltere ve İtalya'nın Stratejik Durumları*”, **Bilgi Yurdu**, S: 6, İstanbul 1937.
- _____, **Habeş Eli**, İstanbul 1936.

Esmer, Ahmet Şükrü, “*Habeşistan ve Büyük Devletler*”, **Mülkiye Mektebi Mecmuası**, S: 56, Ankara 1935.

Gelişim-Hachette Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi, C. 7, Gelişim Yayınları, İstanbul 1984.

Guidi, İ, “*Habeşistan*”, **İslam Ansiklopedisi**, C. V, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1950.

İhtilaller ve Darbeler Tarihi, Çev:Sabiha Bozbağlı, C. 2, Yirminci Yüzyıl Yayınları, İstanbul 1966.

Jackson Kevin, Vehip Paşa da İtalyanlara Direnemedi, **Atlas Tarih**, S:3. İstanbul 2010,

Kandemir, “*Vehip Paşa*”, **Yakın Tarihimiz Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar**, C.4, İstanbul 1964.

Karabekir, Kazım, **İngiltere İtalya ve Habeş Harbi**, İstanbul 1935.

_____, **İtalya Habeş**, Tecelli Matbaası, İstanbul 1935.

Kocaçimen, Ferda, **İkinci Cihan Harbinin Meşhurları (1938-1945)**, Akbaba Kitabevi, Ankara 1945.

Küçükömer, Orhan Melih **Siyasi Tarih (1789-1945)**, Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1964.

Malkoç N., “*Habeş Muharebesi*”, **Süvari Mecmuası**, S:104, İstanbul 1938.

Nadi, Yunus, “*Avrupa Yeniden Karışıyor*”, **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1935.

_____ “*Zecri Tedbirlerin Tatbik Edildiği Gün*”, **Cumhuriyet** 18 Kasım 1935.

_____ “*Zecri Tedbirlerin Tatbikine Türkiye'nin Katılması*”, **Cumhuriyet** 14 Kasım 1935. _____, “*Zecri Tedbirler*”, **Cumhuriyet** 13 Kasım 1935.

_____ “*İşin Can Alıcı Noktası Geldi Çattı*”, **Cumhuriyet** 11 Nisan 1936.

_____, “İtalyan- Habeş Anlaşmazlığının Harbi ve Dulhu”, **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1935.

_____, “Son Siyasa Karşısındaki Acı Dersler”, **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1936.

_____, “Zecri Tedbirler Kamutaydan Geçerken”, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1935.

Nermi M., “Uluslar Deneği ve İtalya” **Cumhuriyet** 10 Aralık 1935.

Noltke Enest, **Faşist Hareketler**, Hürriyet Yayınları, Çev: Halim İnal, İstanbul 1980.

Orhonlu, Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996.

_____, “Osmanlıların Habeşistan Siyaseti 1554-1560”, **İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S.20, İstanbul, 1965.

Ortaç, Bekir Sıtkı, “Yeni İtalyan Topçu Talimatnamesi Hakkında Bazı Mütalealar”, **Askeri Mecmua**, S:110, İstanbul 1938.

_____, “Habeş Harbi”, **Askeri Mecmua**, S: 110. İstanbul 1938.

Özbaran, Salih “Osmanlı'nın Güney Siyaseti”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul 1975.

Öztürk, Levent, “Etiyopya”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XI, İstanbul 1995.

Perk, Kadri, “1935-1936 İtalya Habeş Savaşında Geri Hizmet ve İkmal İşleri Hakkında Bir Tetkik”, s.57.

Rumeau M., “Askeri Haberlerden: Habeş Harbinde Tayyare ve Erzak İkmalı”, Çev: Kemal Soyak, **Levazım Mecmuası**, S.26, İstanbul 1936.

Sacit, M. Hanifi, **Faşizm ve Nazizm**, Savaş Yayınevi, Ankara 2006.

Sadak, Necmettin, “*İtalyanın Sualî Yerinde midir*”, **Akşam**, 18 Ocak 1936.

Sakmar, Mecid, “*İtalya- Habeş Harbinde İtalyan Hava Kuvvetlerinin Faaliyeti Hakkında Bir Tetkik*”, **Askerî Mecmua**, S.7, İstanbul 1936.

Sander, Oral, **Siyasî Tarih İlk Çağlardan 1918'e**, İmge Yayınları, Ankara 2010.

_____, **Siyasî Tarih (1918-1994)**, Ankara 2009.

Siyasî Bilgiler Okulu Dergisi,

Tevetoğlu, Fethi, “*Vehîp Paşa(KAÇI)*”, **Türk Ansiklopedisi**, C. XXI. Milli Eğirim Basımevi, Ankara 1974.

Tiryakioğlu, İbrahim Ethem, “*Sorunlar Ülkesi Etiyopya (Habeşistan)*”, **Stratejik Etüdler Bülteni**, Ankara, 1978.

Togay, Muharrem, Feyzi, “*Cenevre Kararları ve İtalya Manevraları*”, **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1935.

_____, “*Paristeki Görüşmeler ve 1906 Anlaşması*”, **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1935.

_____, “*13'ler Komitesi*” **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1936.

_____, “*Ayın Siyaseti*”, **Siyasî Bilgiler Okulu Dergisi**, S.57, Ankara 1935.

_____, “*Ayın Siyaseti*”, **Siyasî Bilgiler Okulu Dergisi**, S.60, Ankara 1936.

_____, “*Cenevre'deki Görüşmeler*” **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1936.

_____, “*Habeş Meselesi ve Habeşistan'daki Vaziyet*”, **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1935.

_____, “*İngiltere'nin Politikası*”, **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1936.

_____, “İtalya ve Devletler”, **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1936.

_____, “İtalya ve Doğu Ulusları”, **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1935.

_____, “Mısır'a Dair İngiltere ve İtalya Arasındaki Görüşmeler”,
Cumhuriyet, 2 Kasım 1935..

_____, “Milletler Cemiyeti”, **Cumhuriyet** 19 Eylül 1936.

_____, “Muharrem, Dünya'nın Yeniden Taksimi Cereyanı”,
Cumhuriyet, 28 Ağustos 1935.

_____, “Uluslar Derneğini Kurtarmak İçin Çalışmalar”,
Cumhuriyet, 9 Temmuz 1935.

_____, “Üçler Konferansına Doğru”, **Cumhuriyet**, 15 Haziran
1935.

_____, “Zecri Tedbirler Kararlaştırıldı”, **Siyasal Bilgiler Okulu**
Dergisi, S: 56, Ankara 1935.

_____, “Muharrem Nil Nehrinin Suları ve İtalya” **Cumhuriyet**,
25 Nisan 1936.

_____, “Cenevre Toplantıları” **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1936.

_____, “Zecri Tedbirler”, **Cumhuriyet** 19 Mayıs 1936.

Toker, Aslan, N.; H, **Birinci Dünya Savaş'ına Katılan Albay ve Daha Üst**
Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Askeri Tarih ve
Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, C.II, Ankara 2009.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, “Benito Mussolini” (1883-1945),Anadolu
Yayıncılık C. 8, İstanbul 1984.

_____, *Pietro Badoglio*”, Anadolu Yayıncılık, C.2. İstanbul 1984.

Uçarol, Rıfat **Siyasi Tarih 1789-2010**, Der Yayınları, İstanbul 2010.

Uçok, Coşkun, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1980.

Us, Asım, “*Günün En Müthiş Muamması*”, **Kurun**, 3 Mayıs 1936.

_____, “*Heyecanlı Haberler*”, **Kurun**, 6 Nisan 1936.

_____, “*İtalya'da Olan Değişikler*”, **Kurun**, 3 Ocak 1935.

Hüsnü, Ünsal, “*Piyadenin Kullanılması Hakkında Habeş-İtalyan Harbinden Alınan Dersler ve Bunlar Hakkında Mütaleamız*”, **Piyade Mecmuası**, S:101, İstanbul 1937.

www.time.com/time/magazine/article/0,9171,755121,00.html.

Y. Nizamoğlu, “*İtalya-Habeşistan, Vehip Paşa ve Türkiye*” **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, S: II. C.6, Tokat 2011.

Yalçın, Soner “*Vehip Paşa Bilinmeden ne Susurluk ne Ergenekon Anlaşılabilir?*”, hhr://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10.901.647&p=2.

Zekeriya, Sabiha, “*Habeşistan'a Tankla Medeniyet Götüren Kardinal*”, **Projektör**, İstanbul 1936.

EKLER

EK 1

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
nci Daire Umum Müdürlüğü
Şube

10471

Ankara :
Hulâsa : 1935

Yüksek Başbakanlığa

Eski Osmanlı Generallerinden Vasıf (Vehib olacak) ın bir İtalyan-Mabeg harbi talinde Mabeg kuvvetlerinin umumî kumandanlığını seruhde etmek üzere Adis-Ababa'ya gittiğine, ve bu kişinin Kemalizm muhaliflerinden olup, Osmanlı İmparatorluğunun sükutundan sonra Mısır'a firarla orada ikamet etmekte olduğuna dair, İtalyan gazetelerinde, Ankaradan alındığı beyanile, neşrolunan bir haberin ve "Ottobre" gazetesinde bu hususta çıkan bir yazının, Roma Büyük Elçiliğimizden gönderilen Fransızcaya çevirilmiş örneği, Türkiye'ye çevirilerek ilişik olarak sunuldu.

A. B.

Hıfz

2.7.35

Hariciye Vekili y

[Signature]

030 10 106 693 28

Cevabı muharrere olan daire ve şube ifadesiyle yazılacaktır ve usulü ve muhtas numaralarının dairesi mütadadır

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

KARARNAME

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Karar noyu
2
7503

İtalya-Habeş harbi dolayısıyla Akvam Cemiyetince kabul ve âza devletle-
re teklif edilen tedbirlerin tatbiki hakkındaki 13/II/935 tarih ve 2844
sayılı kanunun verdiği salâhiyete istinaden İrtibat Komitesi tarafın-
dan Genevrede kabul edilen:

- 1- Ešliha, mühimmat ve harp malzemesi addedilen maddelerin İtalyaya ihracı-
nın men olunmasına dair olan sureti bağı II/10/935 tarihli birinci
teklif,
- 2- İtalyaya kredi açılmaması ve ikrazatta bulunulmaması hakkındaki 14/10/
935 tarihli ikinci teklif,
- 3- İtalyadan altın ve gümüş nakit ve külçelerinden maada her türlü madde-
lerin ithalinin men olunması hakkındaki 19/10/935 tarihli üçüncü teklif
- 4- Bazı mahsullerin İtalyaya ihracının men'i hakkındaki 19/10/935 tarihli
dördüncü teklif,
- 5- Akvam Cemiyeti âzası devletlerin pakdan 16 ıncı maddesi mucibince itti-
haz edecekleri iktisadî ve malî tedbirlerin tatbikinde bir birlerine
muzaheret etmeleri hakkındaki 19/10/935 tarihli beşinci teklif hükümle-
rinin resmî müesseselerimizce olduğu gibi Türkiyede mevcut bütün husu-
sî müesseseler ve herkes tarafından tamamiyle tatbiki ve beşinci teklif
de yazılı karşılıklı muzaheretin temini için tavsiye edilen tedbirlerin
ittihazi ve bu hükümlerin tam tatbik ve icrası hususunda bütün devlet
müesseselerinin itina göstermesi ve bilhassa Adliye, H. Müdafaa, Dahiliye,
Hariciye, Maliye, İktisad, Gümrük ve İhbarlar ve Ziraat vekilliklerinin
kendilerine taalluk eden hususları takip etmeleri; Hariciye V. nin 15/-
II/935 tarih ve 23816/626 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri H. ce
15/II/935 de onanmıştır. 15/II/935

EMİRGİLEMEKUR

K. Oğuz

030 18 01 02 50 57 19

Ba. V.

J. İmami

Ad. V.

S. Sancar

M. M. V.

K. Oğuz

Da. V.

S. Karp

Ha. V.

S. R. Atas

Ma. V.

E. C. Çiğdem

Mi. V.

J. Arıkan

Na. V.

A. Çelikkaya

E. V.

C. Bayaz

S. I. M. V.

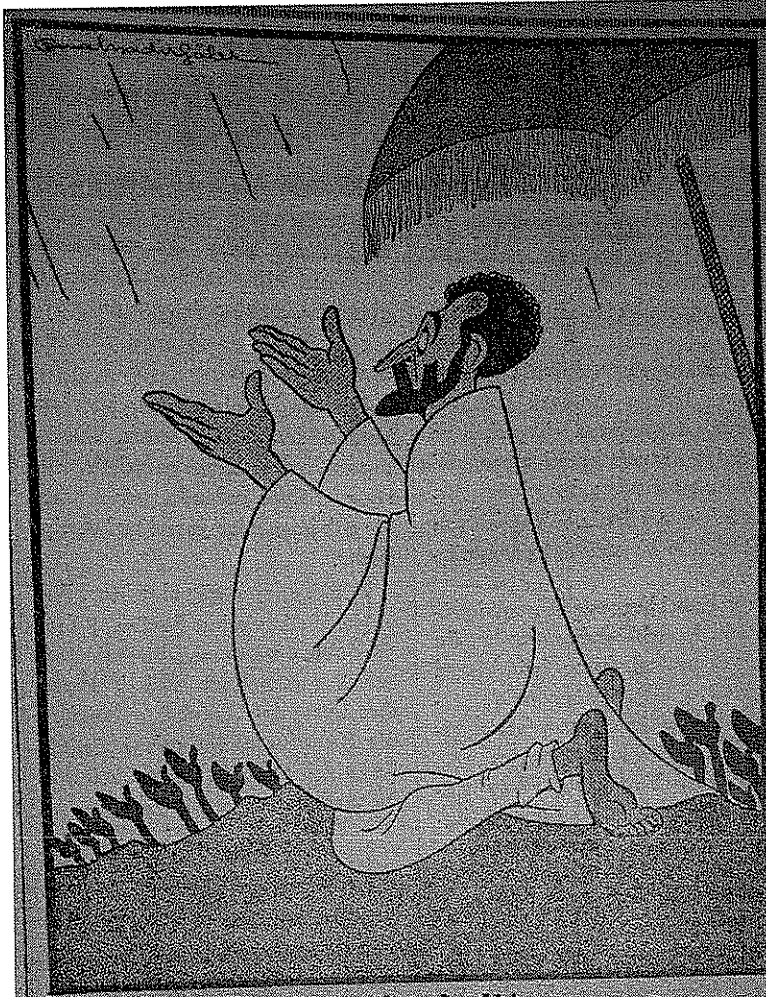
S. R. Atas

G. I. V.

Rana Tarhan

Zr. V.

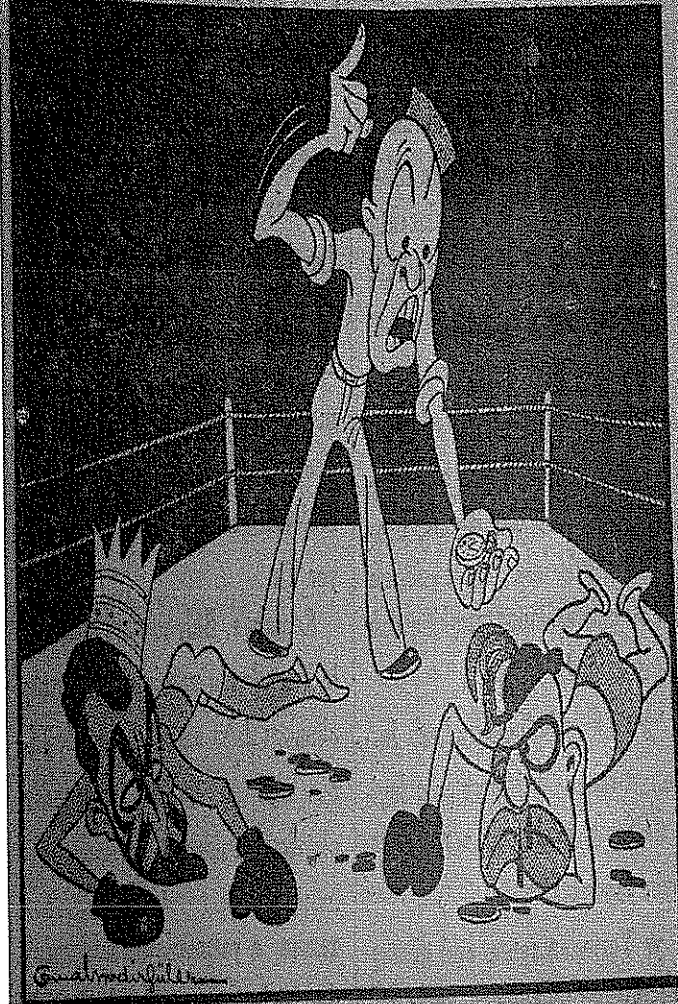
M. S. Çelikkaya

Haberistanın müdafaa tertibatından biri:
— «Teknede hamur, arabada çamur, ver Allahın bir yağmurlu».

(Devamı 10'uncü sayfa)

İtalya, Habes harbinde nihai zafere!

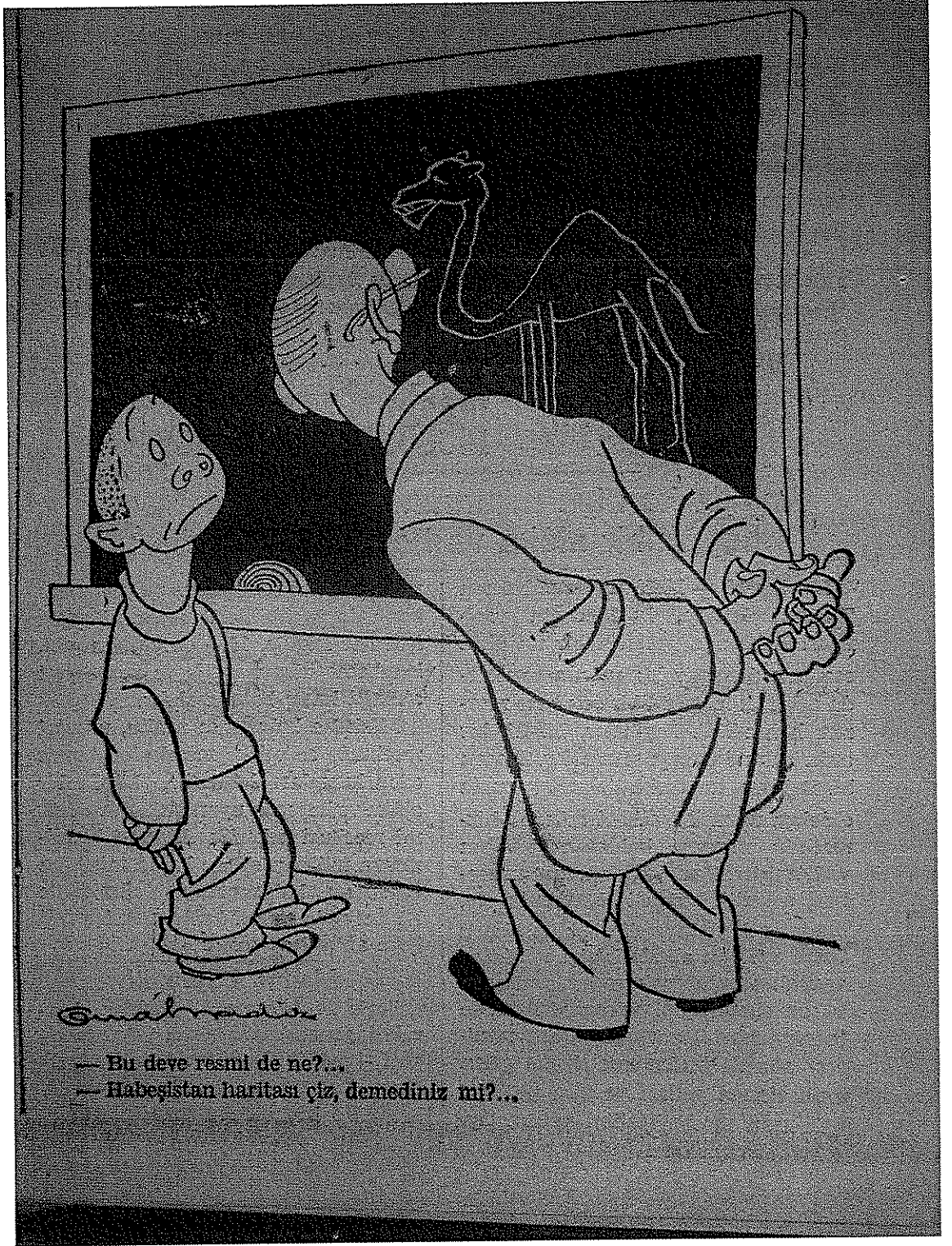
Haken — Bir... İki... Üç... Dört... Beş.....

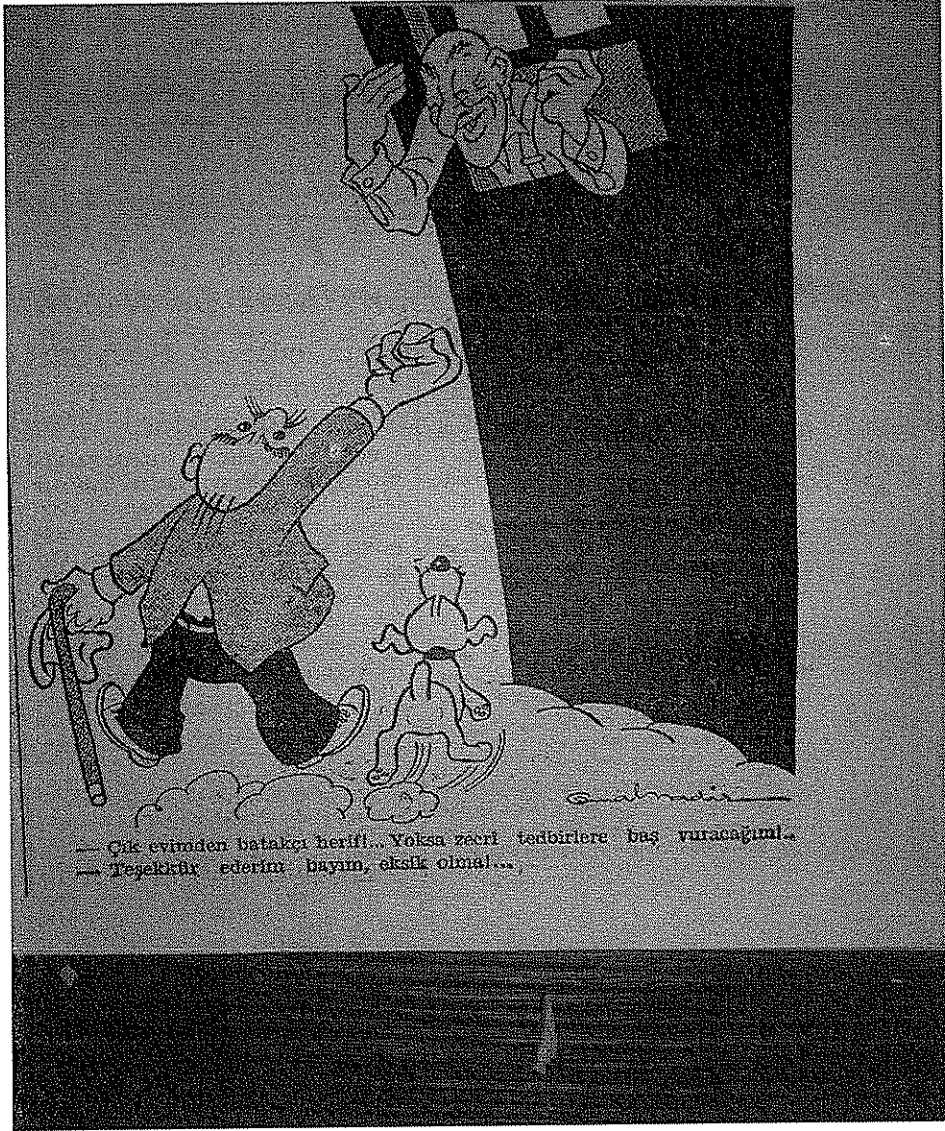

nistandaki grev

ik umumî grev
eceyarısı bitti

k kanlı çarpışmalar oldu,
grevcî tevkif edildi

Suphî Nûshâ
Günün Hukukî ve İhtimalî MESELELERİ
 Fiyatı 75 Kuruş
 Dün ve Yarın Tercüme Kulliyatının 42. İncel Mebrû

Sayı 111 Her Yerde Bir Kurun
KURUN
 18-1 İnci Yılı Sayı 6361-501 Çarşamba 25 Eylül (9 uncu ay) 1935

Yapışık kardeşler arasındaki davalı Yarın başlıyor..
 Yarın başlıncı sayıfada okuyunuz.

3ler Arasında Yeni Konuşmalar mı Başlıyacak

Habeşistanda bir İtalyan memuru tevkif edildi, bir kurye soyuldu!

Beşler komitesinin işi konseye devretmesi uzlaşmanın tam bir akamete uğradığına delil sayılıyor

Ulu ünderimiz Atatürk Ankara'da

Kır tiyatrosu

Bahar festivali dolayısıyla bu kez rapattan etkinlikler İstanbul'da büyük bir etkinlik hâlinde göstermiş oldu. Bu etkinlik festivali gibi geniş ölçüde genişletildi için bir kır tiyatrosu bulunmamaktadır. Festival komitesi Etyükünde terzî edilmiş gündüz giysileri için Lüzpask'ın seçtiği. Gerçekten bu yerin iki tarafı tabii bir anlıkta pekinde yükselen birer bayırın. Bu bayırın üzerinde toplanan halk her iki taraftan aşağıdaki platforma çalın ve oymuş sanatçıları çok iyi seyredilebilir.

Fakat bu her üzerinde hiç bir hazretk yapılmamış olduğundan halkın rahatça oturması ve oynatılardan sonra ise kalkması mümkün olmamıştır. Oysa için burada toplananlar ya dokuzdan dolayı topkılar kesime o kurdun; yahut oyunların başından sonuna kadar ayak üstünde beklemeye mecbur oldu.

Bununla beraber böyle bir kır gösterisi yapılmış olanlar festival oyunları çok iyi seyredilebilir. Özellikle bir yarı bir ilen vererek geniş olanaklarına rağmen dışarıdaki kadar rahat edemediler. Bunların çoğu plant formdaki numaraları gösterilmek için masaları ve sandalyeleri üstüne çıkardılar. Hastâ masaları üstüne konmuş sandalyelerin camları gibi çabuk bile vardı. Bu arada sandalyelerin ve masaların bir kısmı kırıldı. Üstündeki diğer düğün. Bereket vermiş ki yaralanmış olmadı.

Bu mekâre göre gelecek festival için yapılacak hazırlıklar arasında büyük bir kır tiyatrosunun oluşturulması istenmektedir. Eğer aynacık olarak böyle bir kır tiyatrosu için belli Lüzpask'ın daha geniş, daha az masrafla daha iyi şekilde olmasına elverişli başka yerler bulunabilir.

Her halde gelecek festivallerde bu yıl Lüzpask'deki hadiseler ve manzaralar bir daha görülmemelidir. Bu defa için ilk terzîbe etmek üzere etkinlikler affolunabilir. Fakat gelecek yıllar için bir karar kabul edilemeyeceğini iyi bilerek ilâzın gelin.

ASIM US

Makedonya komitesi

Faaliyete geçmek için münaşip zaman bekliyor

Sofya, 24 (Özel ayırtarımdan, telefonla) — Mihailof taraftarları Makedonya komiteleri "Ya istiklâl, ya ölüm", gazetesini gizli olarak basıp dağıttılar.

Komiteler, Makedonya teklifâtına dahil olmayacağına, yüreklerdeki Makedonya istiklâlî aşkının söndürülemediğini, Makedonya komitesinin münaşip zaman beklediğini, tekrar faaliyete geçmek üzere olduklarını yazmışlardır.

Askari üniforma giymiş olan Habeş kadınları

İtalya — Habeş işi etrafında gelen haberlerin mühimlerini üç notada toplamak mümkündür:

- 1 — Habeşlilerin bir İtalyan memurunu tevkif etmiş olmaları ve bir İtalyan diplomatik kuryesinin soyulmuş olması.
- 2 — Beşler komitesinin işi konseye devretmesinin uzlaşmanın tam bir akamete uğradığına delil sayılması.
- 3 — İngiliz — İtalyan anlaşması etrafında gelen yeni haberler.

Bunları sırasıyla "yazıyoruz":
HABEŞLİLER BİR İTALYAN MEMURUNU TEVKİF

ETTLER
 Adisaba, 24 (A.A.) — Reuters Ajansı aktarı bildiriyor:
 "Gendar Habeş Makamatı, Aduaya gitmekte olan bir İtalyan memurunu tevkif etmiştir. İtalyan elçisi Bay Vinci, bir tevkif hakkında şikâyetle bulunmuştu."
 (Sona S. 3 S. 3)

Haile Selâsiye nasıl imparator oldu?

Habeş imparatorunun hayatına dair hususî doktorunun anlattıkları

Adisababada Almanya elçisi tarafından verilen bir ziyarette Habeş imparatoruna ile kurtarıldı.
 "Bu gazeteci Habeş imparatoru Haile Selâsiye'nin hususî doktoru Sarsard, bugün bütün dünyaya kendisine meşhur olduğu bu devlet başkasının hayatını anlatıyor. Doktor, imparatorunun sanjini getiren, onun dışındakilerin, antaylarını, dağıtıyor.
 rus herkesten ziyade Mısır'ın ilâm gelen birleği bir şahıstır. Fanteleme fantele bulduğumuz için kurum kurum alıyor. Doktor diğer kızı 1908 son teğrinin birini seçtiğini gözü imparator Memelik pek hasta 1.
 (Sona S. 3 S. 3)

İngilizler Yunan sularında manevraya başlıyorlar

Atina, 24, (Kurun) — 4 diretnok, 2 uçak genişli, 8 kurva — zâr, 48 mihripten mürekkep bir İngiliz filosu bugün Navarin limanına gelecek ve manevralar yapmak için 25 teğrinlevecle kadar Yunan sularında hâlıkatır.

Telefon hatlarımız

Suriye, Irak, İran ve Sovyet Rusya istikametinde ana hatlar yapılacak
Radyo işi kalıyyen düzeltilecek

Bayındırlık Bakanımızın gazetemize beyanları

Fark vilâyetleri gazânden sonra Ankara, orada "teknik" gelen Bayındırlık bakanı Bay Ali Çetinkaya telefon idaresinin ilgili teşkilatı ile görüşmede bulunmuş ve pek önemli yeni kararlar alınmıştır.
 "Bu bir müharremde olduğu kabil öden Bay Ali Çetinkaya, bu yeni kararlar ve memleketimizin diğer bayındırlık işleri üzerinde müthiş beynanlık bulunmaktır.
 Bayındırlık Bakan Bay Ali Çetinkaya yeni telefon teşkilatı hakkında demiştir ki:
 "Telefon idaresinin, bilirsiniz, nazîrînin posta, telgraf, teleferik idaresine geçmiştir. Şimdi bütün hizmetler peşin teşkilatla idare olunuyor. Fakat bu teşkilat bir önceki soyutlama teşkilatı olduğu için, bütün şevkânde ilân, devlet idaresi mahalliyetinde tedir edilmede ilâm olurdu. Bunun için telefon idaresinin ilgili getileri ve idareye köpükünün ar.
 (Sona S. 3 S. 1)

Bayındırlık Bakanımız Bay Ali Çetinkaya

İŞ KANUNU

Akşama kadar toz yuttuğumuz halde...

Türkiye çöl değildir, havası muteddildir. Bu böyle olmasa bile...

İş Kanunu etrafında açılmış olan hatırlanıyor. İşçilerimizden alacağımız mektupları ayrıca kayıtlı gazetemize, katipimizin adreslerini ve adlarını soğuk tutuyoruz.
 İşte iki işçi mektubunu dâz:
 "Tütün atelyelerinin birinde çalışıyorum. Akşama kadar toz yutuyorum. Yemiyemeden aslağı sağlığı düşünmüştüm köşüğe bir yaprak dâzıyor. Aidiğimize heret alimimiz geçirdiğimizde yatalar.
 İş kanunundan beklediğimizi kâzım yazıyorum: 1 — Yeti saat çalışmak, 2 — Sağlığı koruyacak her tedbir almak, 3 — Bir memur gibi hâzârlığımızda ve fatil günlerimizde del.
 (Lâfazan yazıyor arkadaşlar)

**Sayımaya
önem verelim**
YAZAN:
Kâzım Nami Duru
(7 inci sayfamızda okuyunuz)

Sayısı Her Yerde 100 Para

KURUN

18-1 inci Yıl 6 Sayı 6369-308 Perşembe 3 Birinciteğrin (10 unca ay) 1935

işçiler!

Bakanlık sükâyeterinizle
yakından alakadar olu-
yor. İş kanununda iste-
diklerinizi derhal bize
gönderin.

Harp Başladı!

İtalyan Ordusu Tecavüze Geçti

Habeşistan, sınırındaki askerini önceden geri çektiği için iki ordu ancak yarın karşılaşacak. İtalya, genel bir seferberlikle Almanya'ya karşı da hazırlandı.

Balkan Antantı sarsılmaz bir temel üzerinde

Dışbakanımızın Belgratta
söyledikleri

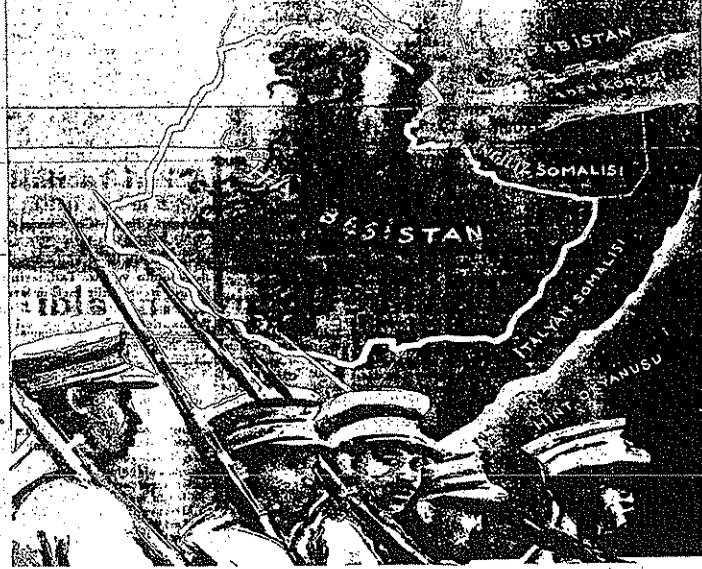
Belgrad, 2. (A.A.) — Dış işleri bakanı Tervik Rüstü arsa bu sabah saat 7.40 da Belgrad'dan geçmiş ve durakta, başbakan ve dış işleri bakanı B. Stoyadinoviç adına başbakan B. Marinkov ile birçok diğer zevat ve gazeteciler tarafından karşılanmıştır.

Gazetecilerin arzusulan durum hakkındaki sorularına Türkiye dış işleri bakanı aşağıdaki cevabı vermiştir:

"Balkan antantının sağlam ve sarsılmaz bir temel üzerine oturmakta olduğunu ve ilerde çıkacak bütün hadiselerin bunu ancak daha ziyade kuvvetlendireceğini bir kere daha müşahade ettim."

İtalyan - Habeş anlaşmazlığı hakkında ise B. Tervik Rüstü A. ras, resmi malûmat olmadığını fakat gazete havadiserine bakılarak savaşa pek yakın görüldü. Çünkü süzlemiş ve savaşa vukua gelmemesini istemeyen herkeş için bir vazife olduğunu ilâve etmiştir.

Böğazların muhtemel silâhlandırılması hakkındaki soruya da ulular soyveseti karşısında yapıtı diyerek Türkiye'nin bu meseledeki durumunun sarılı surette tanyin edilmiş bulunduğunu cevabını vermiştir.

İtalyanların hududta geçtiği İtalyan asker kuvvetleri silâhlandırılmıştır.

İngilterede hazırlık

**Ulusal müdafaa
teşkilâtına tam
salâhiyet verildi**

London, 2 (A. A.) — Bakanlar, bu sabah arzusulan durumu görüşmek üzere toplandı. Yarın Cenevre'ye gidecek olan B. Eden, iki saat süren bu toplantıda bulunmadı.

Rusya'da Cenevre'deki durum hakkında B. Eden tarafından yapılan bir raporla Sir Samuel Hoare'ın Paris ile Londra arasındaki muhaberetleri hakkında raporunu verdi.

London, 2 (A. A.) — Görüldüğüne göre bakanlar kurulu, Ulular Soyveseti bakımından durumun yeni gelişimi beklemek mecburiyetini hissetmektedir.

Bütün bakanlar her türlü ihtimallere karşı hazır bulundukları hakkında tertibat almış ve B. Hoare'ın bu durumda durumun tıcap ettirdiği bütün tedbirleri almak üzere ulusal müdafaa teşkilâtına tam salâhiyet verilmiştir.

B. Hoare'ın bugün Sitten sonra deniz, sil ve hava kuvvetleriyle görüşmüş ve bu görüşmede B. Neville Chamberlain, Sir Samuel Hoare, B. Ramsden ve Malcolm Mac Donald hazır bulunduklarıdır.

Kral Borisi Indireceklerdi!

Bulgar kralını ve hükûmetini devirmek isteyen bir teşkilât yakalandı

**Bütün Bulgaristanda
örfi idare**

Sofya, 2 (Özel aytarımız telefonla bildiriyor) — Bugün saat 12 de bütün Bulgaristanda örfi idare ilan olundu. Dünyadan beri tevkil edilen eski bakan ve nazırların sayısı 60 ı geçti. Tevkililere devam olunmaktadır. Asker mahkemeleri hemen faaliyete geçtiler.

Hükümeti fevkalâde tedbir almak zorunda bırakan sebep şu dır:

Geçen sene Muzanof hükümetini düşüren, Zivena siyasi grup başkanı, cumhuriyetçi, ve kralını düşmanı albay Velçef, ikamete memur bulunduğu Paris'ten gizlice çıkmış ve Bulgaristana gelip saklanmıştı. Maksudı, taraftarı bulunanlarla, Bulgaristanın istik-

(Soru: Sa. 2 Sü. 1)

Bulgar Başbakanı Togeş

Son Dakika:

İtalyanlarla Habeş kabileleri çarpıştılar!

Paris, 2 (A.A.) — Paris - Soir gazetesi Addis - Abeba özel a tarafından aldığı bir telgrafı neşretmektedir.

Bu telgrafa denildiğine göre, tahminen 20 bin kişilik bir İtalyan kuvveti üç koldan Musali muntakasına girmişlerdir. İtalyanlarla Danaklî kabileleri arasında derhal müdahemeler başlamış ve birçok kişi ölmüştür.

Fakat İtalyanlar şimdiye kadar asil Habeş askerleriyle dal karşı karşıya gelmemişlerdir.

**İTALYAN KUVVETLERİNİ
HIRPALAMAK İÇİN**

Adis - Ababa, (A.A.) — Desay'deki Habeş kuvvetlerinin başkomutanlığını yapan Habeş velialı, Habeşistanı siren İtalyan kuvvetlerini hırpalamak için bütün tedbirleri almaktadır.

**HABEŞİSTANDA
SEFERBERLİK**

Adis - Ababa, 2 (A.A.) — Genel seferberlik yarın sarayda büyük meazimle İlan edilcektir. Meazim saat 11 o'clock İlan edilecektir.

— 11 inci sayfa sayfası geçirin —

